

Colecția STÂLPIL ORTODOXIEI

VIAȚA ȘI NEVOINȚELE
CELUI ÎNTRE SFINȚI
PĂRINTELUI NOSTRU

FOTIE CEL MARE
Patriarhul Constantinoplei

Ediție electronică

APOLOGETICUM
2006

Volumul poate fi distribuit liber pentru uz personal.

Această lucrare este destinată tuturor iubitorilor de spiritualitate creștină ortodoxă și de istoria neamului românesc. Ea poate fi utilizată, copiată și distribuită LIBER cu menționarea sursei.

Scanare: Corina

Corectura I: Elena

Corectura II: Apologeticum

Digitalizare pdf : Apologeticum

I.S.B.N 973-7952-81-2

I.S.B.N 973-7891-51-1

Traducere de *Constantin Făgețan*

Carte tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Părinte GALACTION,
Episcopul Alexandriei și Teleormanului
Editura Cartea Ortodoxă, 2005

© 2006 APOLOGETICUM.

<http://apologeticum.net>

<http://www.angelfire.com/space2/carti/>

apologeticum2003@yahoo.com

PREFAȚĂ

În numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfântului Duh.

Sfânta Biserică Ortodoxă ne-a învățat, prin slăviții Apostoli, prin Sfintele Scripturi și învățătura Sfinților noștri Părinți că este nevoie să mărturisim și apărăm Credința Ortodoxă, căci va veni vremea când oamenii „de la adevăr auzul își vor întoarce, iar la basme se vor pleca” (II Timotei 4, 4). Avem sarcina de a păstra comoara Ortodoxiei așa cum am primit-o de la Hristos; căci apostolul Ioan ne poruncește, zicând: „Deci ce ați auzit dintru început, întru voi să rămâie. Și de va rămânea întru voi ce ați auzit dintru început, și voi în Fiul și în Tatăl veți rămânea” (I Ioan 2, 24). De asemenea, Mântuitorul nostru întreabă: „însă când va veni Fiul Omului, oare afla-va credință pe pământ?” (Luca 18, 8).

Apărarea Ortodoxiei împotriva învățăturilor și înnoirilor papistășești este înfățișată în viețile a trei sfinți episcopi: Fotie cel Mare, Grigorie Palama și Marcu Evghenicul. Acești bărbați, socotiți a fi cei mai învățați oameni ai vremii lor, și-au afierosit viața pentru păstrarea adevăratei credințe a lui Hristos. Datorită nevoinelor lor și mărturisirii adevărului, ei au ajuns a fi cunoscuți drept „stâlpii Ortodoxiei” ce stau împotriva oricărui compromis în curata credință a lui Hristos. În vremea vieții lor s-au adunat mai multe Sinoade spre a pune rânduială în învățătură și în disciplină, despre care se va vorbi pe scurt în cuprinsul cărții. Vom spune totuși de pe acum câteva cuvinte despre Sinoadele Bisericii.

Când în rândul Apostolilor a apărut nevoia de a se adresa unei voci ori judecăți cu autoritate obligatorie, s-a convocat un Sinod la Ierusalim (Fapte cap. 15). Hotărârile și canoanele acestui Sinod au fost recunoscute ca obligatorii pentru întreaga Biserică. Citim: „Părutu-s-a Duhului Sfânt și nouă” (Fapte 15, 28) - unde pronumele personal „nouă”, la plural, desemnează pe căpeteniile sau reprezentanții întregii Biserici adunați în sobor. Hristos nu a acordat autoritatea supremă unui singur membru al obștii apostolice.

Supremația papală, întemeiată pe pretențiile petrine, ar face bine să-și aducă aminte că Apostolului Petru, la Sinodul de al Ierusalim, nu i s-a cerut să hotărască după cum credea de cuviință și nici nu a prezidat Sinodul, ci a luat parte la el ca un egal al celorlalți. Pentru Sfântul Pavel conducătorii Bisericii erau Iacov, Petru și Ioan, iar nu Petru singur. Iacov avea întâietate, pentru aceea Epistola sa se află înaintea celei a Sfântului Petru în ordinea canonică a Sfintei Scripturi. Sfântul Petru, deși era unul dintre apostolii cei mari, a fost totuși chemat să dea seamă de faptele lui înaintea bătrânilor Bisericii (Fapte cap. 11). De asemenea, el a fost chemat să dea seamă în urma asprei muștrări a lui Pavel (Galateni 2, 11). Iată deci că bătrânii și apostolii lucrau împreună, ca obște, în luarea hotărârilor.

Cea mai înaltă autoritate a unei Biserici Ortodoxe locale este Sinodul episcopilor ei; însă cea mai înaltă autoritate a Bisericii Ortodoxe Universale, Sinodul sau Soborul Ecumenic, întrunește episcopii lumii civilizate (*oikoumene*). Istoric vorbind, fiecare Sinod Ecumenic întărește sau ratifică precedentul Sinod Ecumenic, începând cu cuvinte de felul acestora: „Urmând învățăturilor și predaniilor Sfinților Părinți...” Adevăratele Sinoade Ecumenice, asemenea Sfintelor Scripturi, sunt insuflate de Duhul lui Dumnezeu. Duhul Sfânt locuiește în Biserică precum într-un templu al Său, neîngăduind o altă credință în afara celei dezvăluite de Iisus Hristos, Dumnezeuul nostru.

Au existat în trecut sinoade care, datorită unor forțe sau constrângeri exterioare sau răutății și invidiei personale nu au corespuns cu învățătura Sfinților Părinți. Ca urmare, conștiința întregii Biserici a respins cu hotărâre aceste sinoade „tâlhărești” și hotărârile lor ca

mincinoase, fiindcă nu exprimau adevărul negreșelnic al Ortodoxiei. Sfântul Maxim Mărturisitorul (cca. 580-662), explicând aceasta, spunea odinioară: „Adevărul judecă sinoadele”; iar judecata ultimă este a Duhului Sfânt, adică a „conștiinței Bisericii.”

Unirea cu Biserica Latină este cu puțință numai dacă va lepăda înnoirile sale și învățăturile neortodoxe. Ecleeziologia ortodoxă a fost totdeauna întemeiată pe dogma că există doar Una Sfântă Sobornicească și Apostolicească Biserică; schismaticii, ereticii și cei de alte religii nu sunt mădulare ale ei, ci se află în afară. Cum se poate înfăptui o adevărată unire cu cei ce învață dogme străine Ortodoxiei, referitoare la Sfânta Treime, la Maica Domnului, la ierarhie, la icoane, la post, etc.? Nu putem rămâne nepăsători față de adevăr, cu nădejdea de a obține o unire prin compromis. Să urmăm sfatul Sfântului Pavel care zice: „Drept aceea, fraților, stați și țineți predaniile carile v-ați învățat, ori prin cuvânt, ori prin epistolia noastră” (II Tesaloniceni 2, 15).

Mărturisirea și apărarea credinței ortodoxe înseamnă dragoste față de adevăr și dragoste față de Biserică, Trupul lui Hristos. Păzirea Ortodoxiei nu este o trudă încredințată doar clerului, ci tuturor creștinilor ortodocși. Cartea este dedicată apărătorilor sau „stâlpilor” Ortodoxiei, Sfinții Fotie, Grigorie și Marcu, care prin viața și minunile lor au mărturisit fiecare: „Păzit-a sufletul meu mărturiile Tale, și le-a iubit foarte” (Ps. 118, 167). Fie ca viețile lor să insufle cititorului o dreaptă înțelegere a Ortodoxiei în planul dumnezeiesc.

Iubiților, (...) nevoie am avut a vă scrie, îndemnându-vă să stați vitejește pentru credința carea o dată s-a dat sfinților (*Iuda 1,3*).

Duminica Ortodoxiei, 1990

Troparul Sfântului Fotie cel Mare

Glas 5

Ca o prealuminoasă făclie a înțelepciunii ascunse în Dumnezeu, și apărător al Ortodoxiei celei de Sus descoperite, podoaba cea blagoslovită a Patriarhilor, înnoirile semețului eres ai lepădat, mărite Fotie, cea ce ești lumina sfintelor Biserici, al Răsăritului luminătorule: păzește pe dânsle de toată rătăcirea.

VIAȚA ȘI NEVOINȚELE CELUI ÎNTRE SFINȚI PĂRINTELUI NOSTRU FOTIE CEL MARE,

Patriarhul Constantinoplei,
pe care Sfânta Biserică îl prăznuiește
la 6 Februarie

Primii ani din viața sfântului

Sfântul și de Dumnezeu purtătorul Părintele nostru Fotie, de sfântă pomenire, s-a născut la Constantinopol prin anul 820¹ din părinți înstăriți, de bun neam și cu frică de Dumnezeu. Tatăl său, Serghie, slujea la curtea împărătească, având dregătoria de *spatharios*, adică „păzitor al împăratului și palatului.” Fratele lui Serghie era Sfântul Tarasie, Patriarhul Constantinopolului (784-806, pomenit de Biserică la 25 Februarie)². Patriarhul Tarasie a prezidat al Șaptelea Sinod Ecumenic de la Niceea din 787. Sinodul a întărit închinarea ortodoxă a icoanelor și a osândit erezia iconoclastă³. Mama lui Fotie, evlavioasa și virtuoasa Irina, primea adeseori călugări în casa ei, căutând sfintele lor rugăciuni și dându-le milostenie⁴. Fratele Irinei, patricianul Serghie, s-a însurat cu o femeie numită tot Irina, care era sora împărătesei Teodora (pomenită la 11 Februarie). Frații lui Fotie erau Constantin, Serghie, Tarasie și Theodor. Părinții, strălucind în virtute, și-au crescut toți copiii în credință și evlavie, punând la temelie rugăciunile și faptele bune⁵.

Familia lui Fotie aparținea partidei celor ce cinsteau sfintele icoane; pentru aceea au fost prizonieri de iconoclastul împărat Teofil (829-842). Evlavioasa și onesta familie a lui Fotie iubea și cinstea mai cu osebire pe dreptii călugări care apărau sfintele icoane. Ținte ale cumplitelor prigoane, părinții lui Fotie au fost lipsiți de avere, au fost chinuiți și, împreună cu copiii lor, au fost surghiuniți în locuri sălbatice și secetoase, ca acolo să-și sfârșească zilele.⁶ Nici măcar o singură dată acești mărturisitori și mucenici ai adevăratei Credințe nu s-au învoit să se lepede de sfintele icoane. Astfel, încă de la vârsta de șapte ani Fotie a mărturisit, apărât și susținut sfânta credință apostolicească și dogmele cele adevărate ale Sfinților Părinți. Un sinod eretic a aruncat anatema asupra familiei lui Fotie și asupra unchiului său, Tarasie. Tatăl și mama lui Fotie au murit ca mucenici în acel surghiun⁷.

Mai târziu Fotie avea să-și descrie tatăl ca pe un bărbat viteaz, evlavios și virtuos, vestit prin bogăția adevăratei slave și a dreptei credințe (...) și prin surghiun și mucenicie⁸.

¹ După H. G. Beck, *Kirche und theologische Reiche*, München, 1959, p. 520.

² Pentru traducerea completă din rusă în engleză a vieții Sfântului Tarasie vezi *Living Orthodoxy* IV, nr. 3, (Mai-Iunie, 1982), pp. 3-16.

³ Mai multe despre teologia icoanei a se vedea lucrarea lui Leonid Uspensky, *Teologia icoanei*, Editura Anastasia, București, 1994 sau ediția electronică Apologeticum, 2006, la <http://apologeticum.net> (n. Apologeticum)

⁴ Iustin Popovici, „The Life of St. Photios the Great”, în vol. *On the Mystagogy of the Holy Spirit*, Studion Publishers, NY, 1983, p. 34.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ *Letter 1, To Tarasios, Patrikios, Brother*, Septembrie, 871, trad. Despina Stratoudaki White, în vol. *Patriarch Photios of Constantinople*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, MA, 1981, p. 117.

⁸ Asterios Gerostergios, *St. Photios the Great*, Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont, MA, 1980, p. 16. [Lucrarea este tradusă și în românește, Asterios Gerostergios, *Sfântul Fotie cel Mare*, Editura Sofia, București, 2005 și disponibilă în format electronic în colecția Apologeticum, la Biblioteca Teologică Digitală,

După această dovadă de dârzenie a familiei sale, tânărul Fotie avea să cinstească mult nepieritoarea pomenire a unchiului său, Patriarhul Tarasie, ca și a Patriarhului Metodie (843-847, pomenit la 14 Iunie), urmând pilda acestor luminători ai evlaviei de-a lungul întregii sale vieți.

Dintr-o scrisoare scrisă de Fotie fratelui său, Tarasie, putem bănuși că unii dintre membrii familiei sale au murit în vremea tulburărilor iconoclase. El scrie: „Să nu ne purtăm cu necinstire față de răbdătoarele chinuri ale părinților noștri, căci ei au văzut feluri de moarte ce nu semănau cu morțile pe care le știm noi. Ferească-ne Dumnezeu! Focul și apa și groapa au pus stăpânire pe urmașii lor, și un amar și greu surghiun, și toată lipsirea de prieteni și rubedenii a venit peste ei, și tot ce aduce bucurie s-a luat de la ei, dar toate le-au primit cu bunăvoință, slăvind pe Cel ce economisește cele ale oamenilor mai presus de omenescile socotințe⁹.”

Încă din tinerețe Fotie a strălucit prin curăție și era înclinat spre viața liniștită și rugătoare a monahilor. Mai târziu, ajuns Patriarh al Constantinopolului, Fotie avea să scrie Patriarhilor Răsăriteni: „Copil fiind, tânjeam a fi slobod de grijile și nevoile vieții și a mă îngriji numai de cele ce mă frământau... Din copilărie a crescut în mine și o dată cu mine dragostea pentru viața monahicească¹⁰.” Gândindu-se la drumul său în viață, recunoaște a fi dorit în sufletul lui viața de celibat, dar niciodată nu a dorit să ajungă preot. Comentând aceasta, Fotie spunea: „Doream foarte mult să trăiesc singur”¹¹ și „luasem o hotărâre..., aceea de a mă ține departe de afaceri și de vuiet, și de a mă bucura de dulceața pașnică a vieții particulare¹².”

Anii de învățătură

Întrucât părinții săi se aflau în surghiun, este greu de spus unde anume a primit Fotie o atât de strălucită și neobișnuită educație. Unii susțin că a fost un autodidact plin de râvnă, care după o învățătură silitoare și sistematică de unul singur a ajuns un teolog profund și un învățat strălucit; alții sugerează că părinții l-ar fi trimis la Tesalonic, iar alții spun că ar fi rămas în Constantinopol. Oricum ar fi, tânărul Fotie a folosit orice prilej de a învăța, însetat de înțelepciune și cunoaștere. Din fire era un băiat destoinic și înzestrat, în chip vădit, și-a primit cunoștințele din izvoare grecești și nu a dorit să învețe ebraica sau latina¹³. De la o vârstă fragedă s-a aplecat cu răbdare asupra gramaticii, poeziei, retoricii și filosofiei. Printre alte numeroase înfăptuiri, a dobândit și o bună cunoaștere a medicinei, cercetând cărți despre metodele chirurgicale și de prim-ajutor, ca și despre felurile de boli.

După ce a studiat literatura, matematica, filosofia aristotelică și învățătura lui Platon, a zăbovit îndelung asupra Sfintelor Scripturi și Sfinților Părinți ai Bisericii Ortodoxe. A studiat teologia sub îndrumarea unor bărbați înțelepți și a unui bătrân duhovnic al cărui nume, din nefericire, nu a ajuns până la noi¹⁴.

Învățătura și înțelepciunea lui Fotie au ajuns curând să fie cunoscute peste tot. Superioritatea sa intelectuală era de o asemenea măreție încât părea să se ia la întrecere cu cei din vechime. Atât prietenii cât și dușmanii săi nu șovăiau să-și arate admirația pentru cunoștințele lui. Tinerii veneau la el acasă spre a primi învățătură, atât în științele lumești cât și în cele duhovnicești; și nimeni dintre cei ce îl cercetau nu rămânea fără vreun folos. În ciuda tinereții sale Fotie îi învăța înțelepciunea pe tinerii săi ucenici, citind împreună cu ei multe cărți ziditoare și tâlcuind înțelesul ascuns al fiecăreia.

<http://apologeticum.net>]

⁹ Letter 1, trad. D. S. White, ibid.

¹⁰ Letter 1, PG 102, 585.

¹¹ Ioannes Valettas, *Photios Epistolai*, Londra, 1864, p. 145. “PG102, 585B.

¹² PG 102, 585 B

¹³ Gerostergios, *St. Photios the Great*, op. cit., pp. 18-19.

¹⁴ Iustin Popovici, „The Life of St. Photios”, op. cit., p. 36.

Asemeni multor bizantini, Fotie credea că cunoașterea lumească este de folos, dar are trebuință de discernământ duhovnicesc. Pe deasupra, dobândirea cunoașterii nu se poate înfăptui fără rugăciune și nevoință duhovnicească.

Împărăteasa regentă Teodora

Împăratul iconoclast Teofil a murit în Ianuarie, 842, după un acces de dizenterie. Hristos, cu atotștiutoarea Sa purtare de grijă, a rânduit ca să domnească peste bizantini o cucernică și binecinstitoare împărăteasă,¹⁵ până când fiul ei de nici trei ani, Mihail al III-lea, avea să ajungă la vârsta potrivită. Împărăteasa era iconofilă, adică iubitoare a icoanelor, astfel că, o dată cu moartea soțului ei, iconoclaștii și-au pierdut influența și au căzut în dizgrație. Deși soțul ei era iconoclast, îngăduia totuși cinstirea icoanelor din dragoste față de ea. După cum se spune în viața ei, atunci când Teofil era pe patul de moarte Teodora a dat la iveală icoanele ascunse. În clipele de pe urmă ale soțului său ea l-a înduplecat să mărturisească, să cinstească și să sărute din tot sufletul icoanele. După ce și-a ascultat soția el și-a dat cea din urmă suflare¹⁶.

Împărăteasa se bucura de sprijinul oastei, având drept împreună-lucrători pe frații săi, Bardas și Petronas, și pe unchiul ei, Serghie Nikitiatis. De asemenea, printre sfetnicii săi cei mai dragi se afla logofătul Teoctist, *logothet* al Dromusului (*Magister officiorum*), care, printre alte multe îndatoriri, era și dregătorul ce se ocupa de finanțele tuturor ținuturilor, de afacerile externe, de informații și de corespondență.

„Împărăteasa cea împodobită cu cunună, dorind de adevărata împărăție a lui Hristos”, dorea să așeze din nou în toate bisericile „icoana Lui cea neîntinată și chipurile Sfinților” (*Triod*, Duminica Ortodoxiei, Canonul, Cântarea a 4-a). Ea a lucrat totuși cu multă băgare de seamă până când a putut să-l încredințeze pe întâiul sfetnic, Teoctist, că poporul va primi cu bucurie schimbarea. De asemenea, dorea să se încredințeze că fostul ei soț nu va fi anatematizat¹⁷.

Dintre toți membrii regentei, Teodora i-a arătat cea mai multă bunăvoință lui Teoctist. El s-a dovedit plin de credincioșie și iscusit, slujindu-o cu râvnă și devotament, așa cum slujise pe socrul ei, Mihail al II-lea (820-829), și pe soțul ei, Teofil.

„Mintea luminându-și cu lumina dumnezeiescului Duh cinstita împărăteasă, și roade de dumnezeiești cugete având, iubit-a bună podoaba Bisericii lui Hristos și frumusețea” (*Triod*, Duminica Ortodoxiei, Canonul, Cântarea a 8-a). Dorind să izbăvească Biserica de „negura eresului” din trecut, la 11 Martie, 843, Teodora a convocat un sinod în palatul împărătesc. Episcopii au luat parte cu bunăvoință și au întărit din nou hotărârile Sinodului de la Niceea; singurul care s-a împotrivit a fost Patriarhul Ioan al VII-lea (836-842). Fiind depus, el s-a retras să studieze spiritismul¹⁸ în vila sa de lângă Bosfor. Atunci împărăteasa-regentă a cerut Sinodului să-l aleagă Patriarh pe călugărul Metodie, victimă a prigoanei soțului ei.

La prima vedere, s-ar părea că Metodie a fost numit prin hotărâre împărătească; de fapt Dumnezeu a fost cel care l-a ales pe acest om ce lăncezise atâția ani într-un mormânt pustiu, fiind surghiunit de către împăratul Teofil. Astfel, prin alegerea Sfântului Metodie s-a reșezat pacea în Biserică, spre mulțumirea tuturor, afară de câțiva monahi zeloțiști care socoteau că iconoclaștii trebuie pedepsiți cu asprime¹⁹. Soborul din 843 a osândit apoi iconoclasmul și a așezat din nou icoanele în Biserică. Acest fapt a avut un răsunet peste veacuri, fiind prăznuit an de an în cea dintâi Duminică din Postul Mare, cunoscută ca

¹⁵ Cf. *Triod*, Duminica Ortodoxiei, Canonul Dimineții, Cântarea a 3-a, Glas 4, facerea lui Theofan.

¹⁶ *Sinaxarul cel Mare al Bisericii Ortodoxe*, Luna Februarie (în lb. greacă), Athena, 1979, p. 293.

¹⁷ Steven Runciman, *The Byzantine Theocracy*, Cambridge University Press, NY, 1977, p. 90.

¹⁸ Probabil o greșeală de redactare sau traducere. Mai degrabă ar fi vorba de: spiritualitate.

¹⁹ *Ibid*, p. 91.

Duminica Ortodoxiei. Ca urmare, în Sinaxarul zilei de 13 Mai, între mărturisitorii Credinței aflăm numele părinților lui Fotie, Serghie și Irina.

Patriarhul Metodie a chemat înapoi pe episcopii surghiuniți din pricina cinstirii icoanelor. Totodată noul patriarh a avut grijă să nu numească drept episcopi oameni cu păreri extremiste, spre a ocoli orice creștere a împotrivirii zeloților față de strădaniile sale de a aduce pacea în Biserică. Zeloții însă mustrau atitudinea îngăduitoare a împărătesei și Patriarhului față de iconoclaști. Astfel Metodie, găsim că monahii de la Mănăstirea Studion erau prea aspri în râvna lor rău călăuzită, a fost nevoit să-i afurisească din pricina lipsei lor de iertare²⁰.

Sfântul Ignatie

După adormirea Patriarhului Metodie, la 14 Iunie, 847, Teodora, fără alegeri bisericești, l-a numit ca urmaș al lui pe un alt călugăr, Ignatie, fiul fostului împărat Mihail I Rhangabe (811-813) și al Procopiei (fiica împăratului Nichifor I). Când împăratul Mihail I și-a pierdut tronul, a fost închis într-o mănăstire cu cei trei fii ai săi care au fost scopiți fără voia lor, spre a nu mai putea domni, înfruntând cu vitejie această tragedie, Ignatie a intrat în viața monahală. Cu vremea a trecut prin toate treptele de jos ale clerului. Monah cu viață aspră, cu o fire plină de bărbăție, el a ajuns igumenul unei mănăstiri din insula Prinkipo. Iubea călugării și ei îl iubeau. Nu-i plăcea învățătura lumească și și-a petrecut cea mai mare parte a vieții căutând desăvârșirea monahală. Era foarte mult cinstit pentru cucernicia și milostenia sa. De asemenea, se ținea cu scumpătate de predania Bisericii și de canoane, nedorind să se abată de la ele câtuși de puțin.

Ignatie ținea de partida zeloților, fiind deci un candidat nepopular pentru partida liberală și pentru Bardas, fratele Teodorei. Deși Bardas avea să reușească până la urmă să scape de Teoctist din administrație, nu a reușit să impună surorii sale să schimbe alegerea pentru Patriarh²¹.

De la înscăunarea lui Ignatie au început necazurile, căci a refuzat să-l primească pe Arhiepiscopul Siracuzei, Grigorie Asvestas. Grigorie trăia ca fugăr în capitală și ajunsese căpetenia unui grup liberal și progresist ce avea legături de prietenie cu fostul Patriarh Metodie. Se pare că Grigorie a fost învinuit de a fi încălcat Taina hirotoniei.

Totuși pe atunci Biserica încă nu lămurise cazul său²². Pricina pentru care Grigorie fugise din eparhia sa siciliană era năvălirea arabă²³. De fapt Grigorie fusese și el propus la patriarhat, dar alegerea lui Ignatie de către Teodora a ieșit biruitoare. Departate de a se supăra de alegerea lui Ignatie, Grigorie s-a purtat cât se poate de bine. Dorind să ia parte la ridicarea lui Ignatie pe scaunul patriarhal, Grigorie a fost înfruntat pe față de către Ignatie care a refuzat să slujească împreună cu el, învinuindu-l de purtare necanonică. Ignatie bănuia că Grigorie încălcăse canoanele atunci când hirotonise episcop pe un cleric ce ținea de Biserica din Constantinopol, fără a fi avut dezlegare de la acea Biserică. Această respingere l-a jignit mult pe Grigorie. El și-a aruncat lumânarea pe jos și, ieșind din biserică, a spus că Biserica primea un lup, iar nu un păstor duhovnicesc²⁴.

După această întâmplare a urmat o ceartă între moderații reprezentați de Grigorie, împreună cu adepții și prietenii săi, și zeloții din partida lui Ignatie. În vremea Patriarhului Metodie (843-847), sfântul Patriarh domnise folosind delicatețea și cumpătarea, primind cu dragoste în Biserică pe iconoclaștii pocăiți. Însă Ignatie era lipsit de diplomația trebuincioasă spre a uni Biserica, și astfel a pricinuit o schismă în rândurile clerului²⁵.

²⁰ Gerostereios, *St. Photios the Great*, op. cit., p. 30.

²¹ Ibid., p. 31.

²² Niketas-David, *Vitalgnati*, PG 105, 512.

²³ Iustin Popovici, „The Life of St. Photios”, op. cit., p. 40, n. 22.

²⁴ Steven Runciman, *The Byzantine Theocracy*, op. cit. p. 92; Gerostergios, *St. Photios the Great*, op. cit., pp. 32-33.

²⁵ D. S. White, *Patriarch Photios of Comtantinople*, op. cit., p. 21.

Grigorie Asvestas a relatat respingerea sa publică Papei Leon al VI-lea (847-855), care socotea că Siracuza, aflată în Sicilia, intra sub jurisdicția sa. Îndată Papa a luat legătura cu Constantinopolul, cerând explicații pentru judecarea unuia din episcopii săi²⁶.

Nici Papa Leon al VI-lea, nici urmașul său, Benedict al III-lea (855-858) nu au primit justificări îndestulătoare pentru respingerea lui Grigorie de către Constantinopol. Ignatie a ignorat cu totul cererile papale, ceea ce a dus la suspendarea legăturilor între papalitate și patriarhie²⁷.

Următorul fundal istoric este neapărat necesar spre a descrie forțele bisericești și politice din jurul vieții Sfântului Fotie.

Dregătoriile sfântului

În vremea dinastiei Amoriene (820-867) s-au luat unele măsuri pentru promovarea învățământului superior. Dobândind încrederea nepotului său, Bardas a fost înălțat de către tânărul împărat Mihail al III-lea la rangul de *magister*. El a fost numit *Domestic* al școlilor, adică căpetenia Străzii împărătești. Curând lui Bardas i s-a acordat rangul de *kouropalatis*, unul dintre cele trei înalte titluri onorifice bizantine, rezervat de obicei rudelor apropiate ale împăratului²⁸. Astfel, în vremea domniei lui Mihail, unchiul și păzitorul său, Bardas, a reînțemeiat și reorganizat școala împărătească superioară din Constantinople. Universitatea era situată în Palatul Magnaura. Pentru a atrage studenți la această școală, în loc de celelalte două mari centre de învățământ de la Mănăstirea Studion și de la Școala Patriarhală a Bisericii Sfinților Apostoli, iscusitul Bardas a plănuț să facă educația un bun atât al celor bogați, cât și al celor săraci, scăpându-i pe studenți de sarcinile financiare prin subsidii de la stat. Bardas era hotărât să declare război analfabetismului. Este vrednic de pomenit că în vremea lui Bardas și apoi a dinastiei Macedoniene (867-1056), această școală a devenit inima intelectuală a imperiului.”²⁹

Sfetnicul împărătesei Teodora, Teoctist, îl numise pe Fotie profesor de filosofie și dialectică la această școală. Ca profesor, se spune că vestitul Fotie a devenit forța centrală a mișcării intelectuale și literare din a doua jumătate a veacului al nouălea. Fiind excepțional de înzestrat, cu o puternică dragoste de cunoaștere și o educație neîntrecută, el și-a dăruit întreaga atenție și energie educării celorlalți. A avut o mare înrâurire asupra tinerilor săi ucenici. Educând pe alții, Fotie încerca să le îndrepte cugetul către bunacinstire, amestecând astfel virtuțile civice cu cele ascetice.

Deși era tânăr, lumina lui Fotie nu putea fi ascunsă, căci înflorirea harului făcea ca toți să îl admire și să îl cinstească. Lumina sa trebuia pusă în sfeșnic ca să strălucească înaintea celorlalți. Dând dovadă limpede de erudiția sa filologică, filosofică și teologică, Fotie a fost chemat și la curtea tânărului împărat Mihail al III-lea. Dorința lui Fotie de a se călugări s-ar fi împlinit negreșit în acea vreme, de nu ar fi fost împiedicată de curtea împărătească.

Astfel, fără voia sa, Fotie a fost silit să primească înalte ranguri și îndatoriri. I s-a dat rangul de *protospatharios* (ofițer al străzii palatului). Prin anul 851, Teoctist, recunoscând iscusința administrativă a lui Fotie, l-a numit *protoascretas* (conducătorul cancelariei împărătești), având și rangul de *protospatharios*. Mai târziu Fotie a ajuns și senator. A mai slujit și ca Mare Sfetnic împărătesc și apoi ca Prim Ministru, ranguri ce se dădeau numai celor cu o credincioșie desăvârșită față de curtea împărătească. Frații lui Fotie, Serghie și Constantin, au avut și ei rangul de *protospatharios*. Celălalt frate al lui Fotie, Tarasie, a ajuns

²⁶ Ibid.; Gerostergios, op. cit., pp. 33.

²⁷ Vezi Francis Dvornik, *The Photian Schism*, Cambridge, 1948; Steven Runciman, *The Byzantine Theocracy*, op. cit. p. 92.

²⁸ Cele trei înalte titluri onorifice erau *Caesar*, *nobilissimus* și *kouropalatis*. Cf. George Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, Rutgers University Press, 1957, p. 22; White, p. 21.

²⁹ Gerostergios, op. cit., pp. 24.

patrikios, adică nobil³⁰.

În 855, la treizeci și cinci de ani, Fotie era de-acum un politician iscusit și ager. Deși Bardas fusese cel mai apropiat colaborator al Theodoriei, Mihail al III-lea, recunoscând înzestrările diplomatice ale lui Fotie, l-a trimis ca ambasador la Califul Persiei în Bagdad. Scopul misiunii sale era acela de a pune capăt prigoanei creștinilor din ținuturile musulmane. Un tânăr și foarte înzestrat ucenic avea să călătorească împreună cu dânsul: Constantin Filosoful, cunoscut mai apoi ca Sfântul Chiril, Apostolul Slavilor. Dar toate aceste ranguri nu-l mulțumeau pe Fotie, după cum el însuși spunea: „Am fost silit să primesc ranguri politice și răspunderi lumești pe care împăratul le-a pus asupra mea împotriva voii mele³¹.” Într-adevăr, cu mult dor avea și-și aducă aminte de liniștita și senina viață de studiu și convorbiri intelectuale cu prietenii săi.

Cele dintâi scrieri

Când fratele lui Fotie, Tarasie, se pregătea să plece într-o călătorie în afara Cetății, i-a cerut lui Fotie să-i recomande cărți de citit pentru călătorie și să-și spună părerea despre fiecare text. Ca urmare a legăturilor lui Fotie cu un cerc de prieteni cu preocupări științifice, și ca răspuns la cererea fratelui său, împreună cu ucenicul să drept secretar a alcătuit un rezumat enciclopedic al literaturii grecești laice și religioase numit *Bibliotheca* sau *Mirobiblion* (mii de cărți), cum se numește de obicei.

Împrejurările alcătuirii acestei cărți ne ajută să aruncăm o privire asupra vieții și clipei de răgaz ale sfântului bărbat. Se pare că în casa lui Fotie exista un fel de cerc de lectură, unde un ales grup de prieteni se adunau să citească cu voce tare literatură de toate felurile, inclusiv laică și religioasă, atât păgână cât și creștină. Prolificul scriitor care a fost Fotie poseda o vastă bibliotecă care era la dispoziția prietenilor săi. El a cedat cererilor acestora de a scrie scurte rezumate ale cărților care se citeau³².

În *Bibliotheca* Fotie dă extrase din numeroase lucrări, uneori pe scurt, uneori mai pe larg, ca și propriile eseuri întemeiate pe aceste extrase sau comentarii critice la ele. Deși enorma lucrare de erudiție se ocupă de scriitorii de proză, găsim totuși o mulțime de lucruri despre gramaticieni, ritori, istorici, oameni de știință, doctori, sinoade și vieți de sfinți. Este un volum foarte bogat, cuprinzând recenzii despre 279 de cărți, dintre care 158 sunt de natură religioasă. Restul recenziilor se ocupă de istorie, filosofie, filosofie evreiască, geografie, medicină, lucrări ale preoților și papilor apuseni, aventuri romantice, lucrări scrise de femei și matematică. Din nefericire recenziile despre o mulțime de scriitori din vechime aflați în carte s-au pierdut. Cu toate acestea sfântul bărbat a lăsat o moștenire bogată și felurită. Compilând informații și cunoștințe din numeroase domenii, multe dintre ele neafiate în alte locuri, Fotie a ajuns să fie socotit drept cel mai însemnat învățat bizantin. Pe lângă comentarii, a vrut să dea și o lucrare care să suplinească marea nevoie a unui dicționar, astfel că a alcătuit lexiconul *Lexeon Synagoge*, ca ajutor pentru tinerii săi studenți. Dicționarul este uriaș și, în cea mai mare parte, încă needitat. Astfel, numeroasele sale lucrări includ subiecte de gramatică, scrisori, predici și gânduri despre teologie³³.

³⁰ I. Valettas, *Photiou Epistolai*, Ep. 7-17, op. cit., pp. 142, 143, 220, 223.

³¹ Ibid.

³² J.B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Ascension of Basil, 802-667 A.D.*, III, Londra, 1912, p. 446.

³³ A.A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, vol. I, The University of Wisconsin Press, 1976, p. 297; J. B. Bury, op. cit.

Atmosfera bisericească și politică

În 856, atmosfera bisericească și politică nu era nicidecum pașnică. În stat erau dezbinări pricinuite de uneltirile lui Bardas care căuta să preia puterea. La 13 Martie, 856, Mihail, ajuns la vârsta înțelegerii, a încredințat guvernarea unchiului său, Bardas, ridicându-l la rangul de Cezar. De-a lungul anilor Bardas ajunsese principalul chivernisitor al treburilor politice și până la urmă, prin uneltiri, avea să își elimine sora din regență.

Între timp, încrezătorul Mihail al III-lea a lăsat totul în seama unchiului Bardas care, în numele nepotului său adolescent, a pus stăpânire pe domnie în calitate de Cezar. Deși Bardas revitalizase flota și oastea, avea mulți dușmani care se simțeau iritați de irosirea rezervelor adunate cu atâta grijă de sora sa și de Teoctist. De asemenea Bardas ducea o viață morală destul de îndoielnică. Felul său de viață era dezaprobat mai ales de către monahi, fiindcă se bănuia că trăiește cu nora sa, care era văduvă. De asemenea era binecunoscut faptul că încuraja imoralitatea nepotului său.

Tânărul împărat, devenind bărbat, se simțea sufocat de tutela mamei. Teodora nu numai că îl îndepărtase de la domnie pe Mihail, ci se amesteca și în viața lui sentimentală privată, despărțindu-l de ibovnica sa, o fată de rând pe nume Evdokia Ingherina. El a fost pus să se însoare cu Evdokia Dekapolitissa (855). În acest fel, în chip firesc el s-a aliat cu unchiul Bardas. Cei doi au pus la cale uciderea lui Teoctist în palatul împărătesc, lucru ce a avut loc în prezența lui Mihail. Teodora a jelit mult pierderea lui³⁴.

Ca parte a preluării puterii, fiicele Teodorei, Tecla și Anastasia, au fost trimise la Mănăstirea Karianos, iar Teodora cu cealaltă fiică, Pulheria, au fost silite să intre în Mănăstirea Gastrion³⁵. Senatul a sprijinit hotărârea lui Mihail de a domni fără consiliul de regență. Moderații erau optimiști, dar extremiștii, în frunte cu Patriarhul Ignatie, erau gata de a reacționa. Zvonurile despre legătura nelegiuită a lui Bardas cu nora sa au străbătut întreg orașul și au ajuns la urechile lui Ignatie. Astfel, la Praznicul Arătării Domnului din anul 858, patriarhul a refuzat să-l împărtășească pe Bardas, fiind de față toți dregătorii din Aghia Sofia. Bardas a fost adânc jignit.

Apoi Bardas a încercat să-și silească sora și nepoatele să se tundă în monahism. Patriarhul Ignatie a refuzat s-o călugărească pe împărăteasa mamă Teodora și pe fiicele ei, declarând că era împotriva canoanelor să închizi femeile în mănăstiri. Acest lucru și altele au pricinuit o ruptură între Bardas și Ignatie. Bardas îl socotea pe Ignatie prea inflexibil, aspru și o pacoste, împreună-lucrarea statului cu Biserica ajunsese cu neputință.

O altă pricină s-a ivit atunci când un anume Ghideon, dându-se drept fiu al împărătesei, a uneltit împotriva Cezarului Bardas. Ignatie a protestat împotriva executării lui Ghideon. Bardas s-a răzbunat, învinuindu-l pe Ignatie de înaltă trădare. Mulți au socotit această învinuire născocită de Bardas ca o altă uneltire a sa pentru a scăpa de sfânta sa soră și de Patriarh.

Bardas nu era singur în uneltirile sale. Nici Mihail nu-l plăcea pe Ignatie, atât ca „prieten al mamei sale” cât și fiindcă era un critic neînfricat al vieții sale private. Astfel, din poruncă împărătească, în Octombrie, 858, Ignatie a fost arestat. Apoi Bardas a poruncit să fie surghiunit în insula Terevinthos de unde patriarhul și-a trimis mai apoi demisia de bună voie³⁶. Prințesele Tecla și Anastasia s-au alăturat mamei lor Teodora și Pulheriei în aceeași

³⁴ *Regna*, ed. G. Lachmann, Bonn, 1834, pp. 88-89; *Theophanes Continuatus. Chronographia*, 4:171.

³⁵ Simeon Logothete, *Continuator of George Amartolos*, PG 110:1048, citat în White, op. cit., p. 42, n. 51. Un alt izvor consemnează că patru dintre fiicele Teodorei au intrat în mănăstire și în viața monahală: Tecla, Anna, Anastasia și Pulheria (*Sinaxarul cel Mare*, Luna Februarie, p. 294). Fiica cea mai mare, Maria, se căsătorise cu mult timp înainte și murise.

³⁶ Dvornik, *The Photian Schism*, ..., op. cit., pp. 39 ff.; Bury, *A History...*, op. cit., p. 161; Runciman, *The Byzantine Theocracy*, op. cit. p. 93; Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, op. cit., p. 197.

mănăstire. Ele au fost tunse toate în chipul îngeresc. Astfel Sfânta Teodora a rămas în mănăstire până la fericitul ei sfârșit, la 11 Februarie, 867³⁷.

În timpul tuturor acestor intrigi Fotie a rămas neutru și tăcut, studiind, predând și scriind pe o mulțime de teme. Își clădise o viață virtuoasă și fără de griji. Fotie era un om cultivat, cu un larg spectru de interese și cunoștințe; dar mai exista un alt grup, al ultraconservatorilor, condus de călugării de la Studion, care simțeau altfel în privința învățământului lumesc. Ei susțineau că poruncile și scrierile Bisericii trebuie urmate cu cea mai mare ardoare.

Ignatie era un membru de temelie al acestui grup care trata cu dispreț învățătura lumească. Deși Sfântul Pavel opunea „înțelepciunea lui Dumnezeu” și „înțelepciunea lumii acesteia” (I Cor. 1, 20), Fotie socotea că aceasta nu trebuie înțeleasă ca o osândire totală a filosofiei lumești, ci ca o respingere a învățăturilor mincinoase și necinstitoare. El nu a eliminat întreg corpusul învățăturilor lui Platon și Aristotel, și chiar al unor filosofi mai mărunți, dar în mod sigur a folosit scrierile lor în mod selectiv. Deși Fotie era un iubitor de cunoaștere, este important de notat că pentru el exista o ierarhie a adevărului și cunoașterii, care pune cunoașterea lui Dumnezeu pe primul loc. Sfântul Fotie știa că Scriptura este unealta principală în lupta împotriva răului.

Unii iconoduli erau pentru o politică de compromis, în cele ce nu țin de temeiurile credinței, și pentru economie în privința clerului iconoclast. Moderații doreau să dea la o parte ultimii 150 de ani de tulburări interne. Din acest grup făceau parte Bardas și Fotie. Și tocmai pe Fotie, cel împodobit cu blândețe, smerenie și duh de dragoste pentru aproapele, îl aflase Bardas spre a fi următorul patriarh.

Candidat la patriarhat

Mai bine de un an scaunul patriarhal a rămas vacant. Bardas făcuse o mare greșală depunându-l pe Ignatie în chip necanonice, adică fără sinod. Pe deasupra, găsirea unei alte persoane care să poată împăca toate părțile aflate în dispută era nespuse de grea. Totuși șiretul Bardas a găsit o soluție, astfel ca din răul făcut să iasă ceva bun. El a recomandat episcopilor alegerea profesorului Fotie ca patriarh³⁸.

Fotie era cel mai ales învățat al vremii. Era, de asemenea, de familie nobilă. Mai era și nepotul Sfântului Tarasie, care prezidase al Șaptelea Sinod Ecumenic și, asemeni Sfântului Tarasie când a fost numit patriarh, era șeful cancelariei împărătești. Ortodoxia lui Fotie era deasupra oricărei bănuieli, întrucât el și familia sa fuseseră prizonieri de iconoclaști. Alte însușiri favorabile erau legăturile de rudenie ale familiei lui Fotie, dinspre partea mamei, cu împărăteasa Teodora și cu Bardas. Apoi, mai era și numirea sa de către fostul *logothet* Teoctist. Faima sa de bărbat virtuos și înțelept a făcut ca până și dușmanii lui Bardas, episcopii ignatieni, să se învoiască cu ridicarea profesorului la vrednicia arhierescă. Pe deasupra, era un om nou care nu se număra neapărat între membrii declarați ai partidei moderate. Nefiind amestecat în certuri și dispute, mulți îl socoteau a fi în stare să împace grupurile învrăjbite și să facă bine Bisericii prin unirea turmei dezbinată a lui Hristos.

Într-un portret, Fotie este descris ca având „un cuget măreț și cultivat cu îngrijire. Bogățiile sale îi înlesneau a găsi tot soiul de cărți și (...) ajungea să-și petreacă nopți întregi cu cititul. Astfel a ajuns omul cel mai învățat, nu numai al veacului său, ci și al celor de mai nainte. Era un iscusit cunoscător al gramaticii, poeticii, retoricii, filosofiei, medicinei și al tuturor științelor lumești; însă nu neglijase nici scrierile bisericești, iar când a ajuns în dregătoria sa, s-a familiarizat amănunțit cu ele³⁹.”

³⁷ *Sinaxarul cel Mare*, Luna Februarie, op. cit., p. 295.

³⁸ Gerostergios, op. cit., p. 35.

³⁹ Fleury, *Hist. Eccl. Lib. L.*, apud Abbe Guettee, *The Papacy*, Minos Publishing, NY, f.a., p. 273. (Cf. trad. rom., *Papalitatea schismatică*, traducere de Iosif Gheorghian, Ed. Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2001, p. 193. [Vezi

Însă blândul Fotie a refuzat cu hotărâre complexă și acaparanta dregătorie a scaunului patriarhal. Nici nu se gândise vreodată să-și lase cărțile și studiile ca să intre în rândurile clerului. Fotie i-a scris Cezarului Bardas încercând să scape de dregătoria ce avea să fie pusă asupra lui; căci cinstea de care se bucura la curte îi era destulă povară, îndepărtându-l de la studiile ce erau singura sa dorință. Știa că, o dată urcat pe scaunul episcopal, va fi silit să lase viața liniștită unde se bucura de adevăratele desfătări ale învățaturii. Astfel că îl ruga stăruitor pe Bardas să dea altuia acel „neodihnit” scaun.

Ignatie abdicase spre a înlătura alte tulburări mai mari. Abdicarea sa a fost recunoscută drept legiuită și canonică de către toți membrii înaltului cler adunați la Constantinopol, între care erau și adepții săi cei mai credincioși. Ignatie însuși și-a poftit sprijinitorii să se supună împrejurărilor și să purceadă la alegerea unui nou patriarh⁴⁰.

Silit de împrejurări, de ocârmuire și de episcopi, Fotie, cu inima îndoită, s-a supus în cele din urmă și a primit să fie hirotonit. A stărui în împotrivire ar fi fost o dovadă de nemăsurată mândrie. La fel ca și unchiul său, sfântul Tarasie, Fotie a trebuit să fie trecut în grabă prin toate treptele hirotoniei. Nu era ceva nemaivăzut. La fel se întâmplase cu patriarhii Nectarie (381-397), Pavel al III-lea (686-693), Nichifor (806-815), Grigorie (tatăl Teologului) și Talasie al Cesareei. Este interesant că patriarhii Pavel, Tarasie și Nichifor slujiseră ca *protoascrete* în cancelaria împărătească, la fel ca Fotie⁴¹.

Sfântul Fotie cercetase negreșit exemplele din trecut. El îl socotea pe predecesorul lui ca fiind căzut din dregătoria sa, deși nu fusese osândit canonic. În Biserica Apuseană, Papa Martin I (649-655) fusese osândit, prigonit și alungat cam la fel ca Ignatie. Martin a recunoscut legitimitatea lui Evghenie I (655-657), care a fost ales de Biserica Romei ca succesor al său, deși Martin nu își dăduse niciodată demisia. Exemplul Sfântului Ioan Hrisostom (354-407) era cu siguranță cunoscut de Sfântul Fotie. Sfântul Ioan, surghiunit pe nedrept, scria: „Biserica nu a început cu mine, nici se va sfârși cu mine. Apostolii și prorocii au suferit mult mai mari prigoniri.” Sfântul Ioan Hrisostom a cerut episcopilor săi să se supună oricui îl va înlocui, dar să nu semneze osândirea sa dacă nu credeau că este vinovat⁴².

În chip legiuit și canonic, Fotie a fost ales de clerici și mireni în anul 858. În decurs de o săptămână a fost tuns călugăr, citeț, ipodiaton, diacon și preot, iar la Nașterea Domnului a fost hirotonit episcop⁴³. Hirotonia ca episcop a fost făcută de Grigorie Asvestas și de către doi episcopi ignatieni, Evlampie al Apamei și Vasile al Cortinei⁴⁴. Chiar și cei cinci monahi cu totul credincioși lui Ignatie, după ce au primit anumite chezașii de la Fotie în privința lui Ignatie, au recunoscut alegerea lui Fotie și l-au primit drept patriarh legiuit.

Întrucât grija de căpetenie a noului patriarh era aceea de a aduce pacea în Biserică, în ziua sfințirii sale el a ținut un cuvânt din amvonul sfintei Sofii, intitulat *Pe pământ pace, între oameni bunăvoie*.

Iată ce spunea noul patriarh despre intrarea sa în rândurile sfinților slujitori: „Niciodată nu am dorit acest scaun. Cei mai mulți sau toți frații și împreună-slujitorii noștri ce erau de față știu preabine aceasta... Cu lacrimi și cu zăbavă am venit în acest scaun. Am venit fiindcă suveranul și sfetnicii lui m-au încredințat de neapărata trebuință, ca și pentru episcopi și preoți. Astfel, cu hotărâre de obște și cu hotărâri scrise ce au întărit hotărârea împărătească, m-au dat străjilor care mă păzeau. Apoi, din acel loc, împotriva voii mele, m-au ridicat în

și versiunea electronică a lucrării la Biblioteca Teologică Digitală, <http://apologeticum.net>])

⁴⁰ Dvornic, „Photios”, în *New Catholic Encyclopedia*, vol. II, Washington D.C., col.

⁴¹ Despina Stratoudaki White și Joseph R. Berrigan Jr., *The Patriarch and the Prince*, Holy Orthodox Press, Brookline, MA, 1982, p. 16.

⁴² Guettée, *op. cit.*, pp. 279-280. (Cf. trad. rom., *op. cit.*, p. 198)

⁴³ Nikita, PG105, 235.

⁴⁴ *Sinaxarul cel Mare*, p. 144. Unele izvoare obscure notează că Ignatie îl suspendase pe Grigorie Asvestas. Faptul că acum re apare la ridicarea Sfântul Fotie în scaunul patriarhal, înaintea tuturor episcopilor ignatieni și cu aprobarea lor, ne încredințează că nimeni nu a socotit că există opreliști ca Asvestas să slujească. Toți au socotit că neînțelegera sa cu Ignatie era motivată politic. Nu există nici o consemnare că Asvestas ar fi fost „reșezat”, tocmai fiindcă nimeni nu credea că ar fi fost nevoie.

acest scaun⁴⁵.”

Astfel, la treizeci și opt de ani, Fotie, cel mai ales gânditor și iscusit diplomat, avea să primească păstorirea Bisericii Bizantine pentru o nouă perioadă de timp.

Scrisoarea de înscăunare

După vechiul obicei bisericesc, atunci când Fotie a luat cârma Bisericii ca arhipăstor al ei, fiind ridicat în scaunul apostolic, ecumenic și patriarhal al Constantinopolului, a trimis scrisori de recomandare privitoare la instalarea sa către patriarhii răsăriteni în 859. Din pricina tulburărilor din capitală scrisoarea sa către Papa Nicolae (858-867) nu a ajuns la Roma decât la începutul lui 860.

Iată ce îi scria lui Nicolae, episcopul Romei: „Când privesc la măreția darului preotesc, când cuget la depărtarea ce se află între desăvârșirea lui și înjosirea omului; când măsoz slăbiciunea puterilor mele și îmi amintesc cugetarea ce am avut toată viața mea despre înălțimea unei asemenea dregătorii, cugetare ce-mi însuflă minune și uimire, văzând oameni din vremea noastră, ca să nu vorbesc de cei din vechime, primind înfricoșatul jug al pontificatului, și fiind oameni îmbrăcați în carne și sânge, purcezând totuși cu primejdie mare a plini slujirea Heruvimilor, a celor mai curate duhuri; când duhul meu se lasă prins de asemenea cugetări, și când mă văd eu însumi intrat în această stare ce mă făcea să tremur pentru cei pe carii îi vedeam acolo, nu pot spune câtă durere încerc, câtă întristare simt. (...) Nu am fost niciodată atât de cutezător pentru a ținti la vrednicia preotească. Ea mi se părea de prea mare cinste și prea greu de purtat. (...) Dar pentru ce să vă scriu astfel, înnoindu-mi durerea și mărimdu-mi necazul, și să vă fac duhovnicul suferințelor mele? (...) Ceea ce s-a petrecut este ca o tragedie. (...)”

Nu demult, când cel ce îndeplinea înaintea de noi dregătoria episcopală părăsi această cinste, m-am văzut atacat din toate părțile, sub nu știu ce înrâurire, de către cler și de adunarea episcopilor și a mitropoliților, și mai cu seamă de împăratul [Mihail], care este plin de iubire pentru Hristos, bun, drept, omenos și (...) mai drept decât cei ce au împărățit înaintea lui. Numai cu mine a fost neomenos, silnic și cumplit. Lucrând în înțelegere cu adunarea de care am vorbit, el nu mi-a dat răgaz, luând de pricină a stăruințelor sale voința și dorința de obște a clerului, care nu-mi lăsa nici un cuvânt de îndreptățire, spunând că înaintea unei asemenea alegeri el nu ar putea, chiar când ar voi, să îngăduie împotrivirea mea. Adunarea clerului fiind foarte mare, rugămintile mele nu puteau fi auzite de către cei mai mulți; aceia ce le auzeau, nu țineau de ele nici o seamă; ei nu aveau decât o țintă, o hotărâre gata luată: aceea de a mă însărcina, chiar fără voia mea, cu episcopatul.

Calea rugăminții fiindu-mi închisă, lacrimile mă podidiră; durerea, carea înlăuntrul meu semăna cu un nour și mă umplea de întuneric și de turburare, izbucni deodată într-un șiroi de lacrimi ce curgea din ochii mei. (...) Cei ce mă sileau nu mi-au lăsat nici un răgaz până ce n-au câștigat ceea ce voiau, deși împotriva voii mele. Astfel, iată-mă lăsat în voia furtunilor și judecăților pe care le cunoaște numai unul Dumnezeu, cela ce toate cunoaște, însă destul despre aceasta, cum zice proverbul⁴⁶.”

Apoi Fotie afirma că părtășia credinței și a dragostei este cea mai bună dintre toate, înfățișând cu o acrivie și adâncime vrednice de cei mai mari teologi mărturisirea sa de credință ortodoxă în Sfânta Treime, în întruparea Fiului lui Dumnezeu și Sfintele Șapte Soboare a Toată Lumea. Astfel el primea și mărturisea toate Sinoadele pe care Biserica le primise până la acea vreme. De asemenea lepăda și afurisea pe toți cei lepădați și afuriți de Biserică. Apoi scria: „Arătând astfel prin scris mărturisirea noastră de credință, și făcând cunoscut Preasfinției Voastre ceea ce ne privește, am săpat ca pe marmură ceea ce v-am arătat

⁴⁵ J.D. Mansi ed., *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, vol. 17A, Col. 421, Florența și Veneția, 1759-1798.

⁴⁶ Guettée, *op. cit.*, pp. 278-280. (Cf. trad. rom., *op. cit.*, pp. 195-198.)

prin cuvinte. După cum v-am spus, avem trebuință de rugăciunile voastre, pentru ca Dumnezeu să ne fie îndurat și bun în toate lucrările noastre; ca să ne dea harul de a smulge toată rădăcina smintelii, toată piatra de poticnire din cinul preoțesc; ca să putem paște bine pe toți cei ce ne sunt încredințați; ca mulțimea păcatelor noastre să nu zăticnească sporirile turmei noastre în virtute, și să nu facă astfel greșalele noastre încă mai numeroase; ca să fac și să zic credincioșilor totdeauna ceea ce se cuvine; iar din partea lor, ei să fie totdeauna ascultători și gata la tot ce privește mântuirea lor, ca prin harul și bunătatea lui Hristos, care este Capul tuturor, ei să crească neconținut întru El, căruia se cuvine slava și împărăția, împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh, Treimea cea deo-ființă și de viață făcătoare, acum și pururea, și în vecii vecilor. Amin⁴⁷.”

Neînțelegeri în vremea primei păstoriri a lui Fotie ca patriarh

Adevărul despre demisia lui Ignatie este un punct delicat în ce privește canonicitatea patriarhatului lui Fotie. Totuși noul patriarh Fotie pomeneste demisia lui Ignatie în epistolele de înscăunare adresate patriarhilor răsăriteni ai Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului. Mai târziu, într-o scrisoare adresată Papei Nicolae I scria: „Am primit acest rang înalt de la cel ce fusese patriarh înainte de mine⁴⁸.”

Mazilitul Ignatie urmărea toate întâmplările în tăcere și de la depărtare. Adepții săi, episcopi și călugări, afirmau că Fotie era doar un mădular prin care lucra Ignatie⁴⁹. La două luni după înscăunarea lui Fotie acești adepți fanatici ai lui Ignatie s-au adunat în Biserica Sfânta Irina unde au susținut că Ignatie era patriarhul legiuit, și nu Fotie. În 859 ei au hotărât să-i ridice sfântului Fotie dreptul de a sluji ca cleric⁵⁰. Este greu de înțeles brusca schimbare de atitudine a cinci mitropoliți ignatieni (Mitrofan al Smirnei, Stilian al Neocezareei, Theofan, David al Paflagoniei și Teognost) și a călugărilor ce îi urmau. Însă Ignatie nu i-a oprit. În aceasta el nu a urmat nici îndelungii răbdări a Sfântului Ioan Gură de Aur, nici chibzuinței Sfântului Tarasie. Poate că își aducea aminte de puterea împărătească ce îi fusese răpită și de care tatăl său, împăratul Mihail I Rhangabe, fusese lipsit în chip silnic. În orice caz, nu avea cum să fie îngăduitor cu cei ce dețineau acel rang înalt pe care-l socotea ca drept de moștenire al familiei sale.

Partida monahală a lui Ignatie, în ciuda slabelor relații ce le avea cu Roma, a hotărât să facă apel la Papa Nicolae I împotriva numirii lui Fotie. Jalba lor a fost semnată doar de șase mitropoliți și cincisprezece episcopi.

Teognost

Astfel, înainte ca scrisoare de înscăunare a lui Fotie să fi ajuns la Roma, în 860, câțiva călugări nesupuși au sosit la Roma de la Constantinopol, printre ei aflându-se și Arhimandritul Teognost, fost igumen al Mănăstirii Studion. Acest Teognost și călugării aflați cu el, toți adepți ai fostului patriarh Ignatie, împreună cu cei cinci episcopi sus-pomeniți, au refuzat să recunoască pe Fotie ca patriarh. Ei au continuat să meargă înainte chiar când Ignatie însuși își dăduse demisia și-l recunoscuse pe Fotie ca patriarh legiuit. Când Teognost și însoțitorii lui au sosit la Roma, îndată au obținut o audiență la Papa; și în prezența lui au

⁴⁷ Guettée, *op. cit.*, p. 281. (Cf. trad. rom., *op. cit.*, p. 199.)

⁴⁸ Valettas, *op. cit.*

⁴⁹ K. Paparregopoulos, *History of the Greek Nation*, vol. 3, Athena, 1932, p. 291 ff., apuci Gerostergios, *op. cit.*, p. 41.

⁵⁰ G. Beck, *Handbook of Church History*, vol. 3, Herder and Herder, NY, 1967, p. 177.

început să-l bârfească și să-l blesteme pe Sfântul Fotie, insinuând că fusese ales în chip necanonic.

Când Papa Nicolae a auzit că Fotie, un mirean, fusese ales patriarh, a văzut în aceasta prilejul mult-așteptat de a se amesteca în treburile Bisericii din Constantinopol. De fapt Nicolae era încântat că are prilej de a mijloci, dar a nimicit orice putință de rezolvare pașnică. Și aceasta fiindcă a ridicat chestiunea Iliriei, ținut foarte însemnat și politic, căci cuprindea nou-convertitul Țarat al Bulgariei.

Nicolae era un om ambițios ce dorea să supună lumea suveranității Bisericii Romei. Alcătuiuse mai multe scrieri despre sublimul instituției papale, care au avut o înrăurire fără precedent asupra canoniștilor și învățaților Bisericii Apusene. De fapt el a reușit să aducă întreaga ierarhie apuseană sub ascultarea absolută față de el. Tot el a zdrobit orice încercare de independență în puternica Biserică Francă⁵¹.

Sinodul din 859

Dorind mereu să ocolească certurile și tulburările cu aproapele său, Fotie era silit acum să stea împotriva faptelor episcopilor răzvrățiți. El a hotărât să adune un sinod în Biserica Sfinților Apostoli. Sinodul a avut loc în capitală în anul 859⁵².

Dorind să pună capăt controverselor cu privire la demisia lui Ignatie, sinodul a declarat că alegerea lui Ignatie fusese ilegală, căci nu fusese ales de un sinod, ci fusese numit de împărăteasa Teodora. El mai fusese implicat și în unele intrigi politice.

Hotărârile acestui sinod fotian, cuprinzând o sută de episcopi, au fost contestate de episcopii ignatieni, de călugări și de unii mireni. Bardas a devenit violent față de cei ce protestau⁵³. Deși actele de ostilitate erau săvârșite de ambele părți, Fotie a denunțat purtarea necuvenită a lui Bardas față de cler și popor. Totuși ignatienii se luptau nu numai cu Bardas, ci cu însăși Biserica.

Bardas atacă pe ignatieni

Cezarul Bardas l-a învinuit pe Ignatie că este personal răspunzător de faptele lui Teognost, astfel că l-a osândit pe Ignatie la pedeapsa surghiunului în insula Mitilini din Marea Egee. Apoi Bardas a început să prigonească și să pună la chinuri pe unii dintre adepții lui Ignatie. Foarte supărat de acest lucru, Sfântul Fotie i-a scris lui Bardas, cerându-i ca prigoana să fie oprită, altfel el va abdică din scaunul patriarhal⁵⁴.

Fotie scria: „Știu că eram nevrednic de dregătoria de episcop (...), pentru aceea am fost cuprins de spaimă când m-au ridicat la rangul arhieresc. O, de m-ar fi luat moartea înainte de alegerea mea în cinul preoțesc. Am plâns, (...) m-am răzvrătit (...) și am făcut orice altceva decât să mă învoiesc cu cei ce mă sileau și mă alegeau. Am stăruit să depărtez de la mine acest pahar al atâtor griji și ispite. Acum, când acest lucru s-a petrecut, faptele îmi arată și-mi osândesc nevrednicia. Suspin și nu mă dumiresc de ceea ce a venit asupra mea, căci când văd preoți, din orișicare parte, suferind pentru o greșală și fiind bătuți, luându-li-se bunurile, fiind umiliți și smulgându-li-se limba, - o, Doamne, cruță-ne de păcatele noastre! - cum nu voi socoti morții mai fericiți decât mine? Cum nu voi socoti povara pusă asupra mea ca mustrare pentru păcatele mele?”

Fotie care îl iubea și pe Dumnezeu, și pe aproapele său, îi reproșa lui Bardas actele de

⁵¹ F. Dvomic, „The Patriarch Photios, Father of Schism or Patron of Reunion?”, *Proceedings at the Church Unity Octave*, Oxford, 1942, p. 24.

⁵² G. Beck, *Handbook of Church History*, op. cit., ibid.

⁵³ V. Stefanidis, *Istoria Bisericii*, Athena, 1948, p. 318 ff. (în lb. greacă), apud Gerostergios, op. cit., p. 43.

⁵⁴ *Scrisoarea I*, 6, PG 102, 622-626.

violență, scriindu-i: „Aceste lucruri le scriu domniei-voastre cu lacrimi de sânge. Aceasta va fi cea din urmă epistolă ce veți primi de la mine. Am scris aceste vorbe cu Dumnezeu drept martor al meu. De veți alege a da de-o parte rugămințile mele (...) nu vă voi mai scrie de aici înainte, nici vă voi mai împovăra; ci voi lăsa scaunul arhieresc și îmi voi plânge păcatele mele⁵⁵”.

Ca urmare a mișcătoarei scrisori a lui Fotie către crudul Bardas prigoanele au mai slăbit oarecum. Deși Ignatie fusese mutat din insula Terevint în insula Mitilini, la stăruințele lui Fotie, Ignatie a primit îngăduința să se întoarcă în capitală și i s-au înapoiat proprietățile, încercările de a-l convinge pe Ignatie să-l accepte pe Fotie ca urmaș al său s-au dovedit zadarnice. Iată de ce era nevoie de o soluție mai bună⁵⁶.

„Donația lui Constantin” și „Decretalele”

Așa cum am arătat, Papa Nicolae nu primise nici o scrisoare de la Patriarhul Fotie până în 860. Astfel, Nicolae nu știa ceea ce se petrecuse la Constantinopol în momentul depunerii lui Ignatie și alegerii lui Fotie. El știa numai că profesorul Fotie era laic în momentul alegerii sale. Deși canoanele din Apus opreau hirotoniile pripite, aceste canoane nu erau primite în Răsărit. De-a lungul istoriei, chiar și în Apus s-a trecut câteodată pe deasupra canoanelor, în favoarea unor oameni de un merit deosebit și în împrejurări de mare nevoie, precum s-a întâmplat cu Ambrozie al Mediolanului (339-397). De fapt, hirotonia lui Fotie nu era fără precedente dintre cele mai venerabile. Însă Nicolae voia să fie arbitrul suprem în aceste lucruri.

În uneltirile sale împotriva domnitorilor apuseni papalitatea a folosit un document fals, alcătuit în cancelaria papală, așa-numita *Donație a lui Constantin*, în care Sfântul Constantin împăratul (307-337), Cel întocmai cu Apostolii, ar fi donat, chipurile, cetatea Romei și întregul imperiu apusean Episcopului Romei, Silvestru I (314-335).

Atât *Donația lui Constantin* cât și *Decretalele Pseudo-Isidoriene*⁵⁷, care erau în cea mai mare măsură niște falsuri, au fost făcute spre a întări autoritatea papală. Se susținea că *Donația lui Constantin*, scrisă probabil pe la mijlocul veacului al VIII-lea, ar fi de la începutul veacului al IV-lea. Lucrarea descrie convertirea lui Constantin, botezul și minunata tămăduire de lepră făcută de Papa Silvestru I. Se spune că, în semn de recunoștință, Constantin i-a dat Papei și urmașilor lui palatul împărătesc din Roma și „cetatea Romei cu toate provinciile, districtele și cetățile Italiei și ale ținuturilor apusene⁵⁸”.

Cam prin anii 847-852, în regiunea din jurul orașului Rheims au apărut *Decretalele lui Isidor din Sevilla* (cunoscute și ca *Decretalele Pseudo-Isidoriene*),⁵⁹ în care se afirma că ar fi

⁵⁵ PG 102, 624CD, 625AB

⁵⁶ Gerostergios, op. cit., p. 45.

⁵⁷ Falsitatea acestor documente este recunoscută până și de istoricii catolici. Vezi la Claudio Rendina, *Papii. Istorie și secrete*, Editura ALL, București, 2003, p. 273. (n. Apologeticum)

⁵⁸ Kenneth Scott Latourette, *A History of Christianity, vol. I: to A.D. 1500*, Harper and Row Pub., NY, 1975, p. 341

⁵⁹ Abatele Guettée, în cartea sa, *Papalitatea schismatică*, dă mai multe amănunte asupra *Falselor Decretale*: „Din actele Sinodului de la Calcedon, din 451, se vede că Biserica avea deja un *Codex canonum*, o colecție de legi ale Bisericii Universale. Mai multe din aceste legi sunt privite ca emanând de la înșiși apostolii. Sinoadele continuă opera apostolilor, iar când Biserica s-a bucurat de oarecare liniște, s-au adunat aceste legi respectabile, care formară baza disciplinei bisericești; și fiindcă ele erau în grecește în cea mai mare parte, se traduseră în latinește, pentru uzul Bisericilor Apusene. La începutul secolului al VI-lea, Dionisie, supranumit cel Mic, călugăr la Roma, găsind această veche traducere defectuoasă, făcu o alta, după rugămințile lui Iulian, administrator la [biserica] Sfânta Anastasia din Roma și ucenic al papei Ghelasie. Dionisie colecționa scrisorile papilor pe care le-a putut găsi în arhive și publică în colecția sa pe cele ale papilor Sirikie, Innokentie, Zosima, Bonifatie, Celestin, Leon, Ghelasie și Anastasie, sub care trăia. Arhivele Romei nu posedau atunci nimic care să fi fost anterior lui Sirikie, adică sfârșitul secolului al patrulea. Isidor din Sevilla, la începutul secolului al șaptelea, porni a completa colecția lui Dionisie cel Mic. El adăugă în ea canoanele câtorva sinoade naționale sau provinciale, din Africa, Spania și Frankia, ca și scrisorile câtorva papi, fără a se urca mai sus de Damasie, care a

compile de către un oarecare Isidor Mercator. Se spunea că documentul ar fi, chipurile, o culegere de hotărâri ale sinoadelor și ale Papilor, de la Sfântul Clement Romanul (88-97) până în veacul al optulea. El acorda întreaga autoritate lumească și bisericească Papilor Romei. Unele materiale erau autentice, dar cea mai mare parte erau contrafăcute. *Decretalele* îi arată pe Papi pretinzând autoritatea supremă încă de la început, îngăduind tuturor episcopilor să facă

Răspunsul Papei Nicolae

Fără a cerceta amănunțit și fără a aștepta să fie înștiințat pe deplin despre Fotie, Nicolae a scris atât lui Fotie cât și împăratului. Însă lui Fotie i s-a adresat ca unui simplu mirean, fără a-i da vreun titlu episcopal, deși știa că fusese sfințit în chip legiuit. Această prefăcătorie era un fel de a zice că nici un episcop nu se poate apropia de scaunul patriarhal decât cu consimțământul Pontifului Latin⁶⁰.

Papa Nicolae scria: „Făcătorul tuturor lucrurilor a așezat principatul dumnezeieștii puteri, pe care Ziditorul tuturor făpturilor a dat-o aleșilor săi apostoli; el a statornicit-o trainic pe credința tare a verhovnicului apostolilor, adică a lui Petru, căruia i-a dat mai cu seamă întâiul scaun. (...) Petru, care a fost numit astfel din pricina tăriei pietrei care este Hristos, nu încetează a întări prin rugăciunile sale zidirea cea neclătită a Bisericii universale; el se grăbește a alcătui din nou, după rânduiala adevăratei credințe, nebunia celor ce cad în rătăcire, și a sprijini pe cei ce o întăresc, ca nu cumva porțile iadului, adică însuflările duhurilor viclene și atacurile ereticilor, să ajungă a rupe unitatea Bisericii⁶¹.”

Nicolae socotea că fără consimțământul Scaunului Romei și al Pontifului ei nimic nu trebuie hotărât într-o controversă. Astfel el atacă alegerea lui Fotie, în temeiul canoanelor Sinodului din Sardica și al *Decretalelor* papilor Celestin, Leon și Ghelasie, pe care îi numește „doctori ai credinței catolice”. *Falsele Decretale* nu erau cunoscute în Răsărit. Nicolae, în loc de a invoca principiile generale ale sinoadelor ecumenice, apela la *Decretalele* predecesorilor săi, ca și cum episcopii Romei ar fi putut statornici legi universale⁶². Nicolae își îngăduia să judece legitimitatea episcopilor, uitând că, după canoane, el nu avea asemenea autoritate. Legitimitatea hirotoniei lui Fotie nu atârna de voința papală, ci de judecata rostită contra lui Ignatie și de legiuita alegere a lui Fotie. Un sinod de trei sute optsprezece episcopi, cuprinzând și legați apuseni, promise în mod public alegerea lui Fotie și depunerea lui Ignatie⁶³.

Într-o altă scrisoare, cu exactitate și cu moderație, Fotie i-a amintit lui Nicolae adevăratele principii. De fapt alegerea lui Fotie nu era o problemă de *credință*, ci una disciplinară; dar disciplina apuseană era alta decât cea a Răsăritului. Nicolae se sprijinea pe precedentul lui Adrian I (772-795), care oprise de a se mai ridica un laic la episcopat. Nicolae scria: „Noi voim ca Ignatie să se înfățișeze înaintea trimișilor noștri, pentru ca să arate pentru ce a părăsit turma sa fără a ține seamă de rânduilele înaintașilor noștri, sfinții pontifi Leon și Benedict... Toate se vor trimite la stăpânirea noastră covârșitoare, ca să hotărâm prin autoritatea apostolică ceea ce va fi de făcut, pentru ca Biserica voastră, care este atât de zguduită, să fie pe viitor statornică și pașnică⁶⁴.”

Papa nu era omul care să neglijeze interesele materiale ale Scaunului său; pentru aceea el scrisese împăratului: „înapoiați-ne patrimoniul Calabriei și cel al Siciliei, și toate bunurile Bisericii noastre, a căror stăpânire am avut-o din vechime, spre a le chivernisi prin proprii săi iconomi; căci este nedrept ca un bun bisericesc, merit luminii și slujirii Bisericii lui Dumnezeu, să ni se răpească de către o putere pământească⁶⁵.”

Apoi adăuga: „Noi voim ca sfințirea să fie dată de către Scaunul nostru Arhiepiscopului Siracuzei, pentru ca predania așezată de apostoli să nu fie știrbită în vremea noastră.” Istoric vorbind, Sicilia (în care se află Siracuză) a fost supusă patriarhatului roman în veacul al patrulea. De la căderea Imperiului, regiunea rămăsese în domeniul împăratului

⁶⁰ Guettée, op. cit., p. 285. (Ed. rom., op. cit., p. 202.)

⁶¹ Nicol. Epist. 2 și 3, în *Colecția Sinoadelor* de Labbe, tom VIII; Nat. Alexand. *Hist. Eccles.* Dissert. IV. în Saecul IX.

⁶² Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., pp. 201, 202.

⁶³ Ibid., pp. 207-208.

⁶⁴ Ibid., p. 201.

⁶⁵ Ibid., pp. 201-202.

Constantinoplei. Siracuză trebuia deci să atârne de Constantinopol, iar nu de Roma. Dar Nicolae dorea altfel⁶⁶. Cu toate acestea, când Papa Grigorie al III-lea (731-741) a excomunicat sinodal pe toți iconoclaștii, împăratul Leon al III Isaurul (717-741), furios, a desprins în mod oficial Illiria, Calabria, Sicilia și Sardinia, supunându-le Constantinopolului.

Sinodul întâi - Al Doilea

Împăratul Mihail al III-lea, cu aprobarea Sfântului Fotie, a poruncit să se adune un sinod general în Biserica Sfinților Apostoli în primăvara lui 861. Adunarea aceasta este cunoscută ca Sinodul întâi - Al Doilea. Au fost invitați patriarhii răsăriteni din Alexandria, Antiohia și Ierusalim, ca și patriarhul Apusului, Papa Nicolae I. După scrisorile primite de la împăratul Mihail și de la Patriarhul Fotie, Papa era bucuros că are prilej să se amestece în treburile din Răsărit. El și-a trimis reprezentanții, pe Episcopii Rodoald de Porto și Zaharia de Anagni. Aceștia primiseră îndrumarea să cerceteze pricina lui Fotie. Dacă Rodoald și Zaharia aveau să descopere că Fotie fusese ales după canoane, urmau să-l recunoască drept Patriarh legiuit, însă cu condiția ca Illiria și Sudul Italiei să fie date Romei.

La sinod au participat patriarhii răsăriteni și peste trei sute de episcopi, inclusiv legații papali. Toți au întărit și au ratificat cele proclamate de Sfântul Sinod al Șaptelea Ecumenic și au osândit încă o dată erezia iconoclastă. Patriarhul Fotie a fost primit drept patriarh legiuit și canonic. Sinodul a dat și 17 sfinte canoane, cu scopul de a aduce pe călugării și episcopii nesupuși în armonie cu rânduiala și tradițiile Bisericii. Călugărilor nesupuși li se interzicea în mod expres să-și părăsească episcopul legiuit sub pretextul păcătoșeniei lui, adică al păcatelor personale; căci aceasta aduce neorânduială și schismă în Biserică. Sfântul Sinod a mai spus că clerul poate respinge un episcop căzut în păcat numai printr-o hotărâre sinodală. Acest canon a fost adoptat ca răspuns dat călugărilor râvnitori fără chibzuință care rătăciseră despărțindu-se de noul lor Patriarh. Însă Sfântul Sinod făcea deosebire între răzvrătirea nechibzuită și rezistența laudabilă pentru apărarea Credinței, care era încurajată. În această privință se hotăra că dacă un episcop mărturisea public sau adera la o erezie osândită de Sfinții Părinți și de Sinoadele de mai nainte, cel ce încetează a-l mai pomeni pe un asemenea episcop, chiar înainte de osândirea lui sinodală, nu numai că nu trebuie oprit, ci trebuie laudat ca unul ce osândește un episcop mincinos. Cel ce face aceasta nu rupe Biserica, ci luptă pentru unitatea Credinței⁶⁷.

În timpul participării la sinod delegația apuseană a recunoscut legitimitatea alegerii Sfântului Fotie. Însă condițiile puse de Papa Nicolae, ca Illiria și Sudul Italiei să-i fie înapoiate, nu au fost luate în seamă. Ignatie s-a înfățișat înaintea adunării și a fost depus în mod solemn⁶⁸.

După închiderea Sinodului, trimișii papali, Rodoald și Zaharia, s-au întors la Roma. Un trimis al împăratului a adus Papei Nicolae actele sinodului ca și scrisori de la împăratul Mihail și Patriarhul Fotie.

Epistola Patriarhului către Papa

Această epistolă a lui Fotie a ajuns faimoasă pentru ideile sale, înfățișându-l pe autorul ei ca pe un adevărat ierarh și ucenic al lui Hristos. Sfântul Fotie a scris Papei o scrisoare blândă și iubitoare, explicând în chip frățesc tot ceea ce Nicolae întrebese, mai ales hirotonia sa din mirean în episcop. El scria:

„Canoanele, ziceți, au fost călcate, pentru că eu, un mirean, așa grabnic am ajuns la

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Canonul 15.

⁶⁸ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 202.

arhierie. Dar, întrebăm noi, care canoane au fost călcate? Căci până astăzi Biserica Constantinoplei nu a primit asemenea canoane. Deci o lege ce nu există nu se poate călca. Dacă pentru aceasta ar trebui să fiu lipsit de scaun, atunci sfinții și fericii noștri Părinți și Patriarhi Nichifor și Tarasie ar fi fost primejduiți a fi și ei îndepărtați, căci și ei au fost aleși arhieriei pe când erau încă mireni. Ei au fost luminătorii cei mai străluciți ai neamului nostru și aleși mărturisitori ai adevăratei Credințe și ai buneii cinstiri. Ei au păzit adevărul în viața și în cuvintele lor. Cine poate spune despre dânșii, cei ce erau stele prealuminoase încă din pământeanca viață, că au fost aleși necanonic, contrar poruncii Bisericii? Ferească Dumnezeu ca să zică cineva astfel despre dânșii, căci ei păzeau cu scumpătate canoanele și legiurile, fiind atleți ai adevăratei credințe și judecători ai eresurilor. Chiar și între latini au fost ierarhi care, deși erau mireni, au fost ridicați în cinul episcopiei, ca, de pildă, podoaba tuturor latinilor, Sfântul Ambrozio. În ce privește pe Sfântul Nectarie, alegerea sa întru episcop a fost întărită de un întreg Sobor Ecumenic pe când era încă mirean. Deci, după judecata voastră, nu ar trebui oare să osândim întregul Sobor? Pe deasupra, amândoi acești sfinți erau nu numai mireni înainte de alegere, dar nici nu fuseseră botezați! Așa se face că, dimpreună cu botezul, s-au învrednicit și de harul arhieriei.

La urma urmei, trebuie spus că nu se poate cere supunere față de legi de la cei cărora nu li s-au dat legi. Cu tărie și fără înnoiri, trebuie să avem de obște ceea ce este mai însemnat pentru Credință, și să nu cercetăm prea mult deosebirile în cele mărunte. Ceea ce este de obște tuturor trebuie păstrat în întregime; și mai ales în ce privește Credința, de la care cea mai mică abatere este un mare păcat. Tot ce este rânduit prin hotărârea de obște a toată lumea trebuie ținut de toți. Dacă vreunul din Părinți rânduieste ceva de la sine sau dacă ceva este poruncit de vreun sinod local, acel lucru trebuie ținut de cei ce l-au primit, și nu este lucru mare dacă nu se ține de cei ce nu l-au primit⁶⁹.”

Sfântul Fotie, arătând multă dragoste, scria că, întrucât ridicarea unui mirean la rangul de ierarh supără pe unii, se poate ca, din dragoste pentru fratele nostru, să îndreptăm ceea ce a pricinuit vătămare. Pentru aceea, spunea el, de acum înainte, prin hotărârea sinodului ce tocmai s-a ținut,⁷⁰ se va statornici la noi obiceiul ca nimenea dintre mireni să nu mai fie ridicat îndată la rangul de episcop.

Patriarhul Fotie mai scria că Credința este temeiul unității creștine, și nu lucrurile secundare, precum celibatul preoților sau raderea bărbii, rugăciunile diferite sau rânduielile postului. Lucrurile care despart au fost făurite de temperamentul diferit al fiecărui neam, de limbă și de tradiții. Astfel, prealăudatul organ al harului lui Dumnezeu scria: „Nimic nu e mai cinstit și mai scump decât dragostea, aceasta este părerea obștească adevărată de Sfintele Scripturi. Prin ea se unesc cele despărțite; luptele se sfârșesc; ceea ce este unit și legat îndeaproape se unește încă mai strâns; ea închide tot izvorul neînțelegerilor și certurilor lăuntrice, căci - dragostea nu gândește răul, îndelung-rabdă, toate le nădăjduiește, toate le rabdă - (1 Cor. 13, 5, 4, 7), și după zisa preafericitului Pavel, - niciodată nu cade -. (...) Ea oprește cu înlesnire certurile ce se nasc între prieteni și-i îndeamnă a păstra bunele legături ale prieteniei. Cât pentru cei ce au aceleași cugetări despre Dumnezeu și despre lucrurile dumnezeiești, chiar de ar fi depărtați și nu s-ar fi văzut niciodată, ea îi unește și-i aduce într-un cuget, făcând din ei adevărați prieteni; și dacă din întâmplare unul din ei a ridicat într-un chip prea necuviincios învinuiri împotriva celuilalt, ea tămăduiește aceasta și îndreaptă toate, strângând iarăși legătura unirii⁷¹.”

Acest pomelnic al binefacerilor dragostei era adresat lui Nicolae, care nu o aplicase în privința lui Fotie, și care pusese prea mare grăbire în a-l mustra. Totuși Patriarhul Constantinoplei urmează:

„Dragostea este aceea carea m-a făcut a îndura fără durere mustările ce părinteasca Voastră Sanctitate mi-a aruncat ca niște săgeți; carea m-a împiedicat a lua cuvintele voastre ca

⁶⁹ *Scrisoarea I*, 2, PG 102, 593-617.

⁷⁰ Canonul 17.

⁷¹ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., pp. 203-204.

roade ale mâniei sau ale unui suflet lacom de batjocuri și de dușmăanii; carea, dimpotrivă, m-a făcut a le privi ca dovada unei dragoste ce nu știe a ascunde nimic, ca și a neabătutei râvne pentru rânduiala bisericească, râvnă carea ar voi ca totul să fie desăvârșit. Căci dacă dragostea nu ne îngăduie a privi chiar răul ca rău, cum ne va lăsa ea a judeca că cutare lucru este rău? Astfel este firea dragostei adevărate, încât merge până la a privi drept binefacere chiar ceea ce ne pricinuieste durere. Dar fiindcă nimic nu se împotrivesc ca între frați sau între părinți și fii să se grăiască adevărul - căci ce este mai prietenesc decât adevărul? - fie-mi îngăduit a vă vorbi și a vă scrie întru toată slobozenia, nu pentru dorința de a grăi împotriva, ci pentru a mă apăra. (...)

Fără voia noastră am fost târâți sub jug... Am suferit silnicie, (...) am fost ținut fără voia noastră; ni s-au dat voturile fără voia noastră; ne-au făcut episcop, cu toate lacrimile noastre, plângerile, întristarea și deznădejdea noastră. Toată lumea știe covârșirea asprimii ce am suferit, căci lucrurile nu s-au petrecut în ascuns. (...) Am pierdut o viață liniștită și dulce; (...) am pierdut scumpul meu răgaz și convorbirile, atât de curate și atât de plăcute, cu prietenii mei, acele convorbiri unde mânia, viclenia și imputările nu aveau loc. Nimeni nu mă ura: eu nu osândeam și nu uram pe nimeni, nici străin, nici pământean. (...) Toți erau buni cu mine⁷².”

Toți sunt siliți a recunoaște că viața lui Fotie era aceea a unui om devotat studiului care nu tânjea după strălucirea scaunului episcopal și nici după darul preoției. Alungase ambiția din sufletul său și călcase în picioare tirania slavei deșarte. Fiind întâiul Secretar de Stat, avea cea mai mare cinste ce ar fi putut dori. Toate cuvintele lui înfățișează adevăratele sale simțăminte. El s-a împotrivit pe cât a putut la alegerea sa, și numai voința împăratului și aceea a lui Bardas l-au silit a primi un scaun pe care nimeni mai bine decât el nu-l putea ocupa⁷³.

Răspunzând apoi la problema grabnicei sale ascensiuni, Fotie vorbește despre silnicia pe care a suferit-o, zicând: „Dar cine a călcat canoanele? Cel ce a făcut silnicia, sau cel ce a fost târât cu sila și fără voia lui? Însă ar fi trebuit să te împotrivești, zic unii. Dar până unde? M-am împotrivit, și mai mult chiar decât ar fi trebuit. Și de nu m-aș fi temut că voi stârni mai mari furtuni, m-aș fi împotrivit încă și până la moarte. Dar care sunt acele canoane ce se pretinde că au fost călcate? Sunt niște canoane pe care, până astăzi, Biserica Constantinopolei nu le-a primit. Se calcă canoane când cineva ar trebui să le țină; însă când ele n-au fost cunoscute, nu se săvârșește nici un păcat neținându-le în seamă.

Am vorbit destul, și chiar mai mult decât era de folos. Căci nu pretind nici a mă apăra, nici a mă îndreptăți. Cum să vreau a mă apăra, când singurul lucru pe care-l doresc este să scap de furtună și să fiu descărcat de povara ce mă apasă? Iată cât de mult am râvnit acest scaun, iată cât de mult doresc să-l păstrez. Însă dacă scaunul episcopal vă este povară astăzi, el n-a fost astfel la început. M-am suit pe el fără voia mea, șed pe el fără voia mea. Proba este faptul că de la început mi s-au făcut silnicii... Totuși am primit tot ce s-a zis despre noi, cu bucurie și mulțumind lui Dumnezeu, Care ocârmuiește Biserica⁷⁴.”

Sfântul Fotie își încheie scrisoarea către Papa Nicolae astfel: „Este nevoie ca în toate lucrurile să țineți cu tărie dreptele și adevăratele canoane ale Bisericii. (...) Să nu primiți pe cei ce vin la Roma de la Constantinopol fără scrisori de recomandare de la Patriarhul Constantinopolei; căci sub cuvânt de ospitalitate se seamănă sămânța urii. Nu mă împotrivesc ca oricine să vină la voi oricând dorește, din cinstire față de voi. Însă nimeni de sub stăpânirea mea nu are a umbla fără pricină ori fără cunoștința și blagoslovenia mea. Aceasta este potrivit canoanelor, atât alor noastre cât și alor voastre. Că adeseori se întâmplă ca atunci când anumiți oameni de aici și-au pângărit viața cu patimi și nu au răspuns pentru aceasta, se prefac a fi fugari cinstiți, venind sub cuvânt de rugăciune și cinstire, ascunzând fapte de rușine sub o dragoste zgomotoasă. Asemenea inși ce se duc la Roma, chipurile pentru rugăciune, fug

⁷² Ibid., pp. 204-205.

⁷³ Ibid., p. 205.

⁷⁴ Ibid., pp. 205-206.

de judecata ce îi așteaptă aici. Preafericirea Voastră trebuie să pună capăt acestei batjocuri și să trimită înapoi aceste părți la noi. În acest chip veți ajuta la mântuirea lor și veți păstra grija de obște pentru toți⁷⁵.”

Sinodul de la Roma din 863

Scrisoarea lui Fotie, sub frazele alese și elegante, cuprindea unele lecții foarte juste. Patriarhul nu scria în ea nici un singur cuvânt aspru. Plină de dragoste frățească și de adevăr, epistola nu a avut nici un efect asupra trufașului și impertinentului Nicolae. Deși Fotie nu-și folosea titlul onorific de Patriarh Ecumenic, totuși nu se înjosea și nu lingusea defel ambiția noii papalități.

În loc să răspundă frățește la frățeasca dragoste a lui Fotie, a cărui dreptate era întărită chiar de către trimișii papali, Papa Nicolae a răspuns cu o ură și mânie sporită. Când trimișii l-au înștiințat pe Papa că condițiile lui referitoare la teritorii nu au fost îndeplinite, s-a mâniat nespus, vărsându-și mânia mai întâi asupra reprezentanților papali înșiși, pe care i-a excomunicat.

Convocând un sinod la Roma în 863, ținut în Lateran, Nicolae l-a excomunicat și l-a depus în chip nedrept pe Patriarhul Fotie. Temeiul acuzațiilor lui era acela că Fotie luase scaunul patriarhal în chip necanonic. De asemenea Nicolae amenința că dacă Fotie nu se conformează hotărârii Sinodului din Lateran va rămâne excomunicat până pe patul de moarte⁷⁶. Apoi Papa l-a excomunicat pe Arhiepiscopul Grigorie Asvestas, care jucase un rol principal în hirotonirea lui Fotie. Apoi Papa Nicolae a ales să-l recunoască pe Ignatie ca patriarh.

Nicolae i-a scris împăratului Mihail al III-lea⁷⁷ și lui Fotie, refuzând să se adreseze lui Fotie ca Patriarh, ci doar ca unui „bărbat înțelept⁷⁸.” Monument de mândrie, scrisoarea lui Nicolae către Fotie tâlcuia cuvintele rostite de Mântuitorul către Petru, „Adevăr zic ție, tu ești Petru, și pe această piatră voi zidi Biserica Mea...” (Mt. 16, 18), în acest chip: „Este vădit că Sfânta Biserică Romană, prin preafericitul apostol Petru, verhovnicul apostolilor, care a fost socotit vrednic a primi din gura Domnului întâietatea Bisericilor, este capul tuturor Bisericilor; că la ea trebuie a se adresa cu toții, spre a cunoaște cârma și rânduiala ce trebuie a fi urmate în toate lucrurile de folos și în așezămintele bisericești pe care le păstrează într-un chip neștirbit și fără greșală, potrivit legiurilor canonice și sinoadelor sfinților Părinți. Din aceasta urmează că ceea ce este respins de cârmuitorii acestui Scaun, din deplina lor putere, trebuie să fie respins, chiar dacă ar exista vreun obicei osebuit, și că ceea ce poruncesc ei, trebuie a fi primit cu tărie și fără zăbavă⁷⁹.”

Nicolae nu s-a oprit aici, ci a scris și patriarhilor răsăriteni ai Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului, poruncindu-le să facă cunoscută credincioșilor lor hotărârea scaunului apostolic al Romei⁸⁰. În toate scrisorile sale Papa își afirma pretențiile papale și refuza să-l recunoască pe Fotie, respingând depunerea lui Ignatie.

Împăratul Mihail răspunse Papei, afirmând că hotărârile papale nu au validitate, fiindcă nimeni nu-l pusese pe Papă și sinodul lui să facă judecată. Ca răspuns, Papa își trâmbiță pretențiile încă și mai tare. El întemeia pretențiile papale pe documente false precum *Donația lui Constantin* și *Decretalele Isidoriene* și pe tâlcuirea papală a locului din Scriptură pomenit, „Tu ești Petru, și pe această piatră voi zidi Biserica Mea, și voi da ție cheile împărăției cerurilor...” (Mt. 16, 18-19). În fapt, supremația lui Petru este susținută de latini

⁷⁵ Iustin Popovici, op. cit., pp. 46-47.

⁷⁶ PL 3, 790-794.

⁷⁷ PL 3, 785-790.

⁷⁸ PL 7, 783-785.

⁷⁹ Nicol. Ep. 1 și 4., apud Guettee, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 210.

⁸⁰ Guettee, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 210.

încă din acea vreme (860) și până în zilele noastre. Papa mai poruncea ca Fotie și Ignatie să fie trimiși la Roma spre a fi judecați de el. Biserica Răsăriteană s-a simțit greu batjocorită de acest fapt nemaiauzit până atunci. În ciuda acestui lucru, Sfântul Fotie, arătând adevărată dragoste, nu a dat drumul mâniei, socotind că tăcerea ar fi lucrul cel mai nimerit spre a păzi unirea dintre Răsărit și Apus. Orice alte cuvinte ar fi fost de prisos, împăratul, la rândul său, a întrerupt orice legătură cu Papa.

Năvălirea rușilor

Primul impact cu barbarii ruși, al căror nume era încă necunoscut lumii bizantine, a avut loc pe neașteptate la 18 Iunie, 860. Nădăjduind să pună mâna pe cetatea de scaun, rușii au coborât dinspre miazănoapte cu două sute de corăbii. Neașteptatul atac a pricinuit spaima tuturor, căci împăratul și armata lipseau, fiind plecați să-i alunge pe arabi. Astfel, rușii nu au întâmpinat nici o împotrivire. Sfântul Fotie a reproșat cetățenilor lășitatea și delăsarea. Barbarii au ieșit victorioși, luând o pradă bogată. Părăsind suburbiile Constantinopolei, ei au jefuit și au pustiit coasta Mării Negre, strămoșii Bosfor, întinzându-și jafurile până în insula Prinkipo unde fostul patriarh Ignatie trăia în surghiun.

Deși rușii nu erau bine organizați, rapiditatea și cruzimea atacurilor lor erau nemaivăzute. Iată cum descrie Sfântul Fotie înfricoșatul măcel și distrugerile: „Mânia lui Dumnezeu vine asupra noastră pentru fărâdelegile noastre, (...) căci atacul acestui neam năvălitor a dovedit limpede covârșirea păcatului. Neamul acesta era neștiut, neînsemnat, necunoscut până la năvălirea sa asupra noastră. (...) Ei au jefuit împrejurimile, au pustiit mahalalele cetății, au nimicit cu cruzime pe cei ce au căzut în mâinile lor. (...) Am ajuns jucăria unei seminții barbare. (...) Acum ei s-au ridicat la o strălucită înălțime și la o nemăsurată bogăție, acest neam ce locuiește undeva departe de țara noastră, barbar, pribeag, înarmat cu săgeți, nepăzit, neînfrânat și fără stăpânire, în chip năprasnic, într-o clipă a ochiului, ca un talaz al mării revărsat peste hotarele noastre și ca un mistreț sălbatic ce înghite pe locuitorii pământului ca pe niște iarbă, paie sau grâne, (...) ei nu au cruțat nimic, de la om până la dobitoc. (...) Nu-i înmuia nimic din ceea ce mișcă spre milă firea omenească, chiar când s-a coborât la cea a fiarelor sălbatice, ci își înfingeau cu cutezanță săbiile în oameni de orice vârstă sau fire. Puteai să vezi prunci smulși de la sân, și de la alăptat, și de la viața însăși, aflându-și mormânt de năprasnă în pietrele de care, vai, erau izbiți. Mamele plângând jalnic, junghiate peste pruncii lor care încă se zbăteau și răsuflau - jalnic lucru de auzit, și încă mai jalnic de văzut. (...) Sălbăticia nu se oprea la făpturile omenești, ci se întindea asupra tuturor necuvântătoarelor, boi, cai, păsări și altele pe care puneau mâna... Pretutindeni era plin de hoituri; curgerea râurilor se preschimbase în sânge...”⁸¹

„În acea vreme, lipsiți de ajutor și de sprijin omenesc, întăritu-ne-am duhovnicește ținându-ne cu tărie de nădejile noastre în Maica Cuvântului lui Dumnezeu. Stăruim la dânsa ca să roage pe Fiul ei, chemându-o pe dânsa pentru ispășirea păcatelor noastre. Cerut-am mijlocirea ei pentru mântuirea noastră și ocrotirea ei ca un zid nebiruit. Cerșitu-i-am să zdrobească cutezanța barbarilor, să sfărâme îndrăznirea lor, să apere norodul cel deznădăjduit și pentru turma ei să lupte”⁸².

Adresându-se turmei sale, Patriarhul urma: „Iubiților, venit-a vremea să alergăm la Maica Cuvântului, singura noastră nădejde și scăparea. Cu rugăciune să strigăm către dânsa: - Mântuiește cetatea ta, Stăpână, precum știi! - pe dânsa să o punem înaintea mijlocitoare către Fiul său și Dumnezeu nostru. Să o luăm pe dânsa martoră și cheazășie a zapisului nostru. Că ea este cea carea duce cererile noastre și revărsa mila Celui Născut al său, risipește negura

⁸¹ St. Photios, „Homily IV, Departure of the Russians”, în *Homilies of Photios, Patriarch of Constantinople*, Harvard University Press, 1958, pp. 96-99.

⁸² Ibid., p. 102.

vrăjmașilor și luminează pe noi cu lumina mântuirii⁸³.”

Apoi Patriarhul Fotie și locuitorii cetății au purtat de-a lungul zidurilor veșmântul (*maforion*) Maicii Domnului. Cu acest prilej, sfântul Fotie a spus: „Pe când întreaga cetate purta împreună cu mine veșmântul ei pentru alungarea năvălitorilor și ocrotirea celor împresurați, am adus din belșug rugăciunile noastre și am săvârșit litia.” Apoi urmează astfel: „Pentru aceea dânsa, cu negrăită milostivire, cu mijlocirea sa de Maică a zis: Dumnezeu S-a înduișat, mânia Lui S-a abătut, și Domnul S-a milostivit de moștenirea sa. Cu adevărat, acest veșmânt preasfânt este straiul Maicii lui Dumnezeu. El a îmbrățișat zidurile, iar vrăjmașii, în chip neînțeles, au întors spatele..., căci îndată ce veșmântul Fecioarei a înconjurat zidurile, barbarii au lăsat năvala lor și au ridicat tabăra, iară noi ne-am izbăvit de apropiata robie, dobândind neașteptată mântuire. Că Domnul nu S-a uitat la păcatele noastre, ci la a noastră pocăință; nu a pomenit fărădelegile noastre (Ps. 78, 8), ci a plecat urechea Sa la mărturisirea buzelor noastre...”⁸⁴

„Și izbăvind-ne de primejdie, scăpând de sabie și de nimicitorul ce a trecut peste noi, cei ce ne-am acoperit și ne-am pecetluit cu veșmântul Maicii Cuvântului, toți cu un glas, dimpreună cu ea, să înălțăm cântări de mulțămită lui Hristos Dumnezeuul nostru carele dintr-înșă S-au născut... Cu adevărat, cei ce au scăpat din pieire de obște cuvine-se să afierosească și să aducă prinos lui Dumnezeu și Maicii Sale cântare de obște. Că de obște ne-a fost bucuria izbăvirii: de obște fie-ne și mulțămită. Cu minte dreaptă și cu suflet curat să zicem Maicii Cuvântului: Fără zăbavă ținem credința noastră și dragostea către tine. Mântuiește Cetatea ta, precum știi și precum voiești. Că pe tine te punem înaintea ca pe un braț al nostru, și întărire, și scut și apărătoare: Luptă pentru norodul tău. Iară noi vom lua aminte cu toată tăria noastră, a ne curăți inimile înaintea ta, smulgându-ne din patimi și din tină. Risipește uneltirile celor ce se ridică cu semeție asupra noastră. Că de am și călcat poruncile date nouă, ție se cuvine a ne îndrepta, ție se cuvine a întinde mâna celor îngenunchați și a ne ridica din căderea noastră. Astfel să zicem către Fecioara, și minciună să nu grăim⁸⁵.”

După ce corăbiile rușilor s-au depărtat, ele au fost nimicite de o furtună și numai câteva au scăpat de pierzanie.

Lucrarea misionară

Cel între sfinți părintele nostru Fotie, cârmuind Biserica din Bizanț, nu a lăsat ca pricirile cu latinii să-l abată de la marea lucrare apostolească a lui Dumnezeu la care fusese chemat. Patriarhul Fotie a împodobit lăcașurile lui Dumnezeu, a pus rânduială în treburile Bisericii, a alcătuit slujbe Dumnezeiești și a luptat împotriva noilor eresuri. Totodată, s-a dăruit din toată inima și sufletul răspândirii Evangheliei lui Hristos între popoarele ce încă nu o auziseră.

Bizanțul era înconjurat de numeroase popoare necreștine. Iscusitul și de Dumnezeu luminatul Fotie a socotit că este lucru cu chibzuială a-i creștina pe acești păgâni, ca să se facă prieteni ai Bizanțului, scăpând astfel de viitoare primejdii. A-i lăsa în întuneric ar fi înșeninat să poftască alte puteri politice și bisericești să-și așeze stăpânirea și cârmuirea la hotarele Bizanțului.

⁸³ „Homily III, The Russian Attack”, în *Homilies of Photios, Patriarch of Constantinople*, op. cit., p. 95.

⁸⁴ „Homily IV, Departure of the Russians”, ibid.

⁸⁵ Ibid., pp. 109-110.

Sfinții Chiril și Metodie

Atacul rușilor i-a făcut pe bizantini să-și înnoiască legăturile cu hazarii, un popor turcic din sudul Rusiei. În acest scop s-a alcătuit o delegație condusă de către tânărul tesalonician și ucenic al lui Fotie, Constantin (în schimă Chiril) care a apărut cauza Ortodoxiei în fața influențelor evreiești și islamice.

Fratele lui Constantin-Chiril, Metodie, călugăr în Olimpul Bitiniei, a propovăduit și el cu multă izbândă Sfânta Evanghelie hanului Hagan și l-a convertit împreună cu boierii săi; astfel, pe la anul 860 mulți din acești păgâni au primit Credința. Astfel Sfântul Fotie a început creștinarea marelui neam al rușilor, trimițându-le primul episcop și păstor.

Totuși pe Constantin-Chiril și pe Metodie îi așteptau și mai mari nevointe. Cneazul Moraviei, Rastislav, a trimis o ambasadă în capitală spre a cere împăratului și Patriarhului misionari pentru supușii săi. El a cerut ca misionarii și clericii să cunoască limba slavonă, astfel încât credința Evangheliei să se statornicească între slavii din Moravia. Prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu, Rastislav a ales să se adreseze Bizanțului ca să aducă adevărata Credință poporului său. Poate că era și bănuitor față de influența clericilor franci. Din punct de vedere politic, probabil că Rastislav a dorit să găsească în Bizanț o forță egală și opusă care să contracareze influența francilor și bulgarilor din jurul său. Bizanțul era mulțumit să-și întindă influența în acest nou și îndepărtat ținut. Acest lucru avea să facă presiuni asupra bulgarilor rămași la mijloc.

Astfel, în 863, cei doi frați, Constantin-Chiril și Metodie, au fost trimiși de către Patriarhul Fotie cu însemnata misiune de a propovădui în limba slavonă noua Credință în ținuturile slave. Frații sfinți Chiril și Metodie, dimpreună cu Sfântul Fotie și cu Cezarul Bardas împart meritul de a fi convertit pe slavi la ortodoxie. Primul pas al lui Chiril a fost acela de a inventa o scriere slavă (alfabetul glagolitic). El a tradus Biblia în slavonă, folosind dialectul slavon vorbit în Macedonia. Cei doi frați au adus în Moravia și Dumnezeiasca Liturghie în limba slavonă. Cu asemenea metode, misiunea lor avea să aibă un succes asigurat. Iată deci că misionarii greci nu și-au propus să schimbe conștiința etnică a poporului, ci să-l creștineze.

Truda lui Chiril printre noii săi fii duhovnicești nu a fost fără ispite. Însă mai târziu a fost biruit în lupta sa cu clerul german, fiindcă protecția bizantină era prea departe ca să poată avea greutatea necesară în acest avanpost obscur. Clerul german, pizmuind înrăurirea bizantină, susținea că singurele limbi îngăduite în Liturghie erau cele trei scrise de Pilat pe tabla de deasupra Crucii lui Hristos: ebraica, greaca și latina. Aceasta a ajuns pricină de ceartă între germani și cei doi frați greci. În 868 cei doi frați s-au înfățișat Papei Adrian al II-lea (867-872) pentru a rezolva această dispută. Adrian, foarte fericit să intervină, i-a primit foarte bine pe cei doi frați. Totuși nu voia nici să-i jignească fără rost pe puternicii germani.

În fața preoților Veneției, Constantin-Chiril a răspuns cum de a „cutezat” să scrie și să învețe Scripturile în altă limbă; căci dușmanii săi spuneau: „Noi știm că numai în trei graiuri ne-a împrumutat Dumnezeu cărțile Sale: cel evreiesc, cel grecesc și cel latinesc.” În cuvântul său, Constantin-Chiril a spus printre altele: „Cum de nu vă rușinați a recunoaște numai trei graiuri, silind celelalte neamuri și seminții a rămâne oarbe și surde? (...) Mai bine voi grăi cinci cuvinte pe care oamenii le înțeleg, decât o mie de cuvinte neînțelese⁸⁶.”

Ca urmare, Papa Adrian a aprobat cărțile de slujbă în limba slavonă la liturghiile ce s-au ținut în câteva biserici din Roma și a aprobat hirotonirea câtorva candidați la preoție veniți la Roma cu cei doi frați. Constantin-Chiril a fost tuns în monahism la o mănăstire grecească din Roma, murind apoi la 14 Februarie, 869.

Metodie a fost ridicat de către Papa la rangul de episcop al vechii episcopii a Illiriei,

⁸⁶ F. Dvornik, „The Vita Constantini”, *Les Legendes*, pp. 377-379.

sperând ca el, deși grec, să-i întărească jurisdicția pe care o pretindea asupra celui ținut, însă germanii s-au simțit ofensați. Ei l-au osândit pe Metodie și l-au întemnițat într-o mănăstire germană vreme de doi ani și jumătate, până când Papa a negociat eliberarea lui. Papa i-a muștrat pe germanii. Pe atunci domnea Papa Ioan al VIII-lea (872-882), care a făcut un compromis cu germanii, nemaîngăduind lui Metodie să folosească slavona în slujbele bisericești. Metodie a fost apoi ridicat la rangul de Arhiepiscop al Moraviei, în 879.

Se spune că Sfântul Metodie l-a vizitat pe Sfântul Fotie la Constantinopol în 882, fiind bine primit. În capitală Fotie întemeiasse o școală de studii slavone care a devenit refugiul preoților slavi ce fuseseră vânduți robi de un cneaz dușman și apoi eliberați de către venețieni. De fapt, Sfântul Fotie a păstrat și o școală superioară de studii slavone la Tesalonic, spre a-i educa pe bizantini în privința obiceiurilor și culturii poporului slav. Sfântul Metodie a răposat în 884 sau 885. Ucenicii lui au avut și după aceea multe necazuri cu germanii și cu maghiarii păgâni. Cu toate acestea, prin truda „apostolilor slavilor”, Chiril și Metodie, cultura bizantină a fost ferm așezată pe teren slav. Traducerea cărților creștine în slavonă a continuat, contribuind din plin la răspândirea și întreținerea credinței în Bulgaria și, după 950, în Rusia. Evanghelia lui Hristos s-a răspândit apoi nu numai între slavii din Moravia, ci și în Balcani și în ținuturile învecinate.

După atacul rușilor din 860, ambasadorii ruși au fost botezați la Constantinopol de către Fotie. Deși a trecut mai mult de un secol până la convertirea finală a Rusiei Kievene la creștinism, în 988, când Cneazul Vladimir a primit creștinismul, căsătorindu-se cu o prințesă bizantină porfirogenetă, totuși adevărata creștinare a Rusiei a început în vremea Patriarhului Fotie.

Acum, când moravii deveniseră creștini, Bulgarii nu mai puteau zăbovi să purceadă a-și așeza existența politică și culturală pe un teren mai solid prin primirea creștinismului. Țarul bulgar Boris (852-889), văzând că moravii erau aliați cu Bizanțul, și-a trimis ambasadorii la franci. Bizantinii au făgăduit o extindere a teritoriului țaratului bulgar, dar au făcut și o mișcare hotărâtoare spre a arăta Țarului puterea lor. Sosirea oastei bizantine la hotarele lui și impresionanta apariție a flotei împărătești în largul coastelor l-a făcut pe Boris să asculte de Bizanț. Ultimul lucru pe care bizantinii l-ar fi dorit era acela de a îngădui o alianță spirituală între bulgari și franci, și prin aceștia cu Roma. Bizantinii nu au cerut decât ca Boris să rupă alianța cu francii și să primească Ortodoxia de la Constantinopol.

Țarul Boris I al Bulgariei

În anul 864, Țarul bulgar Boris și poporul său doreau să se lepede de strămoșeasca păgânătate și să primească învățătura Evangheliei. Fotie, care ațâța scânteia dragostei lor pentru Dumnezeu, l-a primit pe Boris în credința lui Hristos. La botez, nașul lui Boris a fost însuși împăratul Mihail, care i-a dat numele său. Boierii Țarului Boris-Mihail au fost duși și ei la Constantinopol și s-au botezat. De atunci a domnit pacea între cele două popoare. Apoi, sub îndrumarea lui Fotie, clericii greci au purces îndată la orânduirea Bisericii Bulgare.

Sfântul patriarh, așteptând mult de la proaspăt-botezatul fin al împăratului, Țarul Boris-Mihail, i-a trimis îndrumări scrise, pline de Dumnezeiască înțelepciune, zăgrăvind-i datoriile unui cârmuitor creștin. Învățăturile către Țarul Boris-Mihail cuprindeau prezentări ale Crezului de la Niceea, istoria celor Șapte Sinoade Ecumenice și o minunată descriere a unei vieți creștine virtuoză, centrată pe biserică. Sfântul Fotie înfățișa de asemenea obligația ca domnitorii creștini să nu domnească ca niște tirani, ci în dragoste și adevăr.

Iată câteva fragmente din scrisoarea Sfântului Fotie: „Maria ta și iubite fiu. (...) Unele daruri, preainălțate și iubite fiule, aduc puțin și vremelnice folos celor ce le primesc. Adevăratele daruri sunt acelea ce luminează cu strălucirea și slava virtuții și adevărului și aduc folos sufletesc..., căci ele dau mare și veșnică binecuvântare (...) și câștigă sufletului nepieritoare și cerești daruri.

Învățarea curatei și nepătatei Credințe a creștinilor și intrarea în ea slobozește pe om de mulțime de rătăcirii, curăță ochiul minții de întunericul lumii acesteia, îngăduind omului să privească limpede vechea frumusețe a slujirii cu curata înțelepciune a sufletului⁸⁷.”

„Alte virtuți trebuie să mărturisească credința omului. Omul binecinstitor trebuie să fie înzestrat cu amândouă: credința dreaptă întărește buna purtare, iar o viețuire curată vestește o credință binecinstitoare⁸⁸.”

Mustrându-l pe Țarul Boris-Mihail, el îi vorbește de porunca lui Hristos, Domnul nostru al tuturor, „ca să aducem roadele virtuților și să nu dăm de rușine credința noastră prin răutățile noastre. Acesta este și sfatul lui Pavel, marele dascăl al Bisericii, dimpreună cu Petru, verhovnicul apostolilor, căruia îi sunt încredințate cheile porților cerului... Pentru aceea și noi te îndemnăm să împodobești credința ta cu virtuți, și să faci să crească virtuțile prin credință, ca să se facă încă și mai strălucitoare. Aș voi să fiu acolo cu tine, ca să pot vedea eu însumi slăvitele tale fapte și astfel să mă bucur și mai mult, și să mă veselesc. Iar de s-ar întâmpla vreo nesosință, aș putea cu ușurință să o dau de-o parte de îndată și să o îndrept. Însă cum dorința mea nu se poate împlini și multe piedici stau în drumul meu, voi face tot ce-mi stă în putință spre a pune în scris sfatul făgăduit⁸⁹.”

Sinoadele Ecumenice. Sfântul patriarh înfățișează apoi lui Boris-Mihail o scurtă schiță a participanților și acțiunilor de la fiecare Sinod. El prefățează această parte zicând: „Curata și tradiționala învățătură a Ortodoxiei călăuzește sufletele celor cucernici către limanul sigur al închinării.”

Când înșiruie pe membrii și conducătorii Sinoadelor Ecumenice, Sfântul Fotie, nearătându-se neprietenos către Biserica Romei, pomenește totdeauna rolul istoric activ al acelei Biserici și bine documentata concordanță cu Sinoadele. De pildă, el scria că în timpul Sinodului întâi (325), „Silvestru I (314-335) și Iulie I (337-352), renumiții Episcopi ai Romei, deși nu au luat parte la Sinod, au numit pe Victor și Vincetius să fie de față la adunarea de obște. Acești doi bărbați, care slujeau virtutea, aveau cinul preoției; și împreună cu dâșii era Osie al Cordovei”, Cecilian al Cartaginei, Domnus al Pannoniei, Nicasiu al Galicii și Marcu al Calabriei.

La al Doilea Sinod Ecumenic (381) a fost de față un singur episcop apusean. Papa Damasie I (366-384) nu a fost de față. În mod subtil, parcă îndreptățind rapida sa înălțare de la mirean la tronul patriarhal, Fotie îl înștiințează pe Boris-Mihail despre Patriarhul Nectarie, aflat și el la al Doilea Sinod Ecumenic, care „fusesse îmbrăcat cu cea mai curată dregătorie a ierarhiei (...) după ce a fost despărțit din turma catehumenilor⁹⁰.”

Apoi Fotie îl laudă pe Sfântul Chiril al Alexandriei († 444) care, luând parte la al Treilea Sinod Ecumenic (431), a reprezentat scaunul și persoana lui Celestin I al Romei (422-432). Vorbind de al Patrulea Sinod Ecumenic (451), Fotie laudă pe Pashasin și Bonifatie, „care au reprezentat pe Leon I (440-461), preasfântul Papă a cărui faimă a fost la fel de mare pe cât de fierbinte i-a fost osârdia pentru bunacinstire⁹¹.”

Apoi Fotie îl înștiința pe Boris-Mihail că la al Cincilea Sinod Ecumenic (553), deși Papa Vigiliu (537-555) era la Constantinopol, nu a luat parte la Sinod, zicând că este bolnav. Totuși el a confirmat credința Părinților printr-un memoriu. Însă puțin mai nainte, scrie Sfântul Fotie, Papa Agapit I (535-536) lepădase și alungase pe Antim al Trapezuntului, ca și pe Sever, Petru al Apameii și Zoora. Fotie notează că Papa Agapit avusese rolul principal în acea slăvită împrejurare și că renumiții ierarhi Efrem al Antiohiei și Petru al Ierusalimului l-au sprijinit cu voturile și cu strădaniile lor.

Fotie îl înștiința pe Boris-Mihail că la al Șaselea Sinod (680) preoții Teodor și Gheorghe, și diaconul Ioan au făcut parte dintre clericii ce îl reprezentau pe Papa Agaton

⁸⁷ Despina Stratoudaki White și Joseph R. Berrigan Jr., *The Patriarch and the Prince*, op. cit., p. 39.

⁸⁸ Ibid., p. 40.

⁸⁹ Ibid., p. 56.

⁹⁰ Ibid., p. 43.

⁹¹ Ibid., p. 45.

(678-681).

Încunoștințându-l pe Boris-Mihail de împrejurările și hotărârile celui de-al Șaptelea Sinod Ecumenic (787), Fotie observă că au fost de față „preaînțeleptul protopop Petru și preotul Petru, igumenul Mănăstirii Sfântul Sava din Roma. Ei au ocupat locul scaunului apostolic, căci reprezentau pe papa Adrian” (772-795).

Citând participarea Bisericii Romei, Fotie demonstra neîndoiește țarului unitatea istorică dintre Roma și patriarhalele răsăritene.

Al Șaptelea Sinod Ecumenic. În copilăria sa, Fotie și ai săi fuseseră victimele iconoclaștilor. El îi vorbește cu deosebită osârdie lui Boris-Mihail despre al Șaptelea Sinod Ecumenic și despre cei ce au cutezat să defaime pe Hristos în mod indirect și prefăcut, atunci când luptau împotriva sfintei Sale icoane. El scrie: „Aceștia au osândit drept idol sfântul chip al lui Hristos - o, potrivnicie a unor cutezătoare și păgânești cugete și limbi! - acel chip prin care răstăcirea idolească s-a nimicit. Ei l-au supus la tot felul de ocări; l-au lovit cu picioarele pe ulițe și prin piețe, l-au luat în răs și l-au aruncat în foc. Jalnică vedenie pentru creștini, potrivită doar acelor păgâni ce luptă împotriva lui Hristos... Au pornit un nemilos război împotriva lui Hristos și a sfinților Săi, (...) au batjocorit [icoanele] cu picioarele, cu mâinile lor ucigașe și cu buzele lor lumești; ci acești blestemați nu s-au mulțumit cu sălbatica lor nebunie⁹².”

Apoi Patriarhul Fotie firmă că Sinodul „a judecat vrednică de cinstire icoana lui Hristos, crucea însăși și înfățișarea ei⁹³.” El încheie această parte a scrisorii către Boris-Mihail astfel: „Aceasta este mărturisirea curată și nepătată a credinței noastre creștinești. Aceasta este curata începătură a curatei și neprihănitei noastre credințe și a sfintelor ei taine (...), și după aceasta cugetăm, credem și petrecem până la sfârșitul vieții noastre...”⁹⁴

Din cele ce urmează, este vădit că Fotie îl introduce pe Boris-Mihail în creștinism atunci când scrie: „Această mărturisire să o primești și să o iubești cu purtare nepătată, cunoaștere tare și credință neîdoită. În ce privește moștenirea bunei cinstiri, să nu te abați de la dânsa, nici chiar pentru o clipită, nici la dreapta, nici la stânga. Acesta este cuvântul apostolilor, aceasta este învățătura Soboarelor a Toată Lumea⁹⁵.”

Uneltirile diavolești. Apoi Fotie, care se îngrijea mereu să alunge lupii cât mai departe de staulul Bisericii printr-o învățătură dreptslăvitoare, arată în continuare fiului său duhovnicesc că Biserica ieșise biruitoare din toate bătăliile și ridicase slăvite semne de biruință după fiecare luptă. El îl avertizează pe Boris-Mihail că diavolul „luptă mai cu înfocare și aruncă sulilele vicleniei sale cu mai sălbatică furie și își felurește cursele față de Biserică, între neamurile necreștine diavolul nu întâlnește prea mare împotrivire, astfel că nici nu se întrarmează prea tare împotriva lor. Însă poporul creștinesc al lui Dumnezeu, neam sfânt, preoție împărătească, întrucât se întărește zi de zi în Credință, stă cu vitejie împotriva relor sale lucrări și uneltiri. Pentru aceea folosește tot felul de vicleșuguri și încearcă în tot chipul să pricinuiască vreo poticnire. El se silește să hărțuiască Biserica lui Hristos, deși toată viclenia și silințele lui îi sunt numai spre rușinare⁹⁶.”

Cele două porunci. Fotie scrie: „Noi trebuie să iubim pe Dumnezeu și să îl slujim desăvârșit, și să iubim pe aproapele nostru și să-i purtăm de grijă - aceste două lucrări sunt sădite în om. Însă voia noastră nu este totdeauna asemenea cu cunoașterea noastră, și astfel această înțelegere trebuie întrupată în dumnezeiasca descoperire și în legea scrisă. Din însăși firea lor, nu este greu de văzut că «în aceste două porunci toată legea și prorocii atârnă» (Mt.

⁹² Ibid., p. 51.

⁹³ Ibid., p. 52.

⁹⁴ Ibid., p. 53.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid., p. 54.

22, 40). (...) Din această pricină este bine a păzi în tot chipul și cu toată strășnicia aceste porunci, dimpreună cu curata și nepătata noastră Credință; căci, cu adevărat, nu este cu puțință ca fără aceste porunci omul să țină de trupul celor credincioși și binecinstitori sau să fie aflat vrednic de împărăția Cerurilor⁹⁷.”

Îndatoririle religioase. Vorbind despre îndatoririle religioase ale unui domnitor, Fotie sfătuia pe Boris-Mihail, zicând: „Rugăciunea ne împreunează cu Dumnezeu și ne face prietenii lui. (...) De la El purcede toată ființarea și dănuirea, toată darea cea bună, toată desăvârșirea și iertarea păcatelor. Astfel, chiar dacă nici un alt câștig nu ar veni din rugăciune, fie și numai părțășia este de dorit, mai presus de toată altă bucurie a vieții, și mai vârtos pentru cei ce iubesc pe Dumnezeu și sunt binecinstitori. (...) Pentru aceea, neconținut adu prinos lui Dumnezeu rugăciunile tale și deosebi, dar roagă-te și cu norodul laolaltă⁹⁸.” Vorbind despre preoții slujitori ai lui Dumnezeu, el scrie: „Aducerea prinoaselor sfintei noastre slujiri este lăsată preoților. Dacă le vei sluji și le vei face daruri, de multe foloase și binecuvântări te vei bucura printr-înșii. Dară și tu, de vei dori, poți face cea mai frumoasă și cea mai plăcută jertfă lui Dumnezeu printr-o viață de curăție în gând și în faptă⁹⁹.”

Purtarea unui domnitor. Fotie afirmă că un domnitor trebuie „să fie neconținut cu băgare de seamă la felul cum îi alunecă limba; căci cuvintele pot într-o clipită să schimbe lucrurile și să vatăme viața și averea oamenilor¹⁰⁰.” Mai departe îi scrie: „întoarce-ți fața de la buzele osânditoare și de la cleветiri, că adeseori acestea au făcut să turbeze copiii împotriva părinților și părinții împotriva copiilor, au despărțit pe cei căsătoriți și au făcut ca rudeniile să se ridice una împotriva celeilalte. Mai trebuie oare a zice că o vorbă a unui șoptitor, case și cetăți întregi a surpat (Sirah, 28, 14-15)?”¹⁰¹ Vorbind despre prietenii, el îl sfătuiește pe Boris-Mihail „să nu te grăbești a te lega cu prieteșug; însă când te-ai înjugat, caută să păzești legătura. Poartă sarcinile aproapelui tău, până ce nu-ți primejduiești sufletul.” Și „încearcă să-ți faci prieteni printre cei mai buni, nu printre cei mai răi; că firea omului după prietenii săi se judecă.” Fotie îl învață apoi să prefere pe adevărații prieteni, iar nu pe lingușitori, ca să afle adevărul.

Vorbindu-i de răspunderile sale, Fotie spune că cu cât mai mare este puterea cuiva, cu atât mai mult trebuie să strălucească în virtute, însă „cel ce face dimpotrivă, săvârșește deodată trei păcate foarte grele: se pierde pe sine; pricinuieste răul celor ce îl văd; face să fie hulit Dumnezeu fiindcă a încredințat o putere așa de mare unui astfel de om. Pentru aceea orice om, iară mai vârtos cei puși să stăpânească, trebuie să fugă de păcat¹⁰².” Apoi scrie că „cei ce folosesc înzestrările lor firești în slujba răutății, iar nu în folosul aproapelui, își înjosesc firea și prefac darurile date lor de Ziditorul întru obraznicie și nerecunoștință¹⁰³.”

Apoi Fotie, lumina credincioșilor dreptslăvitori, îl sfătuiește să nu ațâțe o patimă care tocmai se naște. „De îndată ce răul cade asupra gândurilor tale și le pecetluiește cu chipul dorinței, greu mai scapi de patimă¹⁰⁴.”

„Domnește peste supușii tăi încrezându-te în bunăvoirea lor, iar nu în samavolnicia ta; că mai tare temelie este voirea cea bună decât frica¹⁰⁵.” Cum poate domnitorul să împlinească aceasta? Sfântul Fotie răspunde că domnitorul împlinește aceasta „prin faptele sale virtuozose și grija față de supuși. Astfel, vei trăi în chip cu adevărat împărătesc și plăcut și vei sprijini statul pentru ei, un stat slobod de nenorociri și de griji cumplite, lăsând în urma ta o bună și

⁹⁷ Ibid., p. 57.

⁹⁸ Ibid., pp. 58-59.

⁹⁹ Ibid., p. 59; *The Orations of Isocrates: to Nekokles*, Londra, 1928, 20:50.

¹⁰⁰ Ibid., p. 61.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid., p. 63.

¹⁰³ Ibid., p. 69.

¹⁰⁴ Ibid., p. 74.

¹⁰⁵ Ibid., pp. 63-64; Sfântul Vasilie, PG 107, 41, 41; *Isokrates: to Demonikos*, 21:52.

bine-pomenită faimă pururea¹⁰⁶.” Totodată, „nu atât vitejia în război, cât bunăvoința și bunătatea inimii față de supuși aduc spor și mântuire unui domnitor. Că mulți domnitori, deși au biruit pe vrăjmași în război, au fost nimiciți de poporul lor din pricina năsilniciei lor¹⁰⁷.” Mai mult, „însușirea unui bun domnitor, și mai vârtos împărat, este păzirea armoniei între supuși; că în bunăstarea celor cârmuiți stă temeiul puterniciei unui domn¹⁰⁸.” Mai apoi Fotie spune că bunăstarea cetățenilor arată înalta chibzuință și dreptate a ocârmuirii.

Sfătuind pe Cneaz să nu se arate nestăpânit, Fotie îi spune „să se păzească de făgăduințele făcute în pripă”, și „să lase sfatul să meargă înaintea oricărei fapte. Faptele necugetate cel mai adeseori sfârșesc rău”. De asemenea, „dacă domnitorul se poate stăpâni pe sine, atunci se cuvine a fi socotit un adevărat stăpân al supușilor lui. Căci când oamenii văd că Domnul lor poruncește patimilor și își stăpânește plăcerile, atunci se vor supune grabnic și de bună voie cârmuirii sale. Dar dacă îl văd rob plăcerii și patimilor, vor socoti lucru de nerăbdare să slujească unui rob.” Apoi „domnitorii trebuie să se facă pilde în toate virtuțile, și mai cu osebire în cea a dreptății; că orice greșală săvârșesc domnii, aduce asupra lor ura și mânia multor oameni¹⁰⁹.”

Pentru sporirea creștinească personală Fotie îndeamnă să nu se facă jurăminte, ceea ce oprește și Stăpânul Hristos (Mt. 5, 34), căci Jurământul pripit face călcarea sa ușoară. Pe deasupra, jurământul este semnul unei firi nestatornice și de rând¹¹⁰. Patriarhul osândește de asemenea și vorbele de rușine, afirmând că „orice om, dar mai cu osebire domnitorul, trebuie să se păzească de ele - chiar și în glumă - căci sunt ceva josnic și vrednice de dispreț, iară nu vorbe de duh¹¹¹.”

În facerea de bine, Sfântul Fotie îi aduce aminte lui Boris-Mihail un binecunoscut proverb grecesc. El tâlcuiește cu cuvintele sale, spunând „să-ți amintești totdeauna ce bine ți s-a făcut ție, dar să uiți degrabă orice bine ai făcut tu altora¹¹².”

Purtarea domnitorului în public. Fotie îi scria în chip părintesc Țarului: „Poartă cu gingășie și cu vitejie cele ce se cuvin ție, iar cele ale supușilor cu înțelegere; căci cel dintâi este semn al răbdării și bărbăției, iar cel de-al doilea dovedește luare-aminte și adâncime a împărăteștii tale purtări de grijă¹¹³.” Pe deasupra, „este semn de nebunie, mândrie și josnicie fie a te semeți pentru biruințele tale, fie a te supăra pentru neizbânzi și a te tăvăli în deznădejde¹¹⁴.”

Spre a trăi fără griji și fericit cu cei în care te încrezi, sfătuiește Sfântul Fotie, „să nu te arăți niciodată lipsit de credință celor ce au avut încredere în tine¹¹⁵.” De asemenea, orice om trebuie să fugă de minciună, dar mai cu seamă cei care domnesc¹¹⁶. Pe deasupra, Sfântul Fotie osândește viclenia, observând că este „o recunoaștere desăvârșită a slăbiciunii. Când viclenia este folosită între prieteni, ea este semnul covârșitoarei răutăți și decăderi¹¹⁷.” Mergând și mai departe, el sfătuiește: „Să nu fii nesincer nici cu dușmanii tăi¹¹⁸.”

Sfântul Fotie descrie patima mâniei ca pe o „voită tulburare a minții noastre și înstrăinare a priceperii. Cei ce se lasă în voia deznădejdii se poartă asemeni celor copleșiți de mânie¹¹⁹.” El avertizează că „mânia, o patimă oarbă ce nu poate grăi bine din rău, pustiește

¹⁰⁶ Ibid., pp. 63 și 54.

¹⁰⁷ Ibid., pp. 66-67.

¹⁰⁸ Ibid., p. 68.

¹⁰⁹ Ibid., p. 67.

¹¹⁰ Ibid., p. 69.

¹¹¹ Ibid., p. 75.

¹¹² Ibid., p. 69.

¹¹³ Ibid., p. 70.

¹¹⁴ Ibid., p. 76.

¹¹⁵ Ibid., p. 73.

¹¹⁶ Ibid., pp. 70-71.

¹¹⁷ Ibid., p. 69.

¹¹⁸ Val. Ep. 6, pp. 237-238.

¹¹⁹ Despina Stratoudaki White și Joseph R. Berrigan Jr., *op. cit.*, p. 73.

sufletul omenesc și adeseori nimicește cu totul întreaga ființă.” De asemenea, „nu are rost să dai sfat unui om mânios, ci atunci când contenește trebuie să-l mustri cu blândețe¹²⁰.” De asemenea, este important „să nu pedepsești niciodat

scaun, mergând la o mănăstire întemeiată de el lângă cetatea de scaun ca un centru al culturii slave creștine. A adormit la 2 Mai, 907.

Papa îl lovește direct pe Patriarhul Fotie

Bisericile Răsăritene îl socoteau pe Episcopul Romei ca pe unul dintre egali. Totuși, fără să aibă acest drept, Papa Nicolae a rostit anatema împotriva lui Fotie la un sinod ținut la Roma la începutul lui 863. Papa afirma: „Noi îl declarăm [pe Fotie] lipsit de toată vrednicia preoțească și de toată slujba bisericească, prin puterea lui Dumnezeu cel Atotputernic, a Sfinților Apostoli Petru și Pavel, a tuturor Sfinților, a Soboarelor Ecumenice și a judecății ce Sfântul Duh grăiește prin noi¹²⁹.” El cuteză chiar a învinui pe Fotie însuși de săvârșirea nedreptei prigoane suferite de Ignatie. Astfel, Nicolae se credea „păstrătorul puterii dumnezeiești și organul Sfântului Duh”¹³⁰. Însă Nicolae se înșela biziindu-se pe această autoritate. De fapt chiar sinoadele ecumenice, pe care Nicolae le chema în ajutor, hotărâseră că un episcop nu poate fi nici judecat, nici osândit, decât de frații din provincia sa, și nu atribuiau celui al Romei mai multă autoritate decât celorlalți¹³¹.

Fotie, bun cunoscător al vechilor canoane, privea drept nule excomunicările lui Nicolae și continua a-și îndeplini cu râvnă datoriile sale episcopale.

În 864, când împăratul Mihail află despre hotărârea sinodului din Roma, scrisese lui Nicolae o scrisoare plină de amenințări. Papa răspunse printr-o scrisoare foarte lungă, plină de afirmații apocrife, de false raționamente și de greșeli istorice din cele mai grosolane, continuând să afirme autoritatea sa absolută. Iată o pildă a falselor sale raționamente: „Trebuie a ține seamă că nici Sinodul de la Niceea, și nici vreun alt sinod, nu a dat nici un privilegiu Bisericii Romane, știind că, în persoana lui Petru, ea meritase drepturile a toată puterea într-un chip desăvârșit și că primise ocărmuirea tuturor oilor lui Hristos.”

Biserica Răsăriteană trebuia să se ridice împotriva pretențiilor lui Nicolae. Ele erau potrivnice vechiului drept, însă Nicolae nu putea să îndure acel dispreț față de „autoritatea lui suverană” și se folosi de creștinarea bulgarilor pentru a reîncepe războiul împotriva lui Fotie¹³².

Problema bulgară

Marea lucrare de evanghelizare a Patriarhului Fotie, asemenea cu cea a apostolilor, a stârnit și mai mult pizma și viclenia Papei Nicolae. Papa nu putea suferi tot mai marea strălucire a scaunului episcopal al Constantinopolei. Întrucât la Constantinopol nimeni nu băga în seamă osândirea papală a lui Fotie, Nicolae se înfurie și mai tare și trimise o nouă epistolă împăratului, clevetindu-l pe sfântul Fotie. În epistolă Papa Nicolae stăruia să i se dea înapoi Illiria și Sicilia. Nicolae mai dorea să mute cearta sa cu Fotie pe teren dogmatic, dar Fotie mărturisea același Crez.

O altă pricină a deteriorării legăturilor între Răsărit și Apus era problema bulgară. Țarul Boris-Mihail, fiind foarte impresionat de Fotie și de dregătoria de Patriarh al Constantinopolului, a hotărât că ar dori să aibă propriul patriarh și o Biserică Bulgară independentă. Însă Fotie, văzând că abia fuseseră luminați, voia doar să le trimită misionari. Nu se gândea să întemeieze un patriarhat independent. Atunci Boris-Mihail s-a adresat grabnic francilor și Romei, cu nădejdea de a-și împlini dorința de a avea o Biserică independentă, în 866 Boris-Mihail a avut prilejul de a-i adresa Papei diferite întrebări

¹²⁹ *Colecția Sinoadelor*, de Labbe tom VIII, apud Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 211.

¹³⁰ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 211.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid., pp. 212-213.

religioase și de morală.

Prin tot felul de uneltiri politice Papa l-a făcut pe Țarul bulgar Boris-Mihail să se despartă de Biserica din Constantinopol și să primească pe clericii trimiși în Bulgaria de Nicolae. El a îndeplinit acest act necanonice după cum urmează.

Nicolae nu putea zăbovi a se folosi de un atât de frumos prilej ca să-și întindă puterea. El nu uita de a înălța peste măsură Scaunul său în fața bulgarilor, zicând că „Scaunul Romei este, prin Sfântul Petru, izvorul episcopatului și al apostolatului”; pentru aceea bulgarii nu trebuie să primească episcop decât de la Roma. Așijderea de la Roma trebuie să primească și învățătura. „Sfântul Petru”, zice el, „viețuiește totdeauna și prezidează pe Scaunul său; el descoperă adevărul credinței celor ce îl caută; căci sfânta Biserică Romană totdeauna a fost fără pată ori zbârcitură; acela a întemeiat-o, a căruia mărturie de credință a fost deplin încuviințată¹³³.”

Nu este adevărat că Biserica Romană a fost totdeauna fără pată ori zbârcitură, cum pretindea Papa Nicolae. Negreșit el cunoștea istoria Papei Marcelin (296-cca. 304) care în timpul prigoanei lui Dioclețian a pus să fie nimicite copiile Sfintei Scripturi și a jertfit tămâie zeilor. Totuși mai târziu Marcelin s-a căit și, scoțându-se el însuși din cinul preoțesc, s-a dus înaintea lui Dioclețian și a mărturisit adevărata credință, blestemând idolii. Sfânta Biserică îl pomenește la data de 7 Iunie.

De asemenea Papa Liberie (352-366), silit de împăratul arian Constantie (337-361), a semnat o mărturisire ariană și a încuviințat excomunicarea Sfântului Atanasie cel Mare (296-373), ca să i se îngăduie să revină în scaun. Apoi Papa Anastasie al II-lea (496-498) a colaborat cu cei rătăciți de la credință când a aprobat Henotikon-ul, o formulă teologică dată la iveală în 482 spre a asigura unirea monofiziților cu ortodocșii. De asemenea Papa Honorie (625-638), care era monotelit, a fost anatematizat oficial la al Șaselea Sinod Ecumenic (681).

La început, când Papa Nicolae I și-a trimis cei doi legați, pe Pavel [de Populania] și pe Formosus de Porto, împreună cu misionari, Biserica Romană a fost primită bine în Bulgaria, încântat de noii misionari, Boris a făcut un legământ solemn că va rămâne pe veci slujitor credincios al urmașului lui Petru. Papa i-a alcătuit o lungă scrisoare, în 106 puncte, descriind în amănunt datoriile creștine.¹³⁴

Spre a-și extinde autoritatea asupra nou-înființatei Biserici Bulgare și în final asupra Balcanilor în totalitate, în 866 Papa a trimis în Bulgaria mulți clerici franci și episcopi. Aceștia au început de îndată să prigonească pe preoții așezați de Fotie și să stârpească rânduielile și dogmele ortodoxe. Ei au refuzat să recunoască validitatea preoților ortodocși, convingându-i pe oameni să-i alunge fiindcă erau căsătoriți. Falsii episcopi au refuzat să recunoască Mirungerea săvârșită de preoții ortodocși și au început să mirungă poporul. Din oportunism, au slăbit rânduielile de postire și au îngăduit laxitatea morală.

Grecii, la rândul lor, au învinuit pe latini de tendințe iudaizante, fiindcă posteau Sâmbăta, mai ales în Cele Patruzeci de Zile (*Quadragesima*) din Postul Mare. Grecii criticau și faptul că latinii nu săvârșeau Liturghia Darurilor mai înainte Sfințite în zilele săptămânii din Postul Mare, Liturghie alcătuită de Sfântul Grigorie Dialogul (cca. 540-604), Papa Romei. Ei erau de asemenea șocați de faptul că preoții latini își râdeau bărbile. Mai era și problema clericilor căsătoriți, pe care latinii acum îi alungau. Apoi era problema divorțului, interzis de latini; însă grecii, pentru care căsătoria era și un contract civil, dar și o Taină, îngăduiau divorțul în anumite cazuri. Mai era și problema dogmatică a Purgatoriului, care grecilor le suna „prea precis.” Pe de altă parte, latinii criticau două practici ale grecilor la săvârșirea Euharistiei: folosirea căldurii (*zeon*), adică a apei calde adăugate în potir și, încă și mai aspru, Epicleza, adică chemarea Duhului Sfânt, fără de care, susțineau grecii, preschimbarea elementelor nu se producea¹³⁵.

¹³³ Ibid., pp. 213-214.

¹³⁴ A se vedea și *Istoria Bisericească Universală*, vol. I (1-1054), EIBMBOR, București, 1987, pp. 477-478 sau versiunea electronică din colecția Apologeticum, la <http://apologeticum.net> (n. Apologeticum)

¹³⁵ Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, NY, Cambridge University Press, 1968, p. 89.

Mai era un subiect extrem de contestat: folosirea pâinii dospite sau nedospite la Liturghie. Se pare că folosirea pâinii nedospite s-a generalizat în Apus în veacul al nouălea și, la fel ca Filioque, fusese adoptată ca practică curentă la nord de Alpi, deși provenea de altundeva. Latinii susțineau că Hristos însuși folosisese pâine nedospită la Cina cea de Taină. Grecii susțineau că pâinea dospită simboliza prezența Duhul Sfânt. Vechiul Legământ luase sfârșit o dată cu moartea lui Hristos pe cruce și cu pogorârea Duhului Sfânt la Cincizecime. Grecii socoteau că pâinea nedospită a latinilor și refuzul de a rosti Epicleza erau o batjocorire a Duhului Sfânt. Grecii erau foarte legați de îndrăgita lor tradiție și-i numeau pe latini „azimiți” sau „nedospiti”, adică neatinși de Duhul Sfânt¹³⁶.

Poate că unii teologi greci, cu foarte multă îngăduință și folosind economia, ar fi putut trece peste aceste greșeli, dar ortodocșii nu puteau să primească primatul papal sau nelegiuirea teologică a adăogirii lui Filioque la Crez. Pentru ortodocși, stricarea sfântului și sobornicescului Crez de la Niceea prin această adăugire era un rău imens. Când apusenii propovăduiau că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul, ei nu vedeau deosebirea ca pe ceva atât de important, însă răsăritenii credeau că este vorba de un principiu vital și că adăugirea latină răsturna conceptul de Dumnezeuire al teologilor greci. Neputința latinilor de a pricepe sau aprecia pe deplin toate implicațiile lui Filioque arăta cât de mult se îndepărtaseră conceptele de temelie ale teologiei treimice în Răsărit și în Apus. Pentru Fotie, dubla purcedere era o erezie. Ca urmare, era silit să formuleze învățătura ortodoxă.

În 866, Papa Nicolae, într-o scrisoare adresată clerului Constantinopolei, afirma că îi depune pe toți părtașii lui Fotie și reșează pe partizanii lui Ignatie. Apoi Papa i-a scris lui Bardas, plângându-se că a dezamăgit Roma. I-a scris apoi lui Ignatie, făcându-i cunoscut că l-a reșezat pe scaunul său și că a anatematizat pe Fotie și pe părtașii lui. Papa apela chiar și la împărăteasa-mamă Teodora, aflată într-o mănăstire, implorându-o a lua partea lui Ignatie pe lângă împăratul. Apoi îndemna pe toți senatorii Constantinopolei să se despartă de comuniunea cu Fotie¹³⁷.

Apoi Papa i-a scris o scrisoare lui Fotie, adresându-i-se numai cu titlul de *bărbat*: „Nicolae etc., *Viro Photio*.” Fotie, lauda și întărirea ortodocșilor, era învinuit că „a călcat cu nerușinare cinstitele canoane, hotărârile Părinților și rânduielile dumnezeiești.” Papa îl clevea pe Fotie, numindu-l tâlhar, preacurvar, ucigător de oameni, viperă, noul Ham și jidov, întorcându-se asupra canoanelor de la Sardica și a *Decretalelor* predecesorilor săi, Papa isprăvește amenințându-l pe Fotie că îl va lovi cu o excomunicare care va dura până la moarte. Se înțelege că o scrisoare atât de ridicolă, monument de slavă deșartă papală, nu putea aduce vreun folos¹³⁸.

Schimbări politice în capitală

Spre pierzania sa, Mihail al III-lea s-a împrietenit cu Vasile Macedoneanul care, crescut în sărăcie, a venit în capitală să-și caute norocul. Datorită neobișnuitei sale puteri trupești și iscusinței de a îmblânzi cei mai sălbatici cai, Vasile și-a asigurat un loc de grăjdar la curtea împărătească. Bucurându-se de favoarea neobișnuită a lui Mihail al III-lea, i-a devenit cel mai apropiat prieten. Datorită fabuloasei sale ascensiuni și nesățioasei dorințe de putere, Vasile a intrat în conflict cu la fel de ambițiosul Bardas. Astfel, prin trădare, Vasile și Mihail al III-lea l-au atras pe Bardas într-o capcană iar Vasile l-a ucis cu mâna sa la 21 Aprilie 865. Ca răsplată, Vasile a fost încoronat împreună-împărat la Constantinopol, la 26 Mai 866. Într-o toană de moment, Mihail i-a dat-o de soție lui Vasile pe Evdokia Ingherina, care însă continua să fie țiitoarea lui Mihail.

Aflând de moartea lui Bardas, Fotie i-a scris împăratului, fericindu-l că a scăpat de

¹³⁶ Ibid., p. 90.

¹³⁷ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 214.

¹³⁸ Ibid.

uneltirile aceluia. De aici putem deduce că Fotie nu avea legături de prietenie cu Bardas. De asemenea, din conținutul scrisorii se vede limpede că Fotie nu cunoștea împrejurările sordide legate de dispariția lui Bardas.

Patriarhul scria: „Către Mihail, de Dumnezeu încoronatul împărat. (...) Acel om josnic (Bardas) (...) fiind ridicat de bogata și darnica ta dreaptă până aproape de însuși schiptrul domniei și părtaş făcându-se împărăteștii vrednicii - deși nu cu numele, ci cu puterea - nu a putut purta (...) măreția binefacerii, nici s-a mulțumit, (...) nici a adus mulțămită. Ci pășind cu piciorul peste hotare și întinzându-și mâinile cu îndrăznire asupra capului binefăcătorului lui, a plecat, lăsând în urmă însăși viața sa, semețele nădejdi și deșartele-i închipuiri în chip jalnic. (...) Cerându-i-se plata morții, el a plătit vina tiraniei. (...) Sunt cu deosebire mâhnit că acest om a fost luat în chiar vremea când lucra viclenia, (...) fără să arate pocăință, însă, după cum tainicele judecăți ale lui Dumnezeu au hotărât, viața lui a luat sfârșit, multora fiindu-le pricină de spaimă, multora pedeapsă, multora pricină de milă, și uimire celor mai mulți¹³⁹.”

Enciclica Patriarhului Fotie către Patriarhii Răsăriteni

Vreme confruntării dintre Răsărit și Apus se apropia, fiindcă Peninsula Balcanică era pentru bizantini o chestiune de viață și de moarte. Fotie, doritor să plece la pământ trufia ereziei și să lepede toată rătăcirea, și mai vârtos nelegiuirea adăugire la Crez, nu mai putea rămâne tăcut, căci aceasta era privită ca dovadă de slăbiciune de către papalitate.

Ca părinte duhovnicesc al bulgarilor, Sfântul Fotie, în marea sa râvnă pentru adevărata Credință și dogmele Părinților, nu putea suferi crimele clerului papistaș săvârșite cu consimțământul Papei Nicolae. Pentru aceea el a hotărât să convoace un sinod spre a rezolva chestiunea bulgară pe temeiul dogmelor Bisericii și al sfintei Predanii.

Ca o secure pregătită să doboare cumplita erezie, Fotie a trimis epistole tuturor Patriarhilor răsăriteni ca să vină sau să trimită reprezentanți la un mare Sinod la Constantinopol, ca împreună să poată cerceta și osândi acțiunile necanonice ale Papei Nicolae. Iată câteva fragmente din faimoasa lui epistolă.

„Bulgarii s-au întors de la idololatrie la cunoașterea lui Dumnezeu și la credința Creștinească: atunci s-a stârnit mânia vicleanului diavol. (...) Că abia se botezaseră bulgarii de vreo doi ani, când oameni lipsiți de cinste, ieșiți din întuneric (adică din Apus), au căzut ca grindina sau, mai bine a zice, au năvălit ca mistreții sălbatici asupra nou-săditei vii a Domnului. Ei au nimicit-o cu copitele și cu colții, adică cu viețile lor de rușine și cu dogmele cele stricate. Misionarii și clericii papistași au voit ca acești creștini ortodocși să se depărteze de la dreptele și curatele dogme ale neprihănitei noastre Credințe¹⁴⁰.”

Lepădând înnoirile semețului eres, el scria: „Cea dintâi rătăcire a apusenilor a fost aceea de a-i sili pe credincioși să postească Sâmbetele. (Pomenesc acest amănunt ce pare neînsemnat, fiindcă chiar cea mai mică abatere de la Predanie poate duce la disprețuirea oricărei dogme a Credinței noastre.) Apoi au înduplecat pe credincioși a disprețui căsătoria preoților, semănând în sufletele lor semințele eresului maniheilor. Tot așa, au încredințat pe bulgari că toți cei mirunși de către preoți trebuie unși din nou de către episcopi. În acest chip ei voiau să arate că mirungerea săvârșită de preoți nu are putere, batjocorind astfel această dumnezeiască și mai presus de fire Taină Creștină. De unde vine această lege care oprește preoții a unge cu Sfântul Mir? Care legiuitor, apostol, părinte ori sinod a rostit asemenea lucru? Că dacă un preot nu poate mirunge pe cel nou botezat, atunci negreșit că nici poate a boteza. Iarăși, cum poate un preot să sfințească Trupul și Sângele lui Hristos, Domnul nostru, la Dumnezeiasca Liturghie, și totuși să nu poată unge cu Sfântul Mir? Dacă deci se ia acest har de la preoți, însuși cinul episcopal se micșorează, căci episcopul este capul cetei preoțești.

¹³⁹ Letter 7, To Michael, the God-Crowned Emperor, Primăvara lui 866; White, pp. 136-138.

¹⁴⁰ Iustin Popovici, „The Life of St. Photios the Great”, op. cit., p. 50.

Și, cu toate acestea, necinstitorii apuseni nu și-au oprit nelegiuirea nici măcar aici¹⁴¹.”

„Afară de josnicele greșale de care am făcut pomenire, apusenii s-au silit a încălca prin tâlcuiri mincinoase și vorbe adăugite sfântul și preasfântul Crez, care a fost întărit de toate Soboarele a Toată Lumea și are putere nebiruită. O, diavolească născocire! Slujindu-se de un grai nou, ei zic că Sfântul Duh nu purcede numai de la Tatăl, ci și de la Fiul. Cine a auzit vreodată un astfel de cuvânt, chiar din gura nelegiuitorilor din veacurile trecute? Unde este creștinul acela care să poată primi două pricini în Treime: adică Tatăl - pricină a Fiului și a Sfântului Duh; apoi Fiul - pricină a aceluiași Duh? Aceasta înseamnă a despica principiul cel unu într-o îndoită Dumnezeuire, înseamnă a înjosi teologia creștină până la basnele elinilor și a batjocori Treimea cea mai presus de ființă și unică în principiu. Dar cum ar putea purcede Sfântul Duh și de la Fiul la fel ca și de la Tatăl? Dacă purcederea pe care o are de la Tatăl este desăvârșită și deplină - precum și este, fiindcă El este Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat - ce anume este purcederea de la Fiul, și care îi este scopul?”¹⁴²

„Latinii îl fac pe Fiul mai mare decât Duhul, căci îl socotesc [pe Fiul] un principiu, așezându-L în chip necinstitor mai aproape de Tatăl. Aducând un îndoit principiu în Sfânta Treime, așa cum și fac, latinii aduc atingere Fiului; căci făcându-L obârșie a ceea ce avea obârșie, îl fac netrebuitor ca obârșie. De asemenea ei despart Duhul Sfânt în două părți: una de la Tatăl și una de la Fiul. În Sfânta Treime, care este unită într-o unime nedespărțită, toate trei ipostasurile sunt neștirbite, însă dacă Fiul ajută la purcederea Duhului, fiimea este atinsă și ipostaticitatea vătămată.” (...)

„După învățătura Filioque este cu neputință a vedea pentru ce Duhul Sfânt nu ar putea fi numit nepot! Că de vreme ce Tatăl este obârșia Fiului, Carele este a doua obârșie a Duhului, atunci Tatăl este atât obârșia nemijlocită cât și cea mijlocită a Duhului Sfânt!

Arătând deci aici numai în scurt cugetarea cea latinească, voi lăsa înfățișarea ei amănunțită și lepădarea ei până când ne vom afla adunați în sobor. (...)”¹⁴³

Înțelept în învățăturile Ortodoxiei, strălucitul bărbat continuă: „Nu înseamnă că am fi rostit chiar acum judecata asupra lor, ci mai curând rostim acum în chip deschis osândirea poruncită de vechile Soboare și Canoane apostolicești. De vor stărui cu încăpățănare întru eresul lor, îi vom scoate din părtășia tuturor creștinilor. Ei au băgat postul în Sâmbete, deși este oprit de către al 64-lea Canon Apostolicesc:

Dacă vreun cleric s-ar afla postind în ziua Duminicii, sau Sâmbăta, afară de una numai [adică Sâmbăta Mare], să se caterisească. Iară mirean fiind, să se afurisească.

Tot așa, Canonul 55 al celui de-a Patrulea Sobor a Toată Lumea zice:

Fiindcă am aflat că cei din cetatea Romanilor, în ajunările sfintei Patruzecimi, în Sâmbetele acesteia ajunează, afară de urmarea Bisericii cea predată, au socotit Sfântul Sinod ca și la Biserica Romanilor nestrămutat să se păzească Canonul apostolicesc, cel ce zice: Dacă vreun Cleric s-ar afla ajunând în sfânta Duminică, sau Sâmbăta, afară de una (Sâmbăta Mare), să se caterisească. Iară mirean fiind, să se afurisească.

Mai este, de asemenea, și Canonul Soborului Localnic din Gangra care afurisește pe cei ce nu recunosc pe preoții căsătoriți. Această rânduială a fost întărită de al Șaselea Sobor a Toată Lumea, care osândește pe cei ce cer ca preoții și diaconii să înceteze a mai viețui cu soțiile lor legiuite după hirotonie. Astfel Soborul cu pricina amintea Bisericii Romane a nu primi un astfel de obicei. (...) Și chiar de nu am pomeni toate acestea și multe alte înnoiri ale Bisericii Romei, numai pomenirea adăugirii lui Filioque la Crezul Niceean ar fi de ajuns spre a-i supune la mii de anateme. Această înnoire hulește pe Duhul Sfânt sau, mai drept spus,

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 231.

¹⁴³ Iustin Popovici, „The Life of St. Photios the Great”, op. cit., p. 52.

întreagă Sfântă Treime. (...)

Vă poftim și vă cerem a vă alătura la sfat cu noi. (...) O dată ce vom smulge această necinstire, putem nădăjdui că nou-botezații bulgari se vor întoarce la Credința ce au primit mai întâi. Și nu numai ei, ci și așa-numiții *Rus*, popor cumplit odinioară; că tocmai acum ei leapădă credința lor cea păgânească și trec la Creștinism, primind episcopi și păstori de la noi, ca și toate obiceiurile creștinești. (...)

Pe deasupra, am primit o epistolă sinodală din ținuturile Italiei, pomenind multe lucruri grele împotriva Episcopului Romei. Prin aceasta, ortodocșii ce locuiesc acolo ne cer să-i slobozim de marea lui tiranie, căci rânduială Bisericii este călcată și legea sfântă este disprețuită. Tot așa ne-au spus mai demult și unii călugări veniți la noi de acolo. (...)”¹⁴⁴

În această epistolă Fotie, elocventul dascăl, tăind mrejele ereziei în două, ca o sabie cu două tăișuri ascuțite de adevăr și de harul lui Dumnezeu, învinuia Biserica Romei de rătăcirii în Liturghie și în rânduiala bisericească și mai ales ataca dogma lui Filioque. Papa, care nădăjduia să-l cheme pe Fotie la judecată înaintea tribunalului său, era acum el însuși învinuit de erezie¹⁴⁵.

Sinodul din 867

Conflictul între Roma și Constantinopol ajunsese la culme. Fotie lupta nu numai pentru autonomia Bisericii Bizantine, ci și pentru cele mai vitale interese ale imperiului, împăratul Mihail al III-lea i-a oferit tot sprijinul. Mihail a trimis Papei o scrisoare în care declara credința bizantină în propria neatârnată și supremație. El mai cerea, sub formă de ultimatum, ca hotărârea papală împotriva lui Fotie să fie retrasă. De asemenea scria pe un ton foarte tăios că bizantinii resping pretenția Romei la supremație.

În Biserica lui Hristos, Capul este Domnul nostru Iisus Hristos. El este Cel ce cârmuiește Biserica Sa prin Duhul Sfânt, prin dreptii Săi și prin Sinoade.

Ca urmare a scrisorii enciclice a Patriarhului Fotie, în vara lui 867 s-a convocat un mare sinod ecumenic, cuprinzând cam o mie de episcopi, clerici și monahi. Printre participanți se aflau și trei episcopi din Apus, episcopul-exarh al Ravenei și arhiepiscopii de Treva și de Colonia, care se adresaseră lui Fotie pentru a dobândi sprijinul său față de despotismul lui Nicolae¹⁴⁶.

Multe au fost pricinile întemeiate pentru ca Sinodul să-l excomunică pe Papa Nicolae I și să osândească obiceiurile bisericești romane: pretenția Papei la întâietate, acțiunile sale insultătoare la adresa Bisericii Răsăritene, ocuparea papală a Bulgariei, învățăturile eretice ale misionarilor franci trimiși de el și adăogirea înnoitoare a lui Filioque.

La sinod s-a dat citire scrisorilor lui Nicolae și cu toții l-au recunoscut nevrednic de episcopat, rostindu-se asupra lui excomunicarea și anatema. Hotărârea împotriva lui Nicolae era o excomunicare, nu o depunere. Deși osândirea lui Fotie de către Nicolae în 863 era nedreaptă, judecata acestui sinod era canonică. Orice Biserică are dreptul să despartă de la împărtășirea ei pe cei ce ea îi socotește vinovați, și să nu-i mai privească drept episcopi¹⁴⁷. Sinodul a mai respins dogma francă a purcederii Duhului Sfânt ca eretică. Sinodul a mai declarat amestecul latinilor în treburile Bisericii Bizantine ca nelegitimă.

Împăratul german Ludovic al II-lea (cca. 825-875), recunoscut ca împărat al Apusului cu consimțământul împăraților Mihail al III-lea și Vasile I, a fost solicitat să intervină și să-l depună pe Papa Nicolae I. Însă în același an, la 13 Noiembrie, 867, Papa a murit, fără a fi înștiințat de hotărârile sinodului. Urmașul său a fost Papa Adrian al II-lea (867-872).

¹⁴⁴ Ibid., pp. 52-54. PG 102, 721-741.

¹⁴⁵ Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, op. cit., pp. 205-206.

¹⁴⁶ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 215.

¹⁴⁷ Ibid.

Vasile I, întemeietorul dinastiei Macedonene

Neobișnuitul aranjament între Mihail, Vasile și Ingherina nu a durat mult. Împăratul Mihail al III-lea, capricios și imprevizibil, a început să se schimbe față de coregentul său, Vasile I, și plănuia să-l omoare. Avertizat la timp, Vasile, în noaptea de 23-24 Septembrie, 867, după un banchet, îmbătându-l pe Mihail, a pus pe scutierul său să-l omoare în dormitor. Astfel lua sfârșit dinastia Amoriană și începea dinastia Macedoneană.

Vasile I (867-886) a luat apoi scaunul împărătesc. Spre a-și asigura tronul, el l-a încoronat pe fiul său cel mai mare, Constantin, în 869. Un an mai târziu el și-a încoronat al doilea fiu, pe Leon; apoi l-a încoronat și pe al treilea fiu, Alexandru (879). Fiul său mai mic, Ștefan, avea să aleagă o carieră bisericească în vremea domniei fratelui său Leon al VI-lea (886-912).

Vasile se ocupa foarte îndeaproape de treburile Bisericii. El căuta de asemenea să-și întărească poziția pe un tron ce nu-i aparținea în chip legiuit. Astfel că el a plănuit să cucerească gloata și mai ales cercurile tradiționalist-extremiste (zeleții) care erau împotriva lui Fotie, dorind să câștige și bunăvoința Romei, căci pe atunci Roma devenise puternică în Apus. Patriarhul Fotie, ca un cârmuitor neabătut al sfintei credințe, nu a primit pe ucigașul Vasile la împărtășanie, probabil la Praznicul Sfântului Dimitrie, 26 Octombrie 867. Patriarhul nu șovăia să critice și să mustre pe păcătoși, indiferent de rangul sau puterea lor.

Nefiind omul care să se supună în fața muștrării lui Fotie, împăratul Vasile l-a închis pe Patriarh în Mănăstirea Sfântul Acoperământ. Vasile a trimis apoi pe amiralul Ilie să-l aducă pe Ignatie înapoi în capitală cu mare cinste și alai. Vasile îl așeză apoi din nou pe Ignatie în scaunul său patriarhal, la 23 Noiembrie 867, și relua legăturile cu Roma, spre marea fericire a latinilor. Spre a da un caracter legal manevrelor sale, Vasile a hotărât să convoace un nou sinod, în Februarie 868, Vasile a trimis pe Spătarul Eftimie la Roma spre a anunța schimbările de la Constantinopol.

În Iunie, 869, Papa Adrian al II-lea a adunat un sinod care l-a anatematizat pe Fotie și pe tovarășii lui pentru „nemaiauzita nerușinare.” De față erau ambasadorii trimiși de Vasile. Adrian al II-lea, folosind prilejul pentru a scoate la iveală autoritatea episcopului Romei, a spus: „Papa judecă pe toți episcopii, însă noi nu știm ca cineva să-l fi judecat pe dânsul.” Înainte de încheierea sinodului membrii lui au călcat în picioare actele care îl anatematizaseră pe Nicolae I și apoi le-au aruncat într-un foc mare.

Trimișii lui Vasile se reîntoarseră la Constantinopol însoțiți de trei legați ai papei Adrian, cu două scrisori, una adresată lui Ignatie și alta lui Vasile. „Noi voim”, scria el împăratului, „ca să faceți a se aduna un sinod numeros, ce va fi prezidat de legații noștri, și unde se vor judeca persoanele după greșalele lor; în acest sinod să se ardă în public toate exemplarele actelor falsului sinod ținut împotriva sfântului Scaun, și să fie oprit a se mai păstra ceva din el, sub pedeapsă de anatema¹⁴⁸.”

Depunerea lui Fotie

Vasile i-a scris Papei Adrian al II-lea, cerându-i reprezentanți pentru un sinod la Constantinopol în anul 869. Vasile recunoștea autoritatea și influența Papei în treburile Bisericii Răsăritene. Iată cum se adresa el Papei într-o scrisoare: „Duhovnicească Părinte și dumnezeiește cinstit Pontif. Grăbește bună-sporirea Bisericii noastre, și prin mijlocirea ta, cu dreptate dă-ne belșug de bunătați, adică curată unitate și duhovnicească împreunare, slobodă de orice pricire ori schismă, o Biserică una în Hristos și o turmă supusă unui singur păstor.”

¹⁴⁸ *Colecț. Sinoadelor* de Labbe, tom VIII. Apud Guettée, *op. cit.*, p. 216

Și Ignatie a scris o scrisoare plină de smerenie, cerând Papei să trimită vicari la Constantinopol. În fraza de încheiere el scria: „Cu ei (adică vicarii) vom rânduî bine și în chip cuvenit Biserica noastră, pe care am primit-o prin pronia lui Dumnezeu arătată în solirea strălucitului Petru și la stăruința și prin mijlocirea voastră.”

Adrian și-a trimis ca reprezentanți pe Episcopii Donatus și Ștefan, și pe diaconul său Marin, împreună cu legații papali au mai luat parte o sută zece episcopi. Acest nou sinod din Constantinopol din 869-870 este socotit de romano-catolici al optulea sinod ecumenic, dar de către ortodocși e numit Sinodul Tâlhăresc.

Între Vasile I și legații papali nu era unanimitate, căci părțile aveau păreri opuse despre drepturile de jurisdicție ale Scaunului Romei. Însă sinodul a început procedurile de osândire a lui Fotie și de achitare a lui Ignatie și a răposatului Nicolae I.

Sinodul s-a deschis la Biserica Sfânta Sofia, la 5 Octombrie 869. Pe lângă legații papei, mai era Toma, Episcopul Tirului, auto-intitulat reprezentant al Patriarhului Antiohiei, și preotul Ilie, care se intitula reprezentant al celui al Ierusalimului. Cei doisprezece episcopi aflați la prima ședință a sinodului se declarară împotriva lui Fotie. La a doua ședință, zece din episcopii partizani ai lui Fotie intrară pentru a cere iertare de greșala lor. Iertarea li s-a dat îndată, și ei luară loc cu ceilalți. Unsprezece preoți, nouă diaconi și șapte ipodiaconi urmară pe cei zece episcopi, și li se dădu de asemenea iertare. Alți doi episcopi sosiră la a treia ședință, așa încât sinodul era compus acum din douăzeci și patru de episcopi, fără a se număra președinții. La a patra ședință doi episcopi cerură a apăra pe patriarhul Fotie. Sinodul nu voi să-i asculte. Legații papei susțineau că nu mai era legiuit a cerceta din nou pricina lui Fotie. Însă episcopii fotieni stăruiră să li se judece pricina. Siliți să cedeze, legații au adăugat: „Să între dar și să asculte citindu-se hotărârea sinodală și judecata papei Nicolae.” „Să între”, au adăugat legații, „dar să stea acolo jos, la locul cel mai de pe urmă.” Senatul ceru să se aducă încă trei sau patru episcopi din partida lui Fotie. „Primim aceasta”, ziseră legații, „însă cu condiția ca ei să declare că reprezintă pe toți ceilalți și că nu vor intra decât spre a asculta scrisoarea papei Nicolae.” Episcopii partizani ai lui Fotie, văzând că sinodul nu voia a-i asculta, se retraseră. Numai cei doi dintâi rămaseră, făgăduind că, dacă împăratul le-ar da liberă intrare martorilor lor, vor dovedi că Nicolae se împărtășise cu ei când Fotie îi trimisese la Roma ca împuterniciți ai săi. Libera intrare nu a fost învoită¹⁴⁹.

La a cincea ședință aduseră cu forța pe Patriarhul Fotie, cinstita laudă a tuturor preoților, care nu răspunse decât prin câteva cuvinte pline de demnitate, pentru a face cunoscut sinodului că nu-l recunoștea și că nu va răspunde la învinuirile aduse împotriva lui. Fotie era încredințat că treizeci și trei de episcopi întruniți din porunca împăratului, dușmanul său, nu puteau pretinde să se răstoarne sentința celor trei sute optsprezece episcopi care îl proclamaseră patriarh legiuit¹⁵⁰.

Fotie a rămas tăcut și senin de-a lungul ședințelor, întrebat de ce tace, el a răspuns blând: „Dumnezeu aude glasurile celor ce rămân tăcuți.” Trimișii papali au răspuns: „Nu o să scapi de osândă prin tăcerea ta.” Fotie a spus: „Nici Iisus nu a scăpat de osândă rămânând tăcut.”

În a șasea ședință, singhelul Ilie se sili a dovedi că demisia dată de Ignatie era nulă. Acest fapt este important, căci el întărește ceea ce scrisese Fotie lui Nicolae, că Ignatie își dăduse demisia și că „își părăsise dregătoria”; totodată arată că Ignatie își înțeleșese datoria în împrejurările grele în care se afla și că imitase pe episcopii cei mari, care au ales totdeauna a părăsi o dregătorie, decât a turbura Biserica, însă din pricina slăbiciunii caracterului său el ajunsese jucăria unor intriganți și a planurilor ambițioase ale papilor¹⁵¹.

Câțiva episcopi partizani ai lui Fotie fură introduși la ședința a șasea, unde se afla și împăratul. Unul dintre ei, Antim al Chesariei Capadociei, voia să respingă învinuirile aduse lui Fotie însă, înainte de a vorbi liber, el a cerut cheazășie în scris de la împăratul că va fi în

¹⁴⁹ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., pp. 216-217.

¹⁵⁰ Ibid., p. 217.

¹⁵¹ Ibid., pp.217-218.

siguranță. Aceasta a întărit pe împăratul, care nu dădu înscrisul cerut. Legații papei și împăratul nu voră să asculte nici o apărare sau dezvinovăire a lui Fotie. Ei socoteau pe Fotie ca osândit cu desăvârșire de Nicolae, deși hotărârea papei era anticanonică și arbitrară¹⁵².

Legații declarau mândri că „nu trebuie să se asculte niște oameni deja osândiți; ei trebuiau să fie alungați din adunare, de vreme ce nu veneau acolo spre a mărturisi greșala lor și a cere iertare.” Înșiși partizanii lui Ignatie, aparent biruitori, au fost siliți să îndure vorbele amare ale legaților de îndată ce nu voră să iscălească vestitul *formular* adus de la Roma¹⁵³.

La a șaptea ședință fură aduși Fotie și Grigorie Asvestas al Siracuzei. Fotie refuză să răspundă la calomnii. După un lung răstimp de tăcere, un dregător al împăratului îl întrebă pe Fotie: „Spune, Domnule Fotie, după cum ai dreptul, ce ai a spune?” Fără a-și pierde cumpătul, Fotie a răspuns: „Drepturile mele nu sunt din lumea aceasta.” Apoi odată, când mergea la una din ședințe, sfântul bărbat a fost zărit de trimisul papal Marin sprijinindu-se în toiagul de păstor. Marin a cerut să se ia toiagul lui Fotie, căci este semn al dregătoriei de păstor. Lucrul s-a făcut pe dată, dar aceasta nu l-a mâniat și nici nu l-a întristat pe Fotie, care era el însuși binecuvântatul toiag și sprijin al adevărului¹⁵⁴.

Apoi împăratul spuse că sinodul reprezenta Biserica, fiindcă cei cinci Patriarhi erau reprezentați acolo, în fapt, aceia erau niște falși reprezentanți. Un episcop, un călugăr și un preot nu pot pretinde că reprezintă pe cei trei patriarhi ai Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului. Partizanii lui Fotie stăruiau că preinșii reprezentanți ai celor cinci Patriarhate nu formau Biserica¹⁵⁵. De fapt Patriarhul Alexandriei nu a fost reprezentat decât la a noua ședință, într-o scrisoare către împăratul, Patriarhul Alexandriei spunea că el nu a știut nimic din ce s-a discutat.

Membrii sinodului speraseră că Fotie și Grigorie Asvestas se vor „căi” în scris. La cererile trimișilor papali pentru o scrisoare de pocăință, Fotie și Grigorie răspundeau: „Să se căiască cei ce au pricină de căință.” Iarăși, când dregătorul împărătesc l-a întrebat pe Fotie dacă nu are nimic de zis, viteazul luptător și atlet al Ortodoxiei a răspuns: „Ne-au adus aici gata bârfiti; ce dar mai este de spus?”

Era o vreme grea pentru episcopii fotieni. Într-o scrisoare datată Noiembrie 869, adresată tulburatului mitropolit Teodor al Laodiceii, Fotie scria: „Dacă viața de aici este un stadion și purtarea din el merită răsplată, nu te mira că unii drepti se luptă aici cu necaz. Ci mai curând minunează-te că unii socotesc vremea și locul nevoinței și luptelor lor ca pe ziua încununării și ca pe locul aclamării lor¹⁵⁶.”

Ședința s-a terminat prin anatematizarea lui Fotie și a partizanilor săi. Delegația papală și ignatienii au citit cu glas tare anatemele lor: „Politicianului și uzurpatorului Fotie anatema; mireanului și ritorului Fotie anatema; novicelui și tiranului Fotie anatema; schismaticului și osânditului Fotie anatema; preacurvarului și paricidului Fotie anatema; născocitorului de minciuni anatema; făuritorului de dogme stricate anatema; noului Maxim Cinicul anatema; noului Dioscor anatema; noului Iuda anatema.” Bărbatul cel de Dumnezeu purtător nu a respins nedreptul verdict.

În următoarea ședință se arseră în plin sinod toate hârtiile ce puteau compromite pe cei ce luaseră partea lui Fotie contra lui Ignatie. Actele fură semnate de o sută doi episcopi. Era puțin, mai ales când cugetăm că numai patriarhatul Constantinoplei număra mai mult de șase sute de episcopi și că împăratul ucigaș Vasile, cel exclus de la împărțășanie, întrebuințase toată puterea sa pentru a încropi un sinod.

Un fapt vrednic de luat în seamă, și care are prin sine însuși cea mai mare însemnătate, este acela că Ignatie, care prezida alături cu legații de la Roma, păzi cea mai adâncă tăcere în tot timpul cât ținu sinodul. Se discutau înaintea lui o mulțime de chestiuni, asupra cărora

¹⁵² Ibid., p.218

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Iustin Popovici, „*The Life of St. Photios the Great*”, op. cit., pp. 310-311.

¹⁵⁵ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 219.

¹⁵⁶ Iustin Popovici, „*The Life of St. Photios the Great*”, op. cit., p. 57.

numai el singur putea da lămuriri clare, precum cele ale demisiei sale și ale împrejurărilor ce o însoțiseră, ale purtării lui Fotie față de dânsul, și atâtea altele. Ignatie îi lăsă să discute în contradictoriu, fără a zice un cuvânt care să poată lumina dezbaterile¹⁵⁷. Chiar dacă tăcerea sa ne nedumerește, Ignatie nu a semnat formularul latinilor.

Fotie, muritor ce atingea înălțimile cerești și înger pe pământ trăitor, nu și-a ațâțat ucenicii și adepții. Dimpotrivă, el i-a îndemnat să rabde toate fără să se împotrivescă. De-a lungul ședințelor Fotie a arătat marea sa noblețe, bunătate, răbdare și blândețe. La cincizeci de ani, savantul și omul de acțiune a hotărât să pășească pe amarul drum al surghiunului, socotind că este mai de folos a primi greutățile. A fost trimis la Mănăstirea Sfântul Acoperământ de lângă Bosfor.

Când capitala a început a fi scuturată de cutremure, mulți au crezut că ele se datorau mâniei Dumnezeuști. Fotie însă nu s-a folosit de aceste întâmplări în sprijinul cauzei sale, cum făcuse mai înainte Ignatie. Referindu-se la cutremure, Sfântul Fotie scria la scurt timp după Octombrie 870 unuia dintre adepții săi, Diaconul Grigorie: „Cine suntem noi, chiar dacă am suferit lucruri de nepovestit, să stărnim mânia lui Dumnezeu asupra unei cetăți cu așa de mulți locuitori? (...) Cer sfinției tale să nu socotești cu puțință așa ceva¹⁵⁸.”

Problema bulgară. A existat însă și o urmare neprevăzută a sinodului tâlhăresc de la Constantinopol. La trei zile după încheierea ședinței, o solie bulgară intră în capitală, căutând să statornicească o Biserică de sine stătătoare în țaratul bulgar. Sinodul s-a adunat din nou să discute dacă Bulgarii aparțin eparhiei Romei sau Constantinopolului. Boris fusese dezamăgit de Roma atunci când i se respinseseră candidații pentru arhiepiscopie, astfel că hotărâse să se reîntoarcă spre Constantinopol. Acum Boris putea să se folosească cu dibăcie de rivalitatea dintre Roma și Bizanț.

În ciuda protestelor vehemente ale legaților papali, hotărârea a fost favorabilă Bizanțului. Astfel dorințele papale legate de Iliria și Bulgaria au rămas neîmplinite, împăratul Vasile I i-a îngăduit apoi Patriarhului Ignatie să-l sfințească pe Iosif arhiepiscop al bulgarilor, împreună cu alți episcopi. La rândul ei, Biserica Bulgară recunoștea supremația Patriarhiei Constantinopolului dar își păstra o oarecare autonomie¹⁵⁹.

În acord cu aspirațiile depusului Fotie și ale ucisului Bardas, Vasile a încuviințat concepția lor despre rolul Bizanțului în lumea slavă. Astfel Vasile a fost cel care a pricinuit o încheiere fericită pentru bulgari, în acord cu atitudinea celor trei victime ale sale, Fotie, Mihail al III-lea și Bardas. Vasile a extins și lucrarea misionară din Rusia. El a adus la ortodoxie și pe slavii din partea apuseană a Peninsulei Balcanice și i-a supus influenței Bizanțului¹⁶⁰.

Surghiunul lui Fotie

În timpul închiderii sale Fotie a fost supus unor mari lipsuri, dar se bucura încă de admirația adepților săi. În timpul surghiunului sfântul bărbat a fost lipsit de iubitele sale cărți, dar cu nici un chip nu a rămas nelucrător, purtându-și truda cu noblețe și cu energie.

El a început să scrie multe cărți de folos duhovnicesc, precum faimoasa *Amfilohia*, compusă între 867-869, și scrisă la cererea prietenului său Amfilohie din Kizic. În această lucrare el răspunde la 320 de întrebări și locuri grele scoase din Sfânta Scriptură. Este o adevărată enciclopedie, tratând câteva sute de subiecte din diferite domenii teologice. Alte cărți scrise de Fotie sunt *Împotriva Maniheilor* și *Tălcuirea Epistolelor Sfântului Apostol Pavel*. El a compilat și *Nomocanonul*, o culegere de canoane bisericești și legiuri împărătești, și a scris o mulțime de epistole și cuvântări. Pe deasupra, ca un organ cu dulce glas, Fotie a

¹⁵⁷ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 219.

¹⁵⁸ PG 102. 873: Val. Ep. 111.

¹⁵⁹ Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, op. cit., p. 208.

¹⁶⁰ Ibid., p. 209.

alcătuit și cântări bisericești.

Sfântul bărbat a studiat Biblia și a scris mult despre Evanghelii. Pe când scria aceste tâlcuiri, el corecta și făcea necesarele observații lucrărilor trimise de elevii săi, arătându-se păstor duhovnicesc și dascăl chiar și în amarele zile ale prigoanei. Sfântul, tăria și lauda binecinstitoarei sale turme, a fost mare în cunoaștere și în fapte de-a lungul încercărilor, plin de dragoste atât pentru prieteni cât și pentru răii săi dușmani. Sufletul prea-vestitului grăitor al harului și adevărului era înveșmântat și în lumina lucrării, și a contemplației. Era lăcaș al neîncetatei rugăciuni, templu al blândeții și vistierie a fericitei virtuți. Sfântul Fotie era cu adevărat păstrător al înțelepciunii și era în stare a deosebi lucrurile lui Dumnezeu.

Correspondența din surghiun a Sfântului Fotie

În corespondența alesului bărbat al lui Dumnezeu putem întrezări câte ceva din necazurile lui Fotie și din suferințele episcopilor săi. Ca un învățător de frunte și povătuitor, sfântul și-a petrecut vremea scriind o mulțime de scrisori, din Noiembrie 869 până în 875, adică de la cincizeci la cincizeci și cinci de ani.

Epistola către episcopii săi. În 870 Patriarhul Fotie scria: „Asupra noastră au vărsat drojdia a toată răutatea, lipsindu-ne de prieteni, rupându-ne de rudeni și despărțindu-ne de voi - cea mai amară suferință a mea. Ne-au lipsit cu totul de însoțitori și de slujitori și, întemnițându-ne, ne-au pus păzitori și temnicheri (așa încât să nu putem, de am fi dorit, să plângem și să jelim nenorocirile noastre, și ca nu cumva chiar și mila să se strecoare până la noi de undeva, prin cuvânt ori prin faptă). Ne-au atârnat peste nenumăratele primejdii ale morții. Ne-au silit - vai! - să flămânzim de dumnezeieștile graiuri și de toate celelalte. (...)”

De fapt, ei ne-au acoperit ochii. Căci ce poți spune cu încredințare atunci când nu poți nici să vezi pe nimeni, nici să ai tovărășia cărților, mai ales când marea și cea dintâi mângâiere îți este cititul? (...) Ei ne-au astupat cu totul auzul, căci nu ne îngăduie să auzim glasurile celor ce ne iubesc (...) și nici măcar glasurile dușmanilor noștri. (...) Nu auzim pe oameni cântând lui Dumnezeu sau aducând mulțămită Lui cu cântări. (...) În loc de clerici, în loc de cântăreți, în loc de citeți și dieci, în loc de prieteni și apropiați, (...) am fost dați în mâinile cetelor ostășești...

Ei au dărâmat casele lui Dumnezeu și au alungat săracii, adică pe schilozii și pe răniții pe care îi întrețineam ca ispășire pentru păcatele noastre. (...) I-au biciuit pe slujitorii noștri ca să le spună de aurul și argintul pe care chipurile l-am ascuns, deși înșiși călăii știau că este o minciună. (...) Și au măcelărit fără conținere (...) ca și prin aceasta să ne pricinuiască durere.” (...)¹⁶¹

„Însă nimic nu ne miră, căci știm că până și dumnezeiescul Pavel a fost lăsat singur în lanțuri. *La întâia mea apărare nimenea nu a mers cu mine, ci toți m-au părăsit* (II Timotei 4, 16) și *Luca singur este cu mine* (II Timotei 4, 11). (...) Pentru aceea și Domnul spunea: *Cela ce va răbda până în sfârșit, acela se va mântui* (Mt. 10, 22). (...) Știu că Stăpânul și Dumnezeul meu, când a fost prins și dus la temniță, a fost lăsat singur. *Atunci ucenicii toți, lăsându-L pe El, fugiră* (Mt. 26, 56; Mc. 14, 50)¹⁶².”

„Însă ceea ce lovește și seacă cel mai tare inima este a vedea mădularele lui Hristos, Capul nostru, cu Carele suntem uniți și împreună-părtași, fiind smulse și cu totul nimicite” (Cf. I Cor. 12, 12-27)¹⁶³.

Fotie face aluzie și la unele probleme de sănătate atunci când scrie: „Până acum mi-am lovit și rănit măruntaiele, ceea ce am suportat cu greu; căci chiar dacă era nevoie de leacuri și de medici, totuși împreună-pățimirea pentru necazuri și dureri precumpănește asupra legilor

¹⁶¹ D. S. White, *Patriarch Photios of Constantinople*, op. cit., pp. 139-142.

¹⁶² Ibid., pp. 148-149.

¹⁶³ Ibid., p. 149.

tămăduirii și învățaturii doftoricești¹⁶⁴.” Fotie, strălucitorul far al înțelepciunii, printre multe sale înzestrări avea și o excelentă cunoaștere a medicinei. (Poate că expresia „mi-am lovit și rănit măruntaiele” vrea să spună că folosea vechea metodă a lăsării sângelui.) Într-o scrisoare către Sfântul Gheorghe, Episcop al Nicomidiei vestit între imnografii ortodocși, citim că Fotie l-a tămăduit de o anume boală.

Îndemnuri la răbdare. În scrisoarea către episcopii săi, ca un minunat și întocmai cu apostolii, Fotie îi îndeamnă, în ciuda greutăților de neîndurat, să se supună *la toată omeneasca zidire, pentru Domnul, ori împăratului, ca celui ce e mai presus* (I Petru 2, 13), și iarăși, pe *împăratul cinstiți* (I Petru 2, 17).

Vorbind în continuare despre împărat, spunea: „Ci încă și înainte de aceștia, Stăpânul și învățătorul nostru al tuturor, și însuși Ziditorul, din nemăsurata Sa comoară a plătit Cezarului. El ne-a învățat și pe noi cu fapta și cu obiceiul să ținem seama de privilegiile date împăraților. Pentru aceea dar, în tainicele și înfricoșatele noastre slujbe noi facem rugăciune pentru stăpânitori¹⁶⁵.”

Nearătând nici măcar un gând de nemulțumire, în încercarea de a-i îmbărbăta și a susține credința episcopilor săi, ale căror inimi erau pline de tulburare în vremea grea a prigoanei, Fotie remarcă în chip optimist: „Grea este prigoana, dar dulce făgăduința binecuvântării de la Stăpânul. Dureros este surghiunul, dar desfătătoare împărăția Cerurilor... Să ținem nevoița noastră, ca să câștigăm răsplătirile. Fie ca și noi să strigăm împreună cu Pavel: *Lupta cea bună am luptat, călătoria am săvârșit, credința am păzit; de acum s-a gătit mie cununa dreptății* (II Timotei 4, 7-8). Fotie știa că slava biruitorilor avea să fie bucuria de obște a celor binecinstitori.

Într-o altă scrisoare către Mitropolitul Ioan al Iracliei, sfatul dulcii sale limbi a fost acela de a răbda „cu vitejie cele ce vin asupra noastră. Aceasta fiindcă știm negreșit, după cum răspicat spun graiurile dumnezeiești și sfinte, că viața de acum nu este una a răsplătirii și dezmierdării, ci una a nevoiței, trudei și luptelor.”

Podoaba Patriarhilor și Părinților, lămurit precum aurul, Fotie s-a făcut plăcut lui Dumnezeu. El se bucura să urmeze suferințele Mântuitorului său. Într-o altă scrisoare către același mitropolit, Fotie scria: „Mare și vădită mângâiere se dă celorla ce îndură necazurile vieții și suferă ce este mai rău, după pilda suferințelor Lui (adică Hristos) și a morții Sale celei de rușine. (...) Deci te bucură că și tu, robul, ai prilej a urma pe Stăpânul.”

Într-o scrisoare către Mitropolitul Mihail al Mitilinei Fotie vorbește despre Sanhedrinul Iudeilor care i-a scos pe ucenicii lui Hristos din sinagogă. Fotie asemuiește pe prigonitorii săi cu Sanhedrinul și pe adepții săi îi numește „următori plini de râvnă ai apostolilor (...) care acum s-au legat și unit încă și mai mult cu acei dumnezeiești martori ai Cuvântului. Că părtășia noastră cu suferințele acelora face legătura noastră cu viețile lor încă și mai deslușită.” El spune că prigonitorii „s-au despărțit în chip jalnic și ticălos de învățătura apostolilor și de Ortodoxia noastră (...) și au căzut.”

Epistola către împăratul Vasile. În Iunie, 870, surghiunitul Fotie scria o plângere către împărat, fiindcă era lipsit de mângâierea de a citi cărți. „Preacucernicului și marelui împărat Vasile [*formula uzuală de salut, n. ed.*] (...) Noi ducem o viață mai amară decât moartea (...) pe care nici un mare preot al lui Dumnezeu nu a suferit-o, deși unii criminali au suferit-o ca pedeapsă. (...) Vă rog a lua aminte la drepturile de obște ale oamenilor. Că atunci când barbarii sau elinii păgâni alungau din obște (...) pe cei ce erau lăsați să trăiască, ei nu-i sileau să moară de foame sau de nenumărate rele. (...) Faptul că am fost lipsiți până și de cărțile noastre este nou și neașteptat, și o nouă pedeapsă născocită împotriva noastră. Pentru care pricină? Ca nu cumva să auzim fie și cuvântul lui Dumnezeu? (...) De ce oare ni s-au luat

¹⁶⁴ Ibid., p. 152.

¹⁶⁵ Ibid., p. 155.

cărțile? Că dacă am făcut ceva greșit, mai multe cărți trebuia a ni se da, ba încă și învățători, ca prin citire să ne folosim mai mult, și, dovedindu-ni-se că greșim, să ne putem îndrepta. Dar dacă nu am făcut ceva rău, de ce ni se face rău nouă? (...) Luarea cărților (...) stinge și nimicește însuși ochiul contemplației¹⁶⁶.”

Din nefericire, răspunsul împăratului, de va fi fost vreunul, nu ni s-a păstrat.

Gândurile sfântului despre anatematizarea sa. Vorbind despre anatema rostită asupra sa și a adepților săi, Fotie spune: „Odinioară anatema era ceva de temut și de ocolit, căci era rostită de trâmbițele bunei cinstiri împotriva celor vinovați de necinstire. Dar ei, (...) potrivit oricărei legi, atât dumnezeiești cât și omenești, potrivit oricărei judecăți, elinești sau barbare, au întors cu îndrăzneală anatema lor către atleții ortodoxiei, luptându-se să facă din barbara lor nebunie un privilegiu bisericesc. Iată că acum anatema — strașnica și ultima încununare a oricărei pedepse - a ajuns un basm sau o jucărie, sau mai vârtos un lucru vrednic de dorit pentru cei binecinstitori. (...) Dușmanii adevărului nu fac pedeapsa înfricoșată, ci mai vârtos simțul vinovăției o face să fie astfel. (...) Însă nevinovăția nu numai că preschimbă pedeapsa lor în ceva de râs, ci încă întoarce osândirea către cei ce au dat-o. Ba încă aduce celor ce au fost pedepsiți de ei neveștejite cununi și slavă nemuritoare.”

Prin înălțimea virtuții sale Fotie învățase foarte bine să rabde silnicia încă din prima tinerețe. Nu era străin de primirea afuriseniilor, astfel că scria diaconului Grigorie:

„Vreme de mulți ani, fiecare sobor eretic și fiecare sobor de iconoclaști ne-a afurisit; nu numai pe noi, ci și pe tatăl și pe unchii noștri, bărbați mărturisitori ai lui Hristos și mândria episcopilor. Deși ne-au afurisit, ei ne-au ridicat pe scaunul arhieresc atunci când nu o doream... Deci să ne afurisească și de acum înainte, ca astfel să ne facă - așa șovăielnici cum suntem - să ne înălțăm de pe pământ în împărăția cerească.”

Cearta asupra Bulgariei

Când Papa Adrian al II-lea a fost înștiințat de hotărârile Sinodului din 869-870, l-a trimis înapoi pe Eftimie și pe Theognost cu două scrisori, una adresată împăratului Vasile și alta lui Ignatie. El îl felicita pe împărat că l-a înlocuit pe Fotie cu Ignatie. Adrian cerea să se trimită reprezentanți de la Constantinopol spre a lua parte la un sinod pe care plănuia să-l convoace la Roma. Împăratul Vasile a trimis o ambasadă la Roma în primăvară. Deși au avut parte de vreme rea pe mare, ambasadorii au reușit să ajungă la Roma, unde au fost primiți de Papa la Biserica Santa Maria Maggiore. S-au citit actele Sinodului din Constantinopol care osândeau și afuriseau pe Fotie, acțiunile sale, episcopii săi și bisericile sfințite de el.

Însă când Papa Adrian a aflat că Bulgaria fusese pusă sub jurisdicția Bisericii din Constantinopol a denunțat această decizie. El i-a amenințat cu excomunicarea pe Patriarhul Ignatie și pe Arhiepiscopul Iosif al Bulgariei. Adrian îi scria lui Ignatie ca unui inferior, învinuindu-l de încălcarea canoanelor, zicându-i pe un ton amenințător că o asemenea purtare a pricinuit și căderea lui Fotie. Ignatie însă refuză a se supune suveranității papale.

Astfel, cu sau fără Fotie, conflictul cu Roma s-a reînnoit din pricina chestiunii bulgare. Deși Papa Adrian îl recunoscuse ca patriarh pe Ignatie, recunoașterea lui era condiționată, depinzând de atitudinea lui față de interesele papale din Bulgaria. După Adrian, dacă Ignatie era destul de îndrăzneț încât să se opună Romei, se putea aștepta să fie excomunicat de la părtășia cu Roma. Această condiție a fost înfățișată într-o scrisoare către Ignatie, pe când legații papali se aflau la sinodul constantinopolitan din 869-870, când bulgarii și-au prezentat pricina.

¹⁶⁶ Ibid., p. 166.

Papa Ioan al VIII-lea

Papa Adrian al II-lea a murit în Noiembrie 872. Urmașul său, Ioan al VIII-lea, i-a scris din nou Țarului Boris împotriva grecilor, zicând: „Zi de zi grecii rătăcesc cu noi și felurite învățături și dogme.” În alt loc scria: „Plângem și ne tânguim, grijindu-ne și temându-ne ca nu cumva urmând grecilor (care au căzut în tot felul de erezii și schisme, precum le este obiceiul), să cădeți și voi împreună cu ei întru adâncul rătăcirii. Căci te întreb, fiule, cu vorbele lui Moisi, - întreabă pe tatăl tău, și va povesti ție, pe cei mai bătrâni decât tine, și vor spune ție - (A II-a Lege 32, 7), fost-au oare grecii vreodată slobozi de vreun eres sau altul?”

Ignatie a intrat în conflict cu problema alegerii jurisdicției asupra Bulgariei, căci a rămas credincios hotărârilor Sinodului din 869-870. La scurt timp după trimiterea în Bulgaria a arhiepiscopului grec Iosif, misionarii latini au fost alungați. Roma a protestat împotriva acțiunilor lui Ignatie, care-i făcea să fie la fel de nemulțumiți de Ignatie pe cât fuseseră și de Fotie.

Papa Ioan al VIII-lea ar fi putut să-l trateze pe Ignatie ca excomunicat, căci predecesorul său Adrian îl amenințase pe Ignatie cu excomunicarea dacă încalcă porunca papală de a nu intra în Bulgaria, însă Papa Ioan a întârziat să dea o sentință publică, nădăjduind că Ignatie va recunoaște încălcarea săvârșită. El i-a scris lui Ignatie și, în termeni foarte hotărâți, i-a spus că va fi excomunicat dacă nu-și cheamă înapoi preoții din Bulgaria în treizeci de zile. Într-o altă scrisoare către clericii greci din Bulgaria, Papa Ioan confirma sentința de excomunicare pronunțată de predecesorul său, adresându-li-se astfel: „Tuturor episcopilor și altor clerici greci, cotropitori ai eparhiei Bulgariei și excomunicați de către noi.” El îi amenința că, dacă nu se retrag din Bulgaria într-o lună, și ei vor fi depuși și excomunicați. Pe de altă parte, făgăduiește episcopilor că le va da alte scaune.

Când oare s-a mai auzit, în cele dintâi opt veacuri din vremea slăviților apostoli, ca un Patriarh să fie excomunicat și depus dacă nu ascultă poruncile Papei de la Roma ce acționa ca un suveran absolut? Însă episcopii din Răsărit nu aveau să asculte de poruncile sale anticanonice.

În ciuda acestor piedici, eforturile misionare bizantine în Balcani, mai ales în Macedonia și Bulgaria, au primit un puternic imbold prin sosirea ucenicilor sfântului episcop Metodie († 885). Ei fuseseră alungați din Moravia iar acum răspândeau ortodoxia și civilizația bizantină printre popoarele slave, propovăduind în limba slavonă. Astfel, Moravia a căzut în sfera de influență papală iar Bulgaria, Macedonia și Serbia au intrat pe orbita Bizanțului.

Rechemat din surghiun

În ciuda surghiunirii lui Fotie, clerul din Constantinopol i-a rămas credincios, chiar dacă mulți din episcopii săi au fost și ei surghiuniți. Chiar și bisericile sfințite de el au fost distruse. Nu a trecut mult până când împăratul Vasile și-a dat seama că bunăvoința sa față de extremiști nu i-a adus foloasele pe care le nădăjduia. Schimbându-și politica, s-a alăturat facțiunii moderate.

Purtarea pașnică și plină de har a Sfântului Fotie a cucerit curând respectul tuturor, chiar și al celor mai înverșunați dușmani ai săi. Și împăratul a recunoscut virtutea și măreția lui Fotie și cugeta să-l recheme din surghiun. Încet-încet, Vasile recunoștea că atitudinea sa față de Fotie fusese greșită și încerca să o îndrepte.

Sfaturile cinstite ale Patriarhului Ignatie înrăuriseră mult pe împăratul Vasile, căci conștiința lui Ignatie îl încredința că și el era vinovat de prigonirea lui Fotie. Astfel că i-a vorbit împăratului despre eliberarea sfântului bărbat.

În 875 Vasile i-a îngăduit lui Fotie, acum în vârstă de cincizeci și cinci de ani, să se

întoarce la Constantinopol unde i s-a dat un apartament în palatul împărătesc. Fotie a fost numit și rector al Universității Magnaura. Apoi Vasile i-a încredințat educația fiilor săi, Leon și Alexandru. Constantin, întâiul născut al împăratului și favoritul său, era fructul unei căsătorii din tinerețe cu Maria, o macedoneancă. Leon, Alexandru și Ștefan erau fiii Evdokiei Ingherina, cei doi băieți mai mici fiind născuți după ce pusese mâna pe tron.

Marele dascăl Fotie spusese cândva: „Dobândirea învățaturii se face celui bătrân cel mai tare toiaș al vieții și-l duce fără durere pe cel aflat în floarea tinereții până la frumusețea virtuții. Deci învățați-vă copiii întru înțelepciune și virtute, ca nu numai la tinerețe să aibă parte de o frumoasă purtare în viață, ci și când îmbătrânesc să nu aibă trebuință de ajutorul altora.”

Ca un făcător de pace, Fotie a dat de-o parte orice fel de pomenire a răului și și-a deschis inima, cerând lui Ignatie să se împace. Ignatie, om moral, deși înclinat spre iușime, a primit împăcarea cu Fotie. Apoi cei doi mari sfinți au hotărât să lucreze împreună la îmbogățirea Bisericii.

După împăcare între cei doi s-a ivit o nespusă dragoste și împreună-lucrare, încât Ignatie adesea cerea sfatul sfântului Fotie. Iată ce scria Sfântul Fotie despre noua sa prietenie: „Am încercat toate căile pentru reșezarea și sporirea păcii. Amândoi am căzut în genunchi, am cerut iertare unul altuia și fiecare l-a iertat pe celălalt pentru orice i-ar fi greșit. Mai târziu, când (Ignatie) a căzut la pat și a cerut să mă vadă, l-am cercetat nu o dată sau de două ori, ci de multe ori. Am făcut tot ce este cu putință să-i alin suferința. Și, dacă cuvintele pot aduce vreo mângâiere, i-am dat-o și pe aceasta.” Fotie s-a folosit și de priceperea sa în probleme medicale spre a alunga suferințele fostului său potrivnic.

Restabilirea suveranității bizantine

Când coasta Adriaticii era amenințată de arabii din Sudul Italiei, în anul 867, puterea navală bizantină a silit pe arabi să ridice asediul. Aceasta a întărit din nou suveranitatea bizantină asupra coastei adriatice răsăritene și a dus la crearea provinciei Dalmației. După ce flota împărătească a respins atacul arab asupra coastei dalmațiene și a despresurat Dubrovnikul, bizantinii au intervenit în Italia de Sud. Vasile a făcut o alianță cu împăratul Ludovic al II-lea și cu Roma împotriva înaintării arabe, deși aceasta nu le-a adus nimic bizantinilor.

În 873 Vasile s-a întors spre Răsărit unde a înaintat în regiunea Eufratului și a cucerit Zapetra și Samosata. Slăbirea regatului arab a facilitat dezvoltarea Armeniei.

Reîntorcându-se în Apus, poziția bizantinilor în Italia s-a întărit din nou în 876, când principii de Benevento și Bari s-au pus sub suveranitatea Bizanțului. Era epoca când Bizanțul era în stare să respingă atacurile arabe din regiunile de coastă ale Dalmației, Greciei și Peloponesului. Ei au reușit chiar să ocupe Ciprul vreme de șapte ani, deși Siracusa a căzut în mâinile arabilor în 878.

Cu toate acestea bizantinii au reușit să pună din nou piciorul pe teritoriul sudic al Italiei continentale. După sosirea strălucitului general Nichifor Foka a început o puternică și reușită ofensivă bizantină care a dus la revenirea Italiei Sudice sub stăpânirea bizantină. Micile state italiene ce se dușmăneau între ele vedeau în Bizanț singurul factor stabil și puternic. Roma însăși, amenințată mereu de atacurile arabe pe coastele sale, căuta și ea ajutor de la împăratul bizantin. Această stare de lucruri explică atitudinea indulgentă în problemele bisericești pe care papalitatea a fost nevoită să o adopte față de Biserica din Constantinopol.

Reșezarea pe scaunul patriarhal

Patriarhul Ignatie, dându-și seama că i se apropie moartea, l-a sfătuit pe împăratul Vasile să reșeze pe Fotie ca patriarh. Când împăratul Vasile a hotărât să cerceteze din nou pricina într-un sinod, Papa Ioan al VIII-lea a arătat bunăvoință și a trimis pe episcopii Pavel al Anconei și Evghenie al Ostiei în capitala bizantină. Apoi la 32 Octombrie 877 vârstnicul Ignatie a adormit întru Domnul. Se zice că Ignatie a murit în brațele lui Fotie. Numele lui Ignatie a fost adăogat la *Sinodicon*¹⁶⁷ de către Fotie, în primul an al celui de-al doilea patriarhat al său, în Duminica Ortodoxiei din 878.

La trei zile după adormirea lui Ignatie, iubitul nostru Fotie s-a urcat pe scaunul patriarhal pentru a doua oară și curând avea să fie recunoscut și de Roma. Când legații latini au sosit la Constantinopol, Patriarhul Fotie, atunci în vârstă de cincizeci și opt de ani, era pe scaunul episcopal.

În Noiembrie 879 s-a convocat un sinod la Constantinople, în Biserica Sfânta Sofia, la care au luat parte trei sute optzeci și trei de episcopi. Întrucât nou-sosita delegație papală nu fusese autorizată de Papa să ia parte la sinod, împăratul Vasile și Patriarhul Fotie l-au poftit în mod oficial pe Papa Ioan al VIII-lea să participe. Papa și-a trimis ca reprezentat pe Cardinalul Petru, care urma să se alăture celorlalți doi episcopi latini, Pavel al Anconei și Evghenie al Ostiei.

La sinod legații Papei Ioan au ascultat fără să se împotrivescă citirea Crezului Niceo-Constantinopolitan fără adaosul Filioque, atât de larg folosit în Apus. De fapt adaosul Filioque fusese osândit în chip solemn în a șasea ședință a Sinodului. Legații Papei, cei ai scaunelor patriarhale răsăritene și toți episcopii s-au alăturat osândirii.

Crezul Niceean a fost întărit de către toți ierarhii de față care au spus: „Negreșit, Simbolul Credinței de la Soborul din Niceea, așezat și întărit de către toate Soboarele a Toată Lumea, să fie proclamat și la acest Sinod a Toată Lumea.” La aceasta trimișii papali au adăugat: „Așa cum ne poruncește slăvitul și marele nostru împărat și frații noștri clerici, se cade a nu se mai alcătui un nou Simbol. Fie ca acesta vechi, care este ținut și crezut de către întreaga lume, să fie proclamat și întărit din nou.”

Apoi cu toții au vestit că oricine cu îndrăznire preschimbă Simbolul Credinței „fie cu vorbe mincinoase, adăogiri ori lipsuri, (...) pe unul ca acela îl scoatem cu totul din cinul său de va fi cleric; iar de este mirean, îl afurisim, după mai nainte rânduia osândă a sfintelor Soboare a Toată Lumea.”

După ce Sinodul a recunoscut și întărit în unanimitate pe Fotie, smeritul patriarh a răspuns: „Fie ca Dumnezeu să scufunde în uitare cele din trecut. Cât despre noi, să aflăm întărire în iertare și să nu ținem minte răul. Mai bine să rămânem tăcuți despre aceste lucruri sau măcar să le pomenim numai pe scurt și cu înfrânare. Fiind noi oameni păcătoși și neînsemnați, este mai bine a rămânea tăcuți asupra vrăjmășiei pe care a pricinuit-o. Numai dacă este mare nevoie să mai pomenim de aceasta.”

Scrisorile de felicitare ale Papei. În scrisorile sale către Sinod Papa Ioan al VIII-lea îl recunoștea pe Fotie ca patriarh legiuit. El osânda sinoadele anterioare ținute la Roma și Constantinopol care l-au osândit pe Fotie. Apoi scrie spre lauda lui Fotie: „Primiți-l pe Fotie, minunatul și cucernicul ierarh al lui Dumnezeu și Patriarh, fratele și împreună-slujitorul nostru. El are aceeași soartă, aceeași parte și aceeași moștenire cu cea a Bisericii Romei. Primiți-l nu numai pentru virtutea sa, ci și pentru ca sminteala să se ridice din mijlocul nostru și pacea și dragostea lui Dumnezeu să se sădească în locul ei. Primiți-l fără șovăire sau

¹⁶⁷ *Sinodiconul Ortodoxiei* cuprinde o slujbă specială, ce se săvârșește în fiecare an în Duminica Ortodoxiei (prima Duminică din Postul Mare) și unde se pomenesc cu aclamații toți apărătorii Ortodoxiei, dându-se totodată anatemei toți ereticii.

îndoială, cu dragoste și credință. Lepădați toată otrava răutății, amăgirii, fățarniciei și îndoielii, și primiți-l așa cum l-a primit Biserica Romei. Am aflat de la aproape toți că acest bărbat este împodobit cu multe virtuți dumnezeiești, adică cu înțelepciune și chibzuință în cele omenești și în cele dumnezeiești. El are de asemenea toate celelalte virtuți lucrătoare și osârdie fierbinte, făcându-se truditor al lui Dumnezeu. (...) Am judecat că nu se cade a lăsa nelucrător un asemenea bărbat; căci fiind ridicat la înaltul rang de Patriarh al Bisericii voastre și strălucind din nou, va face din nou faptele sale obișnuite, cele plăcute lui Dumnezeu, pentru preoți și înalții preoți.

„Hotărâm ca sinodul ținut la Roma în vremea Papei Adrian și cel ținut la Constantinopole împotriva aceluiași Fotie să fie lepădate cu totul, desființate, și să nu fie adunate și numărate cu sfintele Sinoade. Nici adunările de episcopi ce au primit rău pe Fotie să nu fie socotite vrednice a se numi Sinoade.”

Scrisoarea era semnată nu doar de către Papa Ioan, ci și de către episcopii apuseni. Însă scrisorile lui Ioan erau pline de noile doctrine ale Papalității. Papa pretindea că are, prin drept dumnezeiesc, grija tuturor Bisericilor, și că ținea locul Sfântului Petru. El pretindea că a fost rugat de bizantini să primească pe Fotie în vrednicia patriarhatului și chiar în tagma clericală. Ioan mai scria că îi dă iertarea lui Fotie în temeiul puterii ce a primit prin Sfântul Petru, de a lega și dezlega toate fără osebire¹⁶⁸. Deși scrisorile Papei erau deosebit de lingușitoare față de Fotie, sfântul bărbat nu s-a lăsat amăgit de cuvintele Papei privitoare la întâietate.

Papa condiționa recunoașterea lui Fotie, zicând că acesta trebuie să ceară iertare în sinod pentru cele petrecute în trecut. El adaogă că, dacă Patriarhul făcea acest lucru, nu va mai primi un canon de iertare. Fotie a respins acest lucru, fiindcă nu se socotea răspunzător pentru trecut. Papa mai porunca ca Fotie să renunțe la toată jurisdicția asupra Bulgariei și îl oprea de a face acolo vreo hirotonie. El scria apoi că Fotie trebuie să primească în comuniunea sa pe toți episcopii hirotoniți de Ignatie, iar dacă episcopii ignatieni ar refuza să intre în comuniune cu Fotie, Papa îi amenință cu excomunicarea¹⁶⁹.

Din tonul cuvintelor Papei Ioan al VIII-lea se vede că el dă poruncă după poruncă și pretinde a avea stăpânire absolută de obârșie dumnezeiască. Când scrisorile papale s-au tradus în grecește, toate frazele privitoare la primatul papal au fost scoase, după care copiile revizuite s-au citit la Sinodul din 879. Era vădit că dacă scrisorile s-ar fi citit în Sinod nemodificate, toată nădejdea de pace s-ar fi spulberat. Astfel că s-a scos orice cuvânt ce ar fi putut da să se înțeleagă că Papa ar voi să fie suveranul Bisericii. Când scrisorile au fost citite în forma lor revizuită legații latini nu au protestat.

Cardinalul Petru. Însă Cardinalul Petru i-a întrebat pe membrii sinodului: „Primiți scrisoarea Papei?” Sinodul a răspuns: „Primim tot ce privește unirea cu Fotie și folosul Bisericii, însă nu ceea ce privește pe împăratul și provinciile sale.” Prin aceste cuvinte, Sinodul respingea pretențiile Papei asupra Bulgariei¹⁷⁰.

Spre a avea o mai bună înțelegere asupra stării de spirit a episcopilor participanți, să ascultăm un fragment din actele Sinodului:

„Cum s-a urcat din nou patriarhul Fotie pe scaunul său?”, întreabă Petru.

Sinodul răspunde: „Cu încuviințarea celor trei Patriarhi, după rugămintea împăratului; sau, mai bine zicând, supunându-se silniciei ce i s-a făcut și rugămintilor a toată Biserica Constantinopolei.”

„Cum”, întreabă Petru, „n-au fost silnicii din partea lui Fotie? N-a lucrat el tiranicește?”

„Dimpotrivă”, zise sinodul, „totul s-a petrecut cu pace și liniște.”

„Slavă Domnului!” răspunde cardinalul Petru¹⁷¹.

¹⁶⁸ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 224.

¹⁶⁹ Ibid., p. 223.

¹⁷⁰ Ibid., p. 224.

¹⁷¹ Ibid., p. 225.

Patriarhul Fotie se adresează Sinodului. După ce s-a dat răspuns la aceste întrebări, Fotie luă cuvântul și grăi astfel: „Vă mărturisesc înaintea lui Dumnezeu, nu am dorit niciodată acest scaun; cea mai mare parte din cei ce sunt aici o știu bine. Întâia oară l-am luat fără voia mea, vărsând multe lacrimi, după ce mult timp m-am apărat, și în urma unei silnicii neînduplecate a împăratului care domnea atunci, însă cu consimțământul episcopilor și al clerului, care dăduseră voturile lor fără știrea mea. M-au pus chiar și sub strajă...”

Episcopii de față l-au întrerupt, zicând: „O știm toți, sau prin noi înșine, sau prin martorii care ne-au spus-o.”

Când s-au citit hotărârile, toți cei de față au spus: „Așa cugetăm, așa și vestim. Suntem cu toții într-un cuget. În aceasta Papa Ioan ne-a bucurat mai mult decât oricine. Căci (...) am nimicit, lepădat și afurisit ca necanonic tot ceea ce s-a scris, spus și făcut împotriva preasfântului Patriarh, și făcând aceasta, ne-am alăturat noi înșine lui întru sfântă părtășie, făcându-ne împreună-lucrătorii săi¹⁷².”

Trimișii papali au adăugat: „Așa cum soarele stă numai pe cer, dar totuși luminează pământul, tot așa și stăpânul nostru, Domnul Fotie, șade în Constantinopol și luminează toată zidirea și îi dă strălucire¹⁷³.”

„Dumnezeu a învoit”, urmă sfântul Patriarh, „ca să fiu alungat. Nu am căutat a reveni. Nu am întăritat nicidecum la răscoale. Am stat liniștit, mulțumind lui Dumnezeu și supus judecăților Sale, fără a supăra urechile împăratului, fără dorință, nici nădejde, de a fi readus. Dumnezeu, Carele lucrează minuni, a atins inima împăratului. (...); el m-a rechemat din surghiunul meu. Însă cât timp a viețuit Ignatie, de fericită amintire, n-am putut a mă hotărâ să-mi reiau scaunul, cu toate îndemnurile și stăruințele ce mai mulți îmi făceau în această privință.” Sinodul a zis: „Este adevărat.”

„Am voit”, urmă Fotie, „a întări pacea cu Ignatie în toate chipurile. Ne-am văzut la palat; ne-am aruncat unul la picioarele altuia și ne-am iertat unul pe altul. Când el a căzut bolnav, m-a chemat la el; l-am vizitat de mai multe ori și i-am dat toate mângâierile de care eram destoinic. El mi-a recomandat persoanele ce îi erau mai scumpe, și am purtat grijă de ele. După moartea sa, împăratul a stăruit deosebi și în public și a venit el însuși la mine ca să mă îndemne să mă supun dorințelor episcopilor și clerului. Am cedat la o schimbare atât de minunată, pentru a nu mă împotrivi lui Dumnezeu.” Sinodul a zis: „Așa este¹⁷⁴.”

Alte hotărâri ale sinodului. Sinodul a mai afirmat că Papa era un patriarh ca toți patriarhii. El nu posedă autoritate asupra întregii Biserici. Astfel nu era neapărată nevoie ca Patriarhul Constantinopolului să fie confirmat de Pontiful Romei.

Când legații papali au cerut ca Bulgaria să fie pusă sub jurisdicția Romei, Fotie a răspuns că în clipa de față nu se mai poate discuta această problemă, întrucât hotărârea se va lăsa împăratului. Apoi, la sugestia lui Fotie, Sinodul a dat un canon conform căruia episcopul Romei se poate bucura doar de acele privilegii pe care le avea în chip canonic până atunci, adică întâietatea de cinstire. Prin aceste măsuri Sinodul interzicea Romei să-și extindă sau să-și amendeze prerogativele în vreun fel¹⁷⁵.

În ședințele următoare, legații scaunelor patriarhale ale Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului dădură dovezi desăvârșit adevărate că Patriarhii lor fuseseră totdeauna în comuniune cu Fotie; că pretinșii legați, ce asistaseră la sinodul din 869, nu erau decât niște „trimiși ai saracinilor”, după cum însuși Fotie scrisese în protestul său contra acestei adunări. Ca urmare, hotărârile Sinodului constantinopolitan din 869-870 au fost revocate de către Sinodul prezent din 879. Deși sinodul din 869-870 a fost anatematizat de către legații Romei, de către legații celorlalte scaune patriarhale din Răsărit, și de către toți episcopii, totuși până astăzi Roma numește în mod greșit Sinodul din 869 „al Optulea Sinod Ecumenic.”

¹⁷² Iustin Popovici, „The Life of St. Photios”, op. cit., p. 61.

¹⁷³ Mansi, *Sacrorum*, 501.

¹⁷⁴ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., pp. 225-226.

¹⁷⁵ Iustin Popovici, „The Life of St. Photios”, op. cit., p. 63.

Însă faptul de a fi numit al Optulea Sinod Ecumenic este o cinste nemeritată, datorată erorii canoniștilor latini din veacul al unsprezecelea. Când au găsit actele sinodului în arhivele Lateranului, ei au fost încântați să citească acolo o hotărâre ce oprea pe mireni să se amestece în alegerea unui episcop. Așa de încântați au fost de această descoperire, încât nu numai că au uitat că sinodul cu pricina fusese osândit, ci l-au înălțat a fi unul dintre cele mai mari sinoade ale creștinătății¹⁷⁶.

O altă scrisoare a Papei Ioan al VIII-lea

Când Papa Ioan al VIII-lea a aflat despre rezultatele Sinodului din 879-880, a încercat simțăminte amestecate. Erau câteva lucruri care îi stârneau mânia: faptul că ideile papale privitoare la supremație nu au fost primite, că scrisorile sale au fost revizuite în traducerea grecească și că tot nu a primit Iliria și Bulgaria. În ciuda acestora, Papa a recunoscut hotărârile Sinodului din 879-880, care fusese un sinod de unire între creștinismul răsăritean și cel apusean.

După primirea hotărârilor sinodului Papa a hotărât să-și trimită un legat la Constantinopol. El trebuia să stăruie pentru anularea oricărei măsuri de la Sinod care nu convenea Papei. Legatul mai fusese instruit să obțină concesii în privința Bisericii Bulgare.

Spre cinstea sa, Papa Ioan, în ciuda tuturor plângerilor sale, nu a mărturisit erezia lui Filioque și nu a îngăduit nimănui să schimbe Crezul. De fapt, după ce a primit actele Sinodului, Papa Ioan a scris Patriarhului Fotie despre adăugirea la Crez:

„Vă este cunoscut că trimisul vostru, vorbind cu noi asupra Crezului, a găsit că îl ținem așa după cum l-am primit de la început, fără a adăuga sau a scoate ceva din el, căci cunoaștem aspra pedeapsă ce merită cel ce ar cuteza a se atinge de el. Astfel, pentru a vă liniști asupra acestei pricini care a fost pentru Biserică o piatră de poticnire, noi vă declarăm încă o dată că nu numai că îl rostim astfel, dar că osândim chiar pe cei ce, în nebunia lor, au avut cutezarea a lucra altminteri decât la început, drept călcători ai cuvântului dumnezeiesc și măsliitori ai învățaturii lui Iisus Hristos, ai Apostolilor și a Părinților care ne-au predat Crezul prin sinoade. Noi declarăm că partea lor este cea a lui Iuda, pentru că au lucrat ca și el, fiindcă dacă ei nu dau morții însuși trupul Domnului, totuși sfășie pe credincioșii lui Dumnezeu, care sunt mădularele Domnului, prin mijlocirea schisme, dându-i pe ei ca și pe dâșii morții veșnice, după cum a făcut nevrednicul ucenic. Socotesc, cu toate acestea, că Preasfinția Voastră, care este plin de înțelepciune, nu poate să nu cunoască că nu este lesne a face să se primească această părere de toți episcopii noștri și a schimba în puțin timp un obicei atât de însemnat care a prins rădăcină de atâția ani. Pentru aceasta noi credem că nu trebuie a sili pe nimenea să părăsească acest adaos făcut la Crez, ci că trebuie a lucra cu cumpătare și înțelepciune, îndemnând puțin câte puțin a se părăsi de această hulire. (...) Se cuvine deci ca Preasfinția Voastră să nu se smintească prea tare de noi și să nu se depărteze de sănătoasa parte a trupului Bisericii noastre, ci să lucreze cu râvnă, prin blândețea și chibzuință sa, la întoarcerea celor ce s-au depărtat de la adevăr, spre a merita cu noi răsplata făgăduită, închinăciune în Domnul, frate catolic, și după vrednicie cinstit!”¹⁷⁷

Deși răposatul papă Nicolae I aprobase ciudata dogmă nouă a lui Filioque, ea a fost respinsă ca hulitoare sub noul papă Ioan al VIII-lea. Este de necontestat că scrisoarea a venit dinspre Apus spre Răsărit, închizându-se astfel gura celor ce s-ar strădui să îi dezmintă autenticitatea.

Însă legatul Papei Ioan avea să întâlnească refuzul categoric al împăratului Vasile și al Patriarhului Fotie față de orice privea supremația papală și bulgarii. Vasile a mers până acolo încât l-a arestat pe legat și l-a ținut prizonier vreme de o lună. Se pare că acel legat se numea

¹⁷⁶ Gerostergios, *St. Photios the Great*, op. cit., pp. 90-91.

¹⁷⁷ Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., pp. 235-236.

Marin, și ar fi fost mai târziu urmașul lui Ioan al VIII-lea. Ca urmare, legăturile dintre bizantini și Roma nu au încetat cu totul, dar au devenit întâmplătoare și destul de vagi.

Al doilea patriarhat al lui Fotie

Vestitul ierarh ajunsese în culmea puterii sale, făcând Biserica un izvor de mare întărire duhovnicească pentru toate lucrările omenești. Lucrarea propovăduirii Evangheliei și filantropia ocupau un loc de frunte. Cu toate acestea el nu trecea cu vederea nici studiile și alcătuirea de noi scrieri, ca și învățarea celor iubitori de învățătură. Sfântul Fotie s-a dovedit a fi un patriarh eficient a cărui lucrare de reformare a Școlii Patriarhale a fost deosebit de prețioasă.

Epanagohi. Împăratul Vasile a reactualizat codul de legi, *Epanagohi*, la care strălucitul Fotie a alcătuit prefața. *Epanagohi* cuprindea părți ce se ocupau de drepturile și îndatoririle împăratului, Patriarhului și altor dregători mireni sau bisericești. Politica Statului și a Bisericii era definită ca o unitate alcătuită din multe părți și mădulare. Ea avea în frunte pe împărat și pe Patriarh, a căror sarcină era aceea de a lucra împreună în strânsă și pașnică armonie pentru binele oamenilor. După cum afirmaseră Iustinian și Leon al III-lea la vremea lor, „întrucât lumea este alcătuită, ca și omul, din părți și mădulare, cele mai mari și mai trebuincioase părți ale ei sunt împăratul și Patriarhul. Pentru aceea, pacea și fericirea supușilor, trupește și sufletește, se săvârșește atunci când împăratul și preoția găsesc bunăînțelegere și împreună-glăsuirea (*symphonia*) în toate lucrurile”¹⁷⁸.

Conform documentului, împăratul trebuia să întărească și să susțină nu numai cele spuse în Sfânta Scriptură, ci și dogmele statornicite de cele Șapte Sinoade Ecumenice; și, bineînțeles, legile romane ale predecesorilor săi. Însă „împăratul trebuie să lucreze în chip de lege atunci când nu este niciuna scrisă, însă faptele sale să nu încalce legiuirea canonică”¹⁷⁹.

Deși împăratul era autoritatea legală care trebuia să întărească și să susțină adevărata învățătură, așa cum este ea înfățișată de Scripturi și de cele Șapte Sinoade, autorul textului căuta să limiteze puterile împăratului în domeniul bisericesc și să prevină intervenția sa în probleme dogmatice. Definind drepturile Patriarhului, documentul afirmă: „Patriarhul este icoana vie și însuflețită a lui Hristos, fiind chip al adevărului prin fapte și cuvinte. Patriarhul trebuie mai întâi să păzească cu trezvie și cucernicie pe cei pe care Dumnezeu i-a dat în grija sa. Apoi trebuie, pe cât este cu putință, să aducă la unirea cu Ortodoxia pe toți ereticii. În sfârșit, prin sfiala pe care o insuflă, prin strălucirea și minunata sa purtare, să-i facă pe necredincioși să urmeze Credința. (...) Singur Patriarhul trebuie să tâlcuiască canoanele predate de Părinți și hotărârile date de sfintele Sinoade. Patriarhul trebuie să deslușească și să hotărască acele lucruri ce au fost rânduite și așezate de Părinții cei dintâi de la Sinoadele a toată lumea și locale. (...) Supravegherea tuturor celor duhovnicești este în sarcina Patriarhului, dar poate fi trecută și la cei hotărâți de el că trebuie să li se dea această puternicie. De asemenea, numai el (și cei pe care el îi numește) este socotitorul și judecătorul în toate cele ce țin de pocăință, întoarcerea de la păcat, erezie. (...)”¹⁸⁰

Deci căpetenia laică trebuie să aibă grijă de bunăstarea materialnică a supușilor, iar căpetenia duhovnicească este însărcinată cu bunăstarea duhovnicească a turmei. Trebuie reamintit faptul că *Epanagohi* nu a fost alcătuită de împărat, ci de către marele Patriarh Fotie; totuși ea nu a fost pusă niciodată în aplicare.

Unii dintre criticii ostili lui Fotie l-au învinuit că folosește cuvinte mai potrivite unui pontif latin decât unui ierarh bizantin. Însă trebuie să ne reamintim că sfântul bărbat știa foarte bine din experiența sa și din lecturi că mulți din cei ce au șezut pe scaunul împărătesc

¹⁷⁸ În *Jus Graeco-Romanum IV*, Leipzig, 1852, pp. 181-184, Titulus III, 1.

¹⁷⁹ Ibid., Titulus II, 6.

¹⁸⁰ Ibid., Titulus III, 1.

și-au dus până la capăt firea căzută, făcând prăpăd în Biserica lui Hristos. Experiențele din copilărie legate de cumplitele prigoane pricinuite de iconoclaști l-au făcut negreșit să creadă că împăratul avea nevoie de ordine și responsabilitate. Într-o omilie datând din vremea primei sale înscăunări, Fotie ataca pe împărații iconoclaști care se strecuraseră pe tronul Noii Rome. „Ei au dezbrăcat Biserica, Mireasa lui Hristos, de podoabele Ei și în chip nesocotit i-au pricinuit răni amare; încât chipul i s-a umplut de urmele ranelor și era dezgolită și slujită. După ce i-au pricinuit mulțime de rane, dușmanii ei au căutat, în turbarea lor, să o scufunde în uitare - asemănându-se astfel nebuniei Iudeilor. Ea încă poartă pe trupul ei urmele ranelor, ca mărturie a scopului isaurian și nedumnezeiesc¹⁸¹.”

Învățătura lui Fotie despre legătura dintre Biserică și Stat definește limpede preoția ca urmând pildei lui Hristos, adică lăsând Cezarului cele ale Cezarului, căci împărăția Sa nu este din lumea aceasta. Teoria dublei stăpâniri din *Epanagoghi* nu este unică în Bizanț. Mai devreme, în veacul al VI-lea, împăratul Iustinian, în a Șasea Novelă, afirmase explicit deosebirea între *sacerdotium* și *imperium*, ca două autorități separate, obârșite de la Dumnezeu pentru omenire. Patriarhul Fotie nu făcea decât să o aducă aminte împăratului și episcopilor deopotrivă.

Lucrarea, compilată în numele împăraților Vasile, Leon și Alexandru, aparține perioadei de după 879. Totuși, așa cum am pomenit, *Epanagoghi* nu a fost publicată oficial. Teoria îndoitei stăpâniri presupune o legătură ideală între puterea laică și cea bisericească în acord cu ideile predominante în sfera Bisericii Ortodoxe. În orice caz, Fotie avea să descopere curând că, în practică, îndoita stăpânire venea în contradicție acută cu noul împărat.

Eforturi misionare în Imperiu. Domnia lui Vasile I a fost marcată de câteva încercări de a răspândi Ortodoxia printre păgâni. Bizantinii s-au străduit să-i convingă pe ruși (deși nu se știe încă pe care dintre ei) să primească mântuitorul Botez. Convertirea majorității triburilor slave așezate în Peloponez a avut loc în vremea lui Vasile I. Slavii păgâni au rămas în munții Taighet.

Relațiile cu papalitatea. Relațiile cu Apusul erau încă încordate, din pricina poziției lui Fotie față de ideile papale asupra primatului. După uciderea lui Ioan al VIII-lea, Marin I, cunoscut și ca Martin al II-lea (882-884), a fost ales episcopul Romei. Marin fusese unul din legații papali la Sinodul din 869, ce fusese anatematizat la Sinodul din 879. De asemenea, se spune că Marin fusese prigonit de împăratul Mihail al III-lea pentru ceea ce făcuse la Sinodul din 869. Având deci o ranchiună de satisfacut, Marin a validat Sinodul din 869 care-l osândește pe Fotie.

Urmașul lui Marin, Adrian al III-lea (884-885), a păstrat o opinie moderată. Urmașul lui Adrian, Ștefan al V-lea (885-891), a urmat îndeaproape poziția predecesorilor săi de tristă amintire, Nicolae I și Marin. El a reasezat hotărârile Sinodului Tâlhăresc din 869 și a trimis o scrisoare împăratului Vasile I. Iată câteva fragmente foarte vrednice a fi luate în seamă: „După cum Dumnezeu”, zice el, „v-a dat suveranitatea lucrurilor vremelnice, noi de asemenea am primit de la el, prin Sfântul Petru, verhovnicul apostolilor, suveranitatea lucrurilor duhovnicești. (...) Nouă ni s-a încredințat purtarea de grijă a turmei; această purtare de grijă este cu atât mai înaltă, cu cât cerul este deasupra pământului. Ascultați ce a zis Domnul lui Petru: Tu ești Petru, etc. (...) Rog dar Evsevia Voastră de a cinsti numele și vrednicia verhovnicului apostolilor, supunându-se hotărârilor sale; căci episcopatul în toate Bisericile pământului își trage obârșia de la Sfântul Petru, prin care noi învățăm pe toți credincioșii și le arătăm sănătoasa și nestricăcioasă învățătură¹⁸².” Ștefan mai pretindea că legații papei Silvestru, la întâiul Sinod de la Niceea, au statornicit principiul „că întâiul scaun nu poate fi judecat de nimeni.”

Exprimându-și dezaprobarea față de Fotie, Ștefan pretindea că Fotie n-a fost niciodată decât laic, fiindcă nu avea episcopatul de la Roma. El scria împăratului: „Biserica Romană nu

¹⁸¹ D. S. White, *Patriarch Photios of Constantinople*, op. cit., p. 91.

¹⁸² Apud Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 237.

v-a scris oare vouă să țineți un sinod la Constantinopole? Vă întreb, cui putea ea să scrie? Laicului Fotie? Dacă voi ați avea un patriarh, Biserica noastră l-ar cerceta adeseori prin scrisori. Însă, vai, slăvitul oraș al Constantinopolei este fără păstor, și dacă iubirea ce vă purtăm nu ne-ar face a suferi cu răbdare nedreptatea făcută Bisericii noastre, am fi fost siliți a rosti contra înșelătorului Fotie, care a vorbit atât de nevrednic împotriva noastră, pedepse mult mai aspre decât cele ce au fost date de către predecesorii noștri¹⁸³.”

Deși scrisoarea a fost trimisă împăratului Vasile, el nu a primit-o. Ea avea să fie primită și citită în capitală când schiptrul împărăției era ținut de Leon cel înțelept (886-912). Papa Ștefan a murit strângulată în închisoare.

Mistagoghia, adică începătura Tainelor

Vreme de mulți ani, sfântul bărbat, trâmbița ce vestea purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl, s-a ocupat de problema lui Filioque. În 883 el a trimis vestita sa scrisoare Mitropolitului Acvilei din Italia, apărând poziția ortodoxă.

Iată ce scria de trei fericitul Fotie, cel cu dumnezeiesc grai: „Ne-a ajuns la urechi că unii dintre cei ce viețuiesc în Apus, fie nemulțumiți cu graiul Domnului, ori fiindcă nu au înțelegerea hotărnicirilor și dogmelor Părinților și Sinoadelor, ori fiindcă au trecut cu vederea acrivia acestora, ori fiindcă au cugetele nesimțitoare la aceste lucruri (căci altfel nu știu cum să zic), au strecurat învățătura (să nu fie!) că Dumnezeiescul și Preasfântul Duh purcede nu de la Dumnezeu, adică de la Tatăl, ci și de la Fiul, și printr-o astfel de rostire pricinuiesc multă vătămare celor ce cred aceasta¹⁸⁴.”

Limba lui Fotie s-a făcut condeiul Mângâietorului care grabnic dă izbăvire celor ce recunosc stăpânirea Sa, însuflând cunoaștere cerească în sufletele lor. Fotie, cel cu inimă curată, luminată din belșug de razele strălucitoare ale Dumnezeiescului Duh, în anul 885, la vârsta de șaizeci și cinci de ani, a scris un lung tratat, *Mistagoghia Duhului Sfânt*¹⁸⁵. *Mistagoghia* sau *începătura Tainelor*, este un tratat despre învățătura tainică pentru Duhul Sfânt. Fotie, înțeleptul descoperitor al tainelor, nu spune pe nume sprijinitorilor apuseni ai lui Filioque, căci folosirea lui era atât de răspândită încât osebirea anumitor persoane de frunte ar fi fost socotită ca un atac personal. Dimpotrivă, sfântul bărbat voia ca tratatul să fie educativ, ceea ce și dovedește din plin. Se atacă pozițiile și doctrinele, nu persoanele¹⁸⁶.

La început, Fotie declară: „Mai mult decât orice altceva, însuși graiul Domnului li se împotrivesc. (...) Care grai? Că zice: Duhul adevărului care de la Tatăl purcede (In. 15, 26). Însuși Fiul ne dă tainica Sa învățătură că Duhul purcede de la Tatăl¹⁸⁷.”

În deplină conglăsuire cu teologia ortodoxă, Fotie scrie: „Atât Fiul cât și Duhul Sfânt se ivesc din una și aceeași Cauză, adică din Tatăl, chiar dacă Duhul este prin purcedere, iară Fiul prin naștere. (...) Amândoi s-au ivit din Cauză cu aceeași vrednicie. (...) Dacă Duhul este socotit a avea o îndoită cauză și suferă o îndoită purcedere, oare nu va urma de aici că este compus? Oare nu se va afirma în chip hulitor că Duhul cel de aceeași cinste este mai puțin decât Fiul? (...) Oare nu se va afla stricăta tocmai simplitatea, însușirea osebitoare a Treimii?”¹⁸⁸

Sinoadele. Sfântul Fotie, neclintitul și dumnezeiescul stâlp al Credinței, înșiruie, ca pe niște deslușite și limpezi mărturii, de Dumnezeu însuflatele Soboare a Toată Lumea, care dau mărturie despre învățătura că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl. „Odinioară ei (adică Sfinții

¹⁸³ Ibid., pp. 237-238.

¹⁸⁴ Val. Ep. 5.

¹⁸⁵ PG 102, 262-291.

¹⁸⁶ St. Photios, *On the Mystagogy of the Holy Spirit*, Studion Publishers, Inc., NY, 1983, p. 69.

¹⁸⁷ Ibid., p. 69.

¹⁸⁸ Ibid., p. 70.

Părinți) au văzut cu ochi prorocști această nou-născocită păgânătate și au osândit-o în scris, în cuvânt și în gând. (...) Dintre Soboarele a Toată Lumea, al Doilea (Constantinopol, 381) a dogmatizat de-a dreptul că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl; al Treilea (Efes, 431) a primit acea învățătură; al Patrulea (Calcedon, 451) a întărit-o; al Cincilea (Constantinopol, 533) a rămas statornic în aceeași părere; al Șaselea (Constantinopol, 680-681) a propovăduit aceeași; iar al Șaptelea (Niceea, 787) a pecetluit-o în chip strălucit prin dispute¹⁸⁹.

„Dacă se primesc două cauze în dumnezeiește-stăpânitoare și supraființiala Treime, atunci unde mai este mult cântata și lui Dumnezeu cuvenita măreție și unică stăpânire?”¹⁹⁰ Și „Dacă Fiul este statornicit astfel drept principiu și cauză, (...) cum poți să nu spui că în Treime sunt două principii osebite?”¹⁹¹

„Această necinstitoare învățătură împarte în două ipostasul Tatălui; sau, oricum, legiuiește negreșit că Persoana Fiului subsumează o parte din ipostasul Tatălui. (...) întrucât Fiul se face parte a Tatălui, taina înfricoșată a Treimii este tăiată în două¹⁹².” Însă „dacă însușirea osebitoare a Tatălui este făcută să devină însușirea osebitoare a Fiului, atunci în chip limpede însușirea osebitoare a Fiului poate fi făcută să devină a Tatălui¹⁹³.”

Părinții apuseni. Vorbind despre Părinții apuseni (precum Sfântul Ambrozie ori Sfântul Grigorie Dialogul) care par să sprijine această adăogire, Sfântul Fotie arăta: „Nu ai luat în seamă faptul că și ei erau oameni, și că nimeni din cei făcuți din țărână și din materie schimbătoare nu se poate ține pururea deasupra greșalelor omenești. Căci cu adevărat se întâmplă ca urma vreunei prihăniri să se lipească până și de oamenii cei mai aleși¹⁹⁴.” Fotie sugerează apoi că este cu puțință ca scrierile lor să fi fost interpolate sau că poate se adresau „neputinței” anumitor ascultători¹⁹⁵.

Trebuie să ne aducem aminte că primii Părinți nu deosebeau de obicei între purcederea din veșnicie și cea vremelnică a Duhului. Această problemă nu se pusese Sfinților Ambrozie și Grigorie, care nu aveau nici un motiv să gândească în termenii unei probleme ce nu se pusese. Pe deasupra, niciunde acești doi Părinți nu arată că se referă la „Treimea transcendentă” sau la „Treimea iconomică.” În acest context, termenul „transcendent” se referă la Persoanele Treimii în legătura lor veșnică și lăuntrică; iar „iconomic” se referă la iconomia dumnezeiască, adică legătura lor cu noi, cu lumea, etc¹⁹⁶. Mulți Părinți au admis că, în veșnicie, Duhul purcede din Tatăl dar sălășluiește în Fiul.

După ce pomenește câțiva Părinți latini, Sfântul Fotie aduce strălucita mărturie a Sfântului Leon cel Mare (papă între anii 440-461), „stâlpul celui de-al Patrulea Sobor a Toată Lumea, care a învățat deslușit că Preasfântul Duh purcede de la Tatăl. El strălucește cu lumina aceleiași Ortodoxii nu numai asupra întregului Apus, ci și până la hotarele Răsăritului...” Pe cei ce învață altfel, „Leon îi osândește, dacă sunt preoți, să fie scoși din preoție”, iar pe ceilalți, călugări sau mireni, „să fie dați anatemei.” Sfântul Leon „în mod deschis a ratificat aceste lucruri prin sfinții bărbați Pashasin, Lucensie și Bonifatie¹⁹⁷.”

Papa Leon a hotărât chiar ca la slujbe să se rostească Crezul în grecește, ca nu cumva nepotrivirea latinei să dea prilej de hulă. Urmașul său de mult mai târziu, Papa Benedict I (575-579), a păstrat și el acest obicei.

Pe bună dreptate strigă sfântul Fotie: „Vedeți, orbilor, și auziți, surzilor, cei ce locuiți în ereticul Apus și sunteți ținuți de întuneric!... Temeți-vă măcar de părintele vostru

¹⁸⁹ Ibid., p. 71.

¹⁹⁰ Ibid., p. 74.

¹⁹¹ Ibid., p. 75.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid., p. 76.

¹⁹⁴ Ibid., p. 100.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Ibid., p. 6.

¹⁹⁷ Ibid., p. 104.

[Leon]¹⁹⁸!”

Vorbind despre „strălucitul Papă Vigilie (537-555), de un scaun și de o slavă cu Papa Leon”, spune că „a recunoscut al Cincilea Sobor (...) și a proclamat că Preasfântul și deoființă Duh purcede de la Tatăl¹⁹⁹.”

De asemenea, „nobilul și bunul Papă Agathon (678-681), prin trimișii săi, a adunat și a făcut să strălucească cel de al Șaselea Sobor (...) și a păstrat Simbolul²⁰⁰.” Dar „cum voi trece sub tăcere pe înalții preoți ai Romei, Grigorie Dialogul și Zaharia (741-752)? Ei au învățat deschis și pe față că Preasfântul Duh purcede de la Tatăl, deși ceva mai târziu au adăogat aceste cuvinte, zicând că Mângâietorul Duh purcede de la Tatăl și sălășluiește în Fiul²⁰¹.”

Apoi Sfântul Fotie laudă pe contemporanii săi, Papa Ioan al VIII-lea și Adrian al III-lea, care au propovăduit aceeași bunăcinstire, învățând că Duhul purcede de la Tatăl²⁰².

Evangelhia de la Ioan (16, 14). Potrivnicii lui Fotie citează stihul scriptural rostit de Mântuitorul: „[Duhul] dintru al Meu va lua și va vesti vouă” (In. 16, 14). Fotie, sfințitul izvor al învățăturii, răspunde: „Nicidecum nu poate înțelegerea să tragă încheiere că a primi de la cineva pentru trebuință este totuna cu primirea ființării prin purcedere²⁰³.” Mântuitorul nu a spus: „De la Mine (ἐξ ἐμοῦ) va lua” ci „dintru al Meu (ἐκ τῷ ἐμοῦ) va lua.” Este o mare osebite între „de la Mine” și „dintru al Meu.” „De la Mine” arată pe Vorbitor, pe când „dintru al Meu” aduce o altă Persoană decât Vorbitorul. (...) Zicerea acesta trimite la un alt ipostas. (...) De la Cine altcineva este cu puțință ca El să primească Duhul, dacă nu de la Tatăl²⁰⁴?”

Ascultați începutul prorociei Domnului: „De folos este vouă ca Eu să mă duc. Că de nu Mă voi duce, Mângâietorul nu va veni la voi” (In. 16, 7). Mai apoi Hristos spune: „Încă multe am a zice vouă, ci nu puteți a le purta acum; dară când va veni Acela, Duhul adevărului, povățui-va pe voi întru tot adevărul; că nu va grăi de la Sine, ci câte va auzi va grăi, și cele viitoare va vesti vouă. Acela Mă va proslăvi, că dintru al Meu va lua și va vesti vouă. Toate câte are Tatăl ale Mele sunt; pentru aceea am zis că dintru al Meu va lua și va vesti vouă” (In. 16, 12-15). Astfel, scrie Sfântul Fotie, Hristos ne spune: „Când Duhul ia lucrurile care sunt ale Mele, El ia de la Tatăl.” Deci „Dintru al Meu va lua, căci cele ale Mele în Tatăl sunt. Duhul ia de la Tatăl, căci cu adevărat lucrurile Tatălui ale Mele sunt²⁰⁵.”

Mântuitorul îi face pe ucenicii Săi să chibzuiască la vrednicia Duhului și să nu primească nici un gând care ar batjocori identitatea firii și ar despărți ipostasurile egale, întru inegalitate²⁰⁶.

Fiul a proslăvit pe Duhul prin sus-pomenitele înalte graiuri, cu un glas vrednic de Dumnezeu. Hristos păstrează în toată vremea deoființimea, identitatea firii și aceeași vrednicie. Astfel Fotie, luminătorul Bisericii, scrie: „Ce oare ar fi putut arăta mai deslușit că cuvintele «Dintru al Meu va lua» trimit la persoana Tatălui? Astfel, cu sfinte graiuri, se propovăduiește că Duhul ia de la Tatăl, drept Căuză, lucrarea de a da haruri²⁰⁷.”

Consecințele îndoitei purcederi. Privitor la desăvârșita purcedere, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, Sfântul Fotie întreabă: „Dacă purcederea Duhului din Tatăl este desăvârșită..., ce mai poate aduce purcederea din Fiul? Iar dacă Fiul a mai adus ceva, ce lipsă anume a plinit El? Cum poate vorbi cineva de vreo sporire înlăuntrul Dumnezeiescului

¹⁹⁸ Ibid., p. 105.

¹⁹⁹ Ibid., p. 106.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid., p. 107.

²⁰² Ibid., p. 112.

²⁰³ Ibid., pp. 77-78.

²⁰⁴ Ibid., p. 78.

²⁰⁵ Ibid., p. 83.

²⁰⁶ Ibid., pp. 80-81.

²⁰⁷ Ibid., p. 83

ipostas al Duhului²⁰⁸? Dacă Fiul se ivește prin naștere și Duhul prin purcedere, una din cele două căi desparte deopotrivă pe Fiul și pe Duhul de ipostasul Tatălui. Totuși ei (latinii) au despărțit Duhul printr-o a doua deosebire ivită din îndoita purcedere. Ei au făcut mai multe deosebiri, făcând astfel pe Fiul mai apropiat de esența Tatălui²⁰⁹. Astfel dușmanii lui Dumnezeu nu numai că fac pe Fiul mai mare decât Duhul, fiind cauza Lui, dar îl fac și pe Duhul mai depărtat de Tatăl²¹⁰.

„Dacă în aceeași clipă când Fiul Se ivește prin naștere, Fiul dă la iveală de asemenea și pe Duhul prin purcedere, atunci cel ce este obârșia vine într-o ființare deodată cu cel obârșit, (...) căci Treimea cea veșnică nu are «înainte» și «după». (...) Duhul va fi deopotrivă născut și purces; născut, fiindcă s-ar ivi dimpreună cu Fiul cel născut; și purces, fiindcă ar suferi o îndoită purcedere. Ce poate fi mai hulitor sau mai nebunesc decât aceasta²¹¹? ”

Fotie, dumnezeiasca alăută a Mângâietorului, scrie în continuare: „Tot ce nu este de obște deplinei, atotputernicei, deoființei și suprafireștii Treimi, trebuie să aparțină numai Unuia din cei Trei²¹². Treimea este deofiintă în măsura în care Născătorul (Tatăl) este *cauza*²¹³. Însă dacă o parte a Duhului purcede din Tatăl și cealaltă parte din Fiul, credința noastră treimică s-a făcut pătrimică²¹⁴. ”

„Fiecare Persoană a celei deoființe și Dumnezeiești Treimi este în chip negrăit împreună-unită cu cealaltă într-o nedespărțită părtășie a firii. Din pricina ipostasurilor, fiecare își păstrează neschimbate însușirile osebitoare. Această deosebire nu lasă loc de amestecare (...) ori despărțire²¹⁵. ”

„Duhul Fiului”. Însă ereticii citează cuvintele vasului alegerii Pavel, care vestea: „Trimis-au Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, strigând: Avva, Părinte” (Galateni 4, 6). Pavel „nu a zis că Duhul purcede de la Fiul. Când Apostolul scria - Duhul Fiului -, el recunoștea unitatea esenței. (...) Ferească Dumnezeu ca Duhul să fie socotit străin.

Duhul are o fire identică cu a Fiului și este de o esență cu Fiul și de o slavă, cinste și stăpânire (...), dar Pavel nu vrea să zică despre cauza purcederii, (...) ba încă nici nu face defel vorbire despre obârșie²¹⁶. ”

Plin de învățătura apostolicească, Fotie hotărăște să aducă și alte locuri din Sfânta Scriptură. El cere cititorilor săi să ia seama și la alte texte sfinte care numesc pe Preasfântul Duh „Duhul înțelepciunii și al înțelegerii” (Is. 11, 2), „Duhul dragostei și al întregii-cugetări” (II Timotei 1, 7), „Duhul punerii de fii” (Rom. 8, 15), „Duhul blândețelor” (Galateni 6, 1), „Duh al credinței” (II Cor. 4, 13), „Duh de judecată și Duh de arsură” (Is. 4, 4) și „Duh de plinire” (Ier. 4, 12). După toate aceste citate Sfântul Fotie întreabă: „Oare vei zice în chip hulitor că Preasfântul Duh purcede din darurile pe care El le împarte și le dăruiește? Ori că își trage existența și purcederea de aici? (...) Deci iată că se zice că Preasfântul Duh este nu numai al Fiului, ci se zice că este și al darurilor pe care el are stăpânia să le împartă²¹⁷. ”

„Duhul lui Dumnezeu”. Vorbind despre locurile unde Duhul Sfânt este numit „Duhul lui Dumnezeu” Fotie dă drept pildă pe Mântuitorul când zice: „Iar dacă Eu cu Duhul lui Dumnezeu scot dracii” (Mt. 12, 28) și „Duhul Tatălui vostru este care grăiește întru voi” (Mt. 10, 20). Iar prorocul Isaia spune „Și va odihni peste el Duhul lui Dumnezeu” (Is. 11, 2) și „Duhul Domnului peste mine” (Is. 61, 1). Ascultați și pe Sfântul Pavel, gura lui Hristos, în

²⁰⁸ Ibid., p. 84

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Ibid., p. 87.

²¹¹ Ibid., pp. 96-97.

²¹² Ibid., p. 85.

²¹³ Ibid., p. 87.

²¹⁴ Ibid., p. 88.

²¹⁵ Ibid., p. 89.

²¹⁶ Ibid., p. 91.

²¹⁷ Ibid., pp. 93-94.

Epistolele sale: „Însă noi nu am luat duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu” (I Cor. 2, 12); „Duhul lui Dumnezeu locuiește întru voi” (Rom. 8, 9). Nici una din aceste ziceri nu înseamnă purcederea Duhului²¹⁸.

Prorocii. Ca o altă limpede înfățișare, strălucitul Fotie aduce înaintea pe Sfântul Ioan Înainte-Mergătorul care-și rostește sfânta sa învățătură: „Văzut-am Duhul ca un porumbel pogorându-se din cer, și au rămas peste Dânsul” (In. 1, 32).

„Prorocul Isaia, dând prorocii de același fel și rostind prorocia în persoana lui Hristos, zice: «Duhul Domnului peste Mine, pentru că M-au uns» (Is. 61, 1; Lc. 4, 18). (...) Duhul sălășluiește în Fiul și peste Fiul. El rămâne întru Fiul. Pentru aceea se zice că El este al Fiului. (...) Pe deasupra, dacă voiești, El este al Fiului fiindcă El îl unge pe Hristos. (...) El a umbrit pe Fecioara, și negrițul Prunc S-a ivit fără de sămânță. De asemenea, Duhul este al Fiului fiindcă și El Îl trimite pe Hristos: «că M-au trimis a binevesti săracilor»” (Lc. 4, 18)²¹⁹.

A doua depunere

Prin moartea lui Constantin, fiul cel mare al împăratului Vasile (care avea atunci șaptezeci și patru de ani), moștenitorul tronului a devenit fiul Ingherinei, Leon. Vasile însă nu a știut niciodată dacă Leon era cu adevărat fiul său, sau fiul fostului împărat Mihail al III-lea. Vasile începu să aibă accese de nebunie datorate stării de adâncă mâhniciune pentru moartea lui Constantin, fiul său favorit. De fapt Vasile îl disprețuia pe Leon fiindcă era preocupat de cărți și era plâpând. Odată, într-un acces de mânie, l-a târât de păr pe tânărul Leon; iar când Leon și-a luat o ibovnică pe care Vasile nu o dorea, tatăl și-a închis fiul pentru câteva luni.

În sfârșit, foarte tulburat că nu putea pune capăt îndoielilor și frustrărilor sale, Vasile și-a sfârșit călătoria pământească după ce a suferit un ciudat accident la 29 August 886. Pe când era la vânătoare, a fost aruncat de pe cal de către un cerb. Brâul i s-a agățat în coarnele cerbului care l-a târât șaisprezece mile până când a fost prins și ucis. Leon al VI-lea, care probabil era fiul său natural, i-a urmat la tron²²⁰.

În primii săi ani Leon fusese elevul Sfântului Fotie. Odată sfântul său învățător chiar l-a scăpat de mânia tatălui său, când fusese implicat într-un complot. Arătând multă nerecunoștința față de fostul său dascăl, Leon dorea acum să-l depună pe Fotie.

Ca pretext pentru a-i lua scaunul patriarhal, Leon a trimis la Biserica Sfintei Sofii doi dintre dregătorii săi, care se suiră pe amvon și făcură în public citirea „crimelor” ce-i plăcea împăratului să le impute sfântului bărbat. Apoi Patriarhul a fost învinuit că a participat la un complot al cărui scop era de a pune pe una din rudele sale pe tron. Nu s-a putut găsi o singură dovadă în sprijinul acestei învinuiri. Atunci Leon chemă la Curte pe episcopul Stilian, dușman personal al lui Fotie, și în înțelegere cu el compuse pentru Papa Romei o scrisoare infamă (886), în care se cuprindeau toate învinuirile dușmanilor marelui Fotie. Acele învinuiri fuseseră declarate drept calomnii de către Papa Ioan al VIII-lea și de un sinod de patru sute de episcopi. Această scrisoare a lui Stilian este unul din principalele documente ce au servit scriitorilor apuseni în istorisirile lor asupra a ceea ce ei numesc „schisma răsăriteană”²²¹.

După o anchetă ce a durat câteva luni, Patriarhul Fotie a fost depus. Apoi, în Decembrie 886, Leon a ridicat pe scaunul patriarhal pe fratele său de șaisprezece ani, Ștefan (886-893), care fusese botezat de Fotie. Fotie a fost apoi surghiunit pe motiv de trădare.

Împăratul Leon plănuise să-l numească patriarh pe fratele său mai mic, Ștefan, crezând că numai un membru de încredere al familiei imperiale pe scaunul patriarhal putea preveni o

²¹⁸ Ibid., p. 113.

²¹⁹ Ibid., pp. 108-110.

²²⁰ Cf. Charles Diehl, *Figuri bizantine*, Vol. 1, Editura Pentru Literatură, București, 1969, p. 325.

²²¹ Apud Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 239.

viitoare împotrivire la poruncile împărătești. Opinia publică pare să fi acceptat fără obiecții ridicarea tânărului prinț, de frica pedepsei. Mare parte din partida monahală nu a protestat, căci se bucurau de căderea lui Fotie pe care-l urau.

Unii istorici susțin că Leon, împuns de boldul pizmei, îl ura pe Fotie. El nu putea suferi nici strălucirea duhovnicească a sfântului bărbat, nici lumina atât de scilpitoare a desăvârșirilor sale. Leon se temea că toate acestea aveau să umbrească propria sa personalitate sau că Fotie ar fi putut fi prea greu de stăpânit. Pe deasupra, Leon se temea și de crescânda înrâurire politică a Patriarhului și a partidei sale. Avându-l pe fratele său mai mic pe tronul patriarhal, Leon nădăjduia să dobândească stăpânire nelimitată în treburile bisericești ale împărăției. El bănuia că puternica voință a lui Fotie s-ar fi împotrivit stăpânirii sale în problemele bisericești.

Patriarhatul după Fotie

Cu excepția alegerii sale necanonice, Ștefan putea fi un excelent patriarh, dar, istovit de viața sa ascetică, a murit la douăzeci și trei de ani. Atunci Leon a numit un cleric moderat și cinstit, Antonie al II-lea Kavleas (893-901). Patriarhul Antonie a convocat un sinod, la care au participat și trimișii Romei, unde s-a declarat că schisma pricinuită de disputa asupra lui Fotie și Ignatie era încheiată, fără a fi osândită nici una din părți.

Când Antonie a murit în 901, urmașul său la dregătoria episcopală a fost secretarul împăratesc Nicolae I (901-907, 912-925). Nicolae era fiul unei roabe italiene ce lucra în casa familiei lui Fotie. Cariera lui Nicolae arată limpede că nașterea umilă nu era o piedică în calea avansării la Bizanț. Fotie fusese impresionat de mintea băiatului și s-a îngrijit de educația lui. Nicolae a devenit prieten apropiat al lui Leon, care simțea că poate avea încredere în el. Istoria a dovedit contrariul. Nicolae avea să încerce să limiteze puterea împărătească atunci când Leon a dorit să se însoare a patra oară.

Surghiunul și adormirea Sfântului Fotie

Așa cum am pomenit, în 886 blândul Fotie, acum în vârstă de șaiszeci și șase de ani, a fost supus a doua oară surghiunirii. Ca și cum ar fi trebuit să urmeze propriile sfaturi date altora, el scria odinioară: „Ispitele celor ce sunt ispitiți devin încercări; dar dacă nu sunt încercați, nu ajung vase ale cununilor și răsplătirilor²²².” Fotie a fost silit să plece în surghiun și s-a stabilit în împrejurimile cetății Hieria. El și-a petrecut zilele surghiunului în Mănăstirea Armeianon, numită și Vordonos, a cărei așezare exactă nu este cunoscută. Cufundându-se în îndeletnicirile sale mult-îndrăgite, Fotie își petrecea timpul citind și scriind.

În 891, după mai mult de patru ani de surghiun, la aproape șaptezeci și unu de ani, în data de 6 Februarie strălucitul ierarh Fotie, cel cu numele luminii, și-a dat sfântul său suflet în mâinile Domnului, departe de tumultul și vuietul acestei vremelnice și necăjite vieți. Strălucind de harul vorbirii și învățaturii, el a revărsat Credința în chip limpede prin izvoarele Ortodoxiei, udând întreaga Biserică. El a fost ridicat întru lumina cea neapusă și izbăvit de cele pământești. Cel ce cu dreptate a fost numit „cel Mare” șade acum împreună cu cetele cele de Sus, înaintea Atotputernicului, Lumina cea cu trei Sori, desfătându-se întru strălucirea ce izvorăște de acolo.

Sfintele sale moaște au fost curând mutate în Biserica Sfântului Ioan Înainte-Mergătorul de la Mănăstirea Prorocului Ieremia din Constantinopol, care se spune că a fost zidită de sfântul Fotie. Mai apoi moaștele au fost îngropate la mănăstirea patriarhală Sfânta Treime de pe insula Halki, unde se află marea școală teologică.

²²² Letter 45. To Elias, Protospatharios, dated 879; Val. Ep. 257; PG 102, 953; White, *op. cit.*, p. 180

Când Biserica prăznuia Duminica Ortodoxiei, în prezența împăratului Leon al VI-lea și a tuturor dregătorilor, numele lui Fotie a fost pomenit împreună cu al lui Ignatie: „Lui Ignatie și lui Fotie, Patriarhii ortodocși, veșnică pomenire!”

Biserica Ortodoxă îi cinstește pe Ignatie și pe Fotie ca sfinți. Ea a anatematizat tot ce s-a scris contra unuia sau contra altuia. Trebuie știut că niciunul dintre cei doi bărbați nu a scris ceva împotriva celuilalt, și fiecare dintre ei a căutat binele Bisericii în mijlocul cerințelor puterii imperiale.

Pentru rugăciunile Sfântului Fotie cel Mare, apărătorul Ortodoxiei, dumnezeiasca alăută a Duhului și strălucitul dascăl al lumii, Doamne miluiește și mântuiește pe noi. Amin.

SCURTA ISTORIE A LUI FILIOQUE

Părinții de la Niceea au mărturisit că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl. Totuși, vreme de mai multe veacuri au existat în Apus unele comunități care credeau că este mai corect să spună că purcederea era de la Tatăl și de la Fiul. Făcând aceasta, ei strică delicatul echilibru al însușirilor din Treime. Adaosul pare a fi fost primit mai întâi în Spania, în vremea disputelor între clerul catolic latin și principalii lor dușmani, vizigoții arieni, care stăpâneau Spania și o parte a Italiei. Spre a-și afirma poziția împotriva arienilor, clericii catolici latini au alcătuit un Crez (probabil cântat uneori), căruia i se dădea de obicei numele de „atanasian”, căci arienii îi numeau pe catolici „Atanasieni.” Crezul cu pricina cuprindea pe *Filioque* („și de la Fiul”), așezat după cuvintele *ex Patre* („de la Tatăl”) pentru a descrie purcederea Duhului Sfânt. Se pare că spaniolii adăugaseră fraza la Crezul Niceean spre a face să corespundă acest Crez cu Crezul lor Athnasian²²³. Adăugirea la Crez a fost făcută de către un sinod din Toledo în 633 și a fost confirmată de către un altul, ținut în același oraș, în 653.

Doi episcopi spanioli, Felix din Urgel și Elipand din Toledo, învățau că Iisus Hristos era Fiul adoptiv al lui Dumnezeu, iar nu Cuvântul cel deoființă cu Tatăl.

Rătăcirile lor a pricinuit unanime plângeri în Apus, mai ales în Franța, ai cărei regi stăpâneau atunci partea de miazănoapte a Spaniei. Apărătorii tradiției au crezut că au găsit un mijloc excelent de a combate „adopțianismul”, învățând că Fiul este în așa măsură de o substanță cu Tatăl, încât Sfântul Duh purcede de la Fiul la fel ca și de la Tatăl. Această nouă formulă a fost privită ca apărătoarea ortodoxiei și a fost introdusă în Crez, adăugându-se cuvântul *Filioque* (și de la Fiul)²²⁴. Astfel, câțiva episcopi francezi și spanioli, dorind să apere unitatea esenței în Treime, au atacat deosebirea personală și au confundat atributele personale care sunt temelia însăși a acelei deosebiri.

Însă în 799 Felix din Urgel a fost osândit de mai multe sinoade pentru „adopțianismul” său și a fost surghiunit la Lion de către Carol cel Mare (cca. 742-814), al doilea rege carolingian al francilor și împărat al Apusului. Învățatul dascăl și teolog englez Alcuin (735-804) a scris atunci fraților din Lion o scrisoare prin care îi îndemna a se păzi atât de rătăcirile episcopului spaniol, cât și de orice *adaos* la Crez. Prin 804 adaosul era deja osândit în Franța de oamenii cei mai învățați și cei mai evlavioși²²⁵.

Adaosul la Crez avea totuși și partizani, care după cinci ani, într-un sinod de la Aix-la-Chapelle (Aachen), propuseră să se primească solemn *Filioque*. Ei întâlneau o puternică împotrivire și hotărârea să se adreseze Papei Leon al III-lea (795-816). El le-a acordat o audiență, dar a cenzurat adăugirea la Crez și chiar cântarea Crezului la slujbele bisericești. Ba chiar a mers până acolo încât a pus să se sape Crezul pe două table de argint, atât în greacă cât și în latină, pe care le-a atârnat în biserica Sfântului Petru, de-o parte și de alta a ușii principale²²⁶.

Cu toate acestea Crezul a urmat a se cânta împreună cu adaosul în Spania și în toate țările supuse lui Carol cel Mare, care devenise apărătorul înfocat al lui *Filioque*. În fața Sinodului din Frankfurt din 793, Felix a respins poziția sa în privința „adopțianismului” dar a continuat să polemizeze cu Alcuin pe această temă. Celălalt episcop spaniol, Elipand, a refuzat să abjure „adopțianismul” și a rămas în Spania, în partea stăpânită de musulmani. Cu toate acestea, Sinodul din Frankfurt a aprobat obiceiul provenit din Spania, adică adăugirea lui

²²³ Kenneth Scott Latourette, *A History of Christianity*, vol. I, Harper&Row Pub., NY, 1975, p. 303.

²²⁴ Cf. Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., pp. 228-229.

²²⁵ Ibid., p. 230.

²²⁶ Ibid.

Filioque la Crez. Același sinod a condamnat hotărârea Sinodului de la Niceea din 787 pentru aprobarea închinării sfintelor icoane. Ei nu priveau Sinodul de la Niceea ca pe unul ecumenic, ci doar ca pe unul „al grecilor”. Carol cel Mare a îndemnat pe toți creștinii să primească hotărârile Sinodului din Frankfurt, mai ales bisericile din Spania²²⁷.

Tradiția teologică francă citea și cunoștea complet numai pe episcopul Augustin al Ipponiei (354-430), cărui îi subordonau pe toți ceilalți Părinți, greci și latini, ca și autorității categoriilor augustiniene. Ideea că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul își avea obârșia în unele expresii ale lui Augustin. Iată ce scria în cartea sa *Despre Treime* (XV, 27): „Însă Duhul nu purcede din Tatăl în Fiul, și apoi purcede din Fiul pentru sfințirea noastră, ci purcede din amândoi în același timp, deși Tatăl este cel ce a dat aceasta Fiului, ca așa cum Duhul Sfânt purcede din El, tot așa să purceadă și din Fiul.” Francii au mai înlocuit și alte dogme promulgate de Sinoadele Ecumenice cu tâlcuirea acestor dogme dată de Augustin. Apoi francii au luat pasaje din texte patristice, scoase din context, spunând că Duhul Sfânt nu numai că purcede de la Tatăl și de la Fiul, ci își și trage existența de la Tatăl și de la Fiul. Astfel tăgăduiau deosebirea între nașterea Fiului și purcederea Duhului din Tatăl, identificând nașterea și purcederea cu energiile²²⁸.

Feudalismul, Inchiziția și teologia scolastică au fost în chip limpede opera francilor, germanilor, lombarzilor, normanzilor și goților, care au pus stăpânire pe Biserica Apuseană și pe averea ei, folosind religia spre a ține pe cei cucerți într-o stare de supunere. Carol cel Mare i-a ignorat atât pe Papa Adrian I (772-795) cât și pe Leon al III-lea (795-816) în probleme dogmatice; iar ei, la rândul lor, nu au acceptat niciodată fanteziile sale doctrinare în privința icoanelor și a lui Filioque. Papa Leon a respins Filioque, pretinzând că Părinții l-au lăsat afară din Crez nu din ignoranță, neglijență sau neatenție, ci cu deadinsul și cu insuflare dumnezeiască. Totuși, când francii și germanii au pus mâna pe papalitate, ei au importat în Vechea Romă pe Filioque²²⁹.

În primele două veacuri de stăpânire francă și germană asupra statelor papale nu a existat vreo schismă între Vechea și Noua Romă (Constantinopol). Exista un grup arogant de rase germanice care au început să-i învețe pe romanii apuseni din Italia. Romanii răsăriteni (sau *romeii*, cum se numeau bizantinii, ca moștenitori ai Imperiului Roman), nu s-au lăsat provocați, spre a nu periclita fragila și primejdioasă poziție a romanilor apuseni sub ocupația francilor²³⁰.

Însă francii încurajau în mod deliberat deosebirile dogmatice spre a rupe unitatea națională și bisericească dintre romanii apuseni și cei răsăriteni. Din punctul de vedere al europenilor germanici, romanii apuseni erau „fericiți” să fie cucerți și eliberați de bizantini. Deși romanii apuseni câștigaseră deplina stăpânire a Papalității după 867, prin anul 962 francii răsăriteni, fanatici adepți ai introducerii lui Filioque, au pus mâna pe papalitate²³¹.

În veacul al nouălea Filioque a fost adoptat de toată Biserica din Germania și Lorena, și de multe biserici din Franța, deși Parisul a păstrat forma originală încă două veacuri. Apoi clericii germani l-au adus la Roma, unde Formosus din Porto (Papă între 891-896), printre alții, l-a acceptat. Acesta, la rândul său, fiind trimis de Papa Nicolae I, l-a introdus în Bulgaria, ceea ce a făcut pe Sfântul Fotie a protesta imediat în scris.

În 871, împăratul Ludovic a II-lea (855-875), în scrisoarea sa către împăratul bizantin Vasile I îi învinuia pe greci că sunt eretici, căci au înlocuit latina cu greaca și au mutat capitala din Vechea Romă în Noua Romă! Filioque era o armă a francilor, pe care grecii nădăjduiau că papalitatea o va birui. Când a devenit limpede că francii nu vor da înapoi de la aceste manevre politice și doctrinare, sub Sfântul Fotie, Sinodul din 879 de la Constantinopol

²²⁷ Latourette, *op. cit.* pp. 359-360.

²²⁸ John S. Romanidis, *Franks, Romans, Feudalism and Doctrine*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, MA, 1981, pp. 64, 68, 80.

²²⁹ Ibid., pp. 16, 30, 31, 36.

²³⁰ Ibid., pp 31, 70

²³¹ Ibid., pp. 67-68, 70.

a osândit pe cei ce fie adaugă, fie scot ceva din Crezul Niceo-Constantinopolitan, ca și pe cei ce încă nu primiseră al Șaptelea Sinod Ecumenic²³². Era primul Sinod Ecumenic care osândește pe eretici fără a-i numi, deși eretici erau în acest caz tocmai francii. Sinodul osândește sinoadele lui Carol cel Mare de la Frankfurt (794) și Aachen (809).

În acea vreme romanii apuseni recâștigaseră puterea asupra papalității. Papa Ioan al VIII-lea (872-882), într-o scrisoare către Sfântul Fotie, publicată la sfârșitul actelor Sinodului din 879, osândește cu tărie atât adăugirea cât și dogma lui Filioque. El spunea că adăugirea avusese loc de curând, și cu siguranță nu pornea de la Biserica Romei²³³. În 879 papalitatea nu era atât de puternică încât să poată să se angajeze într-o confruntare deschisă cu francii asupra acestei dogme. Papa Ioan al VIII-lea pe bună dreptate se temea că controversa asupra lui Filioque ar fi transformat statele papale într-un ducat franc. El se temea și că Filioque va fi impus cu forța, mai ales că francii dețineau și controlul militar. Francii erau descriși ca niște barbari analfabeți, capabili de orice grozăvie împotriva clerului și populației romane.

În veacul al zecelea, când italienii au pierdut papalitatea în favoarea germanilor care aveau puterea și sabia, Filioque a fost introdus și general acceptat. Când împăratul german Henric al IV-lea a cerut adăugirea lui Filioque la Crez și ca acesta să fie cântat, Papa Benedict al VIII-lea (1012-1024) a cedat, făcând din aceasta o parte a învățăturii de credință. Benedict, mai curând un om de stat decât duhovnicesc, a înțeles importanța cooperării între papalitate și coroana germană. El a pregătit o alianță a Scaunului său cu normanzii și a sprijinit cu entuziasm răscoalele împotriva stăpânirii bizantine din sudul Italiei. Se spune că Patriarhul Serghie al Constantinopolului (1001-1019) a scos numele acestui papă din diptice.

În 1024, Patriarhul Evstatie (1020-1025) a încercat a se face recunoscut la Roma ca șef bisericesc al Răsăritului, cu același titlu cu care Papa era capul Bisericii Apusene. Trimișii săi erau aproape de a reuși, mulțumită banilor de care curtea Romei era foarte lăcomă, însă ambiția sa nu a prins niciodată rădăcină. Cei opt papi ce au urmat lui Benedict al VIII-lea au fost în cea mai mare parte nevrednici de scaunul lor. Îndeletnicirile politice și luptele ce domneau în cea mai mare parte din Bisericile Apusului erau de ajuns pentru a-i absorbi, și ei nu se ocupau nicidecum de Bisericile Răsăritului, unde suveranitatea lor întâlnea totdeauna piedici. Luptele reîncepură în 1053, când Leon al IX-lea era episcopul Romei²³⁴.

²³² Ibid., pp. 61,66.

²³³ Ibid., pp. 18,66.

²³⁴ Cf. Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., pp. 241-242.

EVENIMENTELE CARE AU DUS LA SCHISMA DIN 1054

Introducere

Relatarea completă și amănunțită a despărțirii dintre marile Biserici ale Răsăritului și Apusului ar putea face obiectul multor volume. În continuare vom face o scurtă prezentare a faptelor esențiale pentru înțelegerea istorisirii. Este mai de folos să nu privim schisma din punct de vedere pur teologic, ci și în conjuncție cu ideologiile divergente, evenimentele politice, prejudecăți și înverșunări. Învățații au ajuns la concluzia că anul 1054, data rupturii dintre Patriarhul Mihail Cerularie (1043-1059) și Cardinalul Humbert nu mai poate marca despărțirea finală, căci separarea a fost lentă și inegală. Ortodocșii au fost siliți treptat să ia notă de apariția unei breșe după invazia normandă din Italia, marile invazii ale cruciaților și viguroasele idei ale papalității reformate. Va fi greu să tratăm un subiect atât de controversat fără a stârni dezacorduri și resentiment. Nădărdim ca această secțiune să nu agraveze problema, ci mai curând să ajute la scăderea rău-voirii și neînțelegerilor.

Prin schismă se înțelege de obicei apariția unei facțiuni separate în Biserică, pe când erezia este legată de o dogmă falsă. Ortodocșii afirmă că latinii au adus modificări greșite la Crez, pe când latinii au dat la iveală teoria autorității Bisericii față de un articol de credință. În vreme ce ortodocșii citează multe alte deosebiri teologice, latinii nu pot ierta ceea ce ei socotesc a fi o respingere lipsită de sens a drepturilor Scaunului Sfântului Petru. Pentru ei despărțirea ține în mod esențial de problema autorității²³⁵.

Rivalitatea era în mod esențial între Scaune. Mândria națională a făcut și ea ca disputele liturgice să fie mai amare, iar deosebirile liturgice se datorau divergențelor de temperament, ele însele rezultate în parte din tendințele sociale și economice și dintr-un lung șir de evenimente politice ce au înveninat și au distorsionat cearta.

Cursul istoriei politice a adâncit schisma, făcându-o de netrecut, iar dincolo de certurile politice se afla o adâncă deosebire de ideologie. Puterile seculare în Apus erau locale și limitate. Numai papalitatea, singura instituție nemuritoare, având în spate întreg prestigiul Romei, putea oferi controlul și guvernarea care să facă din creștinătatea apuseană o unitate creștină. Acest lucru era de neînțeles pentru bizantini, care vedeau cu neplăcere cum Papa devenise un fel de împărat. La deosebirile de ideologie s-a adăugat și deosebirea de veacuri între temperamentul roman, legalist și autoritar, și cel grecesc, filosofic și individualist. Problemele Bisericii Romei și celei Răsăritene erau diferite, cum diferite erau și răspunsurile la ele. Ignoranța, nebunia și meschina invidie au jucat rolul lor în separare; dar semintele rupturii au fost semănate de forțe mult îndepărtate de controlul lor²³⁶.

Dipticele. Simbolul oficial al unității erau dipticele, listele ținute de fiecare patriarh în bisericile scaunului său pentru pomenirea celorlalți patriarhi, trecuți și prezenți, cu care se afla în comuniune. Când se alegea un nou papă sau patriarh, acesta avea datoria să trimită celorlalți patriarhi mărturisirea sa de credință, o Scrisoare de înscăunare. Dacă mărturisirea sa nu era respinsă ca neortodoxă, numele său era adăugat în diptice²³⁷.

Iconomia. Ortodocșii au o lungă istorie de divergențe, dar cred într-un principiu numit iconomie (οἰκονομία) care are un sens cu totul diferit de cuvântul modern „economie”. În

²³⁵ Steven Runciman, *The Eastern Schism*, Oxford University Press, Londra, 1956, pp. 1-4.

²³⁶ Ibid., p. 169.

²³⁷ Ibid., p. 3.

context religios, cuvântul primește sensul de dispensă, de exceptare. El acoperă toate acele acțiuni prin care Biserica rânduiește treburile sale lăuntrice și vine în întâmpinarea nevoilor membrilor săi. Iconomia semnifică puterea de a lega și dezlega, dată de Hristos cel înviat (In. 20, 21-22). Astfel, iconomia cuprinde și orice abatere de la legiurile stricte ale Bisericii, fie în direcția unei mai mari stricteți, fie, mult mai des, a unei mai mari îngăduințe. Mulți ani înainte de Schismă, exercitarea unei anume iconomii a îngăduit ortodocșilor să treacă cu vederea unele discrepanțe din Apus, atâta vreme cât a existat o atmosferă de bunăvoință. Deși principiul iconomiei include mare parte din ceea ce înseamnă termenul apusean de „dispensă”, el se extinde la multe alte domenii, nefiind un termen exclusiv al dreptului canonic. Totuși trebuie să avem în minte și limitele iconomiei pentru ortodocși, atunci când studiem istoria acestei dispute²³⁸.

Rolul împăratului

Când Constantin cel Mare a primit creștinismul, i s-a dat titlul de „asemenea cu apostolii.” Conform cântărilor Bisericii Ortodoxe, ca „binecinstitor slujitor al lui Dumnezeu” el a adus prinos lui Dumnezeu „împărăția (οἰκουμένη) drept zestre.” Constantin a fost „uns preot”²³⁹ și împărat.” După Sfântul Constantin, istoria bizantină este plină de împărați care numesc pe patriarhii Constantinoplei. Deși patriarhii erau aleși de episcopii lor, împăratul putea să-i numească sau să-i depună mai mult sau mai puțin după cum voia, în virtutea puterii sale²⁴⁰. Împăratul putea crea sau modifica eparhiile bisericești și scaunele episcopale, să convoace sinoade, să supravegheze procedurile și deliberările lor, să le declare încheiate și mai ales să dea valoare de lege împărătească deciziilor lor. Mulți episcopi bizantini, dornici să câștige ajutorul și bunăvoința împăratului, acceptau cu blândețe poruncile împărătești.

Deși cărțile de legi oficiale afirmă că atât împăratul cât și Patriarhul erau împreună organele principale ale trupului politic, istoria a arătat adeseori că împăratul era partenerul mai mare. Împăratul era obârșia legii. Pe de altă parte, puterea Bisericii ținea de influența morală și dogmatică; astfel, dacă vreun împărat disprețuia aceste lucruri, o făcea spre pieirea sa.

Poziția împăratului era recunoscută și în Apus. Când Papii au pretins drepturi prin măsluita *Donație a lui Constantin*, tăria argumentelor și pretențiilor lor era credința că împăratul însuși a făcut acea donație. Totuși subiectul drepturilor împăratului a fost o problemă gravă ce a făcut ca Răsăritul și Apusul să ajungă la cuțite. Împăratul bizantin pretindea adeseori autoritate în probleme religioase. Papii socoteau de neacceptat rolul semisacerdotal al împăratului și amestecul statului²⁴¹. Ei refuzau să devină uneltele oricărei voințe suverane sau oricărui capriciu. Ei îl priveau pe împăratul bizantin ca pe un autoproclamat suveran și preot. Pe de altă parte, Pontiful Romei se declara supremul judecător și unic apărător al intereselor Bisericii. Papa Ghelasie I (492-496) și Simmahie (498-514) au formulat o teorie la Roma care respingea cu trufie pretențiile imperiale²⁴².

Apusul aborda realitatea bisericească în chip analitic. Astfel Roma avea să urmeze

²³⁸ Ibid., p. 5. Timothy Ware, *Eustratios Argenti: A Study of the Greek Church under Turkish Rule*, Oxford University Press, 1964, pp. 83-84.

²³⁹ Înțeles ca slujitor al comunității, al imperiului, și nu ca slujitor al altarului. (n. Apologeticum).

²⁴⁰ Acest mod de a lucra este întâlnit și în Apus. Papii, de cele mai multe ori, erau aleși după placul conducătorilor politici, care au căutat permanent să aibă controlul asupra colegiului cardinalilor. Mai mult, chiar mulți dintre episcopi erau impuși de către puterea politică. Pentru amănunte a se consulta Claudio Rendina, *Papii. Istorie și secrete*, Editura ALL, București, 2003. (n. Apologeticum).

²⁴¹ În vreme ce în Răsărit împărații pretindeau drepturi asupra problemelor religioase, în Apus s-a întâmplat contrariul. Acolo papii pretindeau nu numai respectarea drepturilor lor religioase, ci cereau să aibă controlul și asupra treburilor politice. (n. Apologeticum).

²⁴² Charles Diehl, *Byzantium: Greatness and Decline*, Rutgers University Press, NJ, 1957, p. 212; Yves Marie Joseph Congar, O.P., *After Nine Hundred Years*, Greenwood Press Publishers, Westport, CT, 1978, pp. 8-9.

logica unei Biserici Universale centrate în jurul propriei întâietăți, adică cu fiecare comuniune particulară înțeleasă ca parte a acestui întreg.

În Imperiul Bizantin, ocârmuirea pământească și ordinea lucrurilor trebuiau să imite ocârmuirea și ordinea cerească. Societatea creștină era imaginea împărăției Cerești și a cetățeniei sau ocârmuirii (πολιτεία) Cerului. Lumea bizantină trebuia guvernată în mod ideal de două „slujiri”, *imperium* și *sacerdotium*. *Imperium* era suprema chivernisire a puterii, implicând comanda în război dar și în interpretarea și aplicarea legii; pe când *sacerdotium* se referea la starea preotească. Într-adevăr, Părinții Greci nu au dezvoltat o filosofie politică, ci doar au transpus teocrația ebraică în folosul creștinătății. Pentru ei însă „primatul” aparținea lui *sacerdotium*, în virtutea caracterului și scopului său duhovnicesc. Ortodocșii cred că Hristos este Dumnezeu adevărat și Om adevărat. Tocmai această învățătură au transpus-o în termeni politici. Astfel, Părinții au subordonat *imperium* lui *sacerdotium*, legând pe primul de „omenitatea” lui Hristos, iar preoția de „dumnezeirea” Sa. Împreună, ca organism politico-religios, guvernat de acordul reciproc (συμφωνία) sau diarchia puterilor, cele două urmau să guverneze lumea creștină.

Deși Sinoadele Ecumenice erau convocate de către împărați și împărătese, episcopii nu înțelegeau acest privilegiu ca pe un semn de putere asupra Bisericii. Împăratul creștin reprezenta „preoția laică”, „preoția împărătească”, iar interesul său față de starea religiei era grija celui rânduit să guverneze un imperiu compus în cea mai mare parte din persoane a căror credință își primea înfățișare de la Sinoade. Împăratul, ca mădular și fiu al Bisericii, nu era socotit capul ei (chesaro-papism). Era însă mai ușor și mai potrivit cu drepturile suveranului ca el să cheme pe episcopi laolaltă ca să declare adevărul și să aducă pacea Bisericii și împărăției.

Părinții greci l-au plasat pe împărat în Biserică. Legitimitatea suveranității împărătești, puterii civile și autorității era în chip deosebit supusă judecății creștine. Statutul legal al împăraților depindea de ortodoxia lor, buna așezare în Biserică și supunerea față de canoanele bisericești. Sfântul Vasile cel Mare spunea că domnia împăratului era plăcută lui Dumnezeu atâta vreme cât nu era păcătoasă²⁴³. Fratele lui Vasile, Grigorie al Nisei, scria că împăratul, ca mădular al Bisericii, trebuie să se supună acelor mijloace prin care se mântuiește orice alt om²⁴⁴. De asemenea, Sfântul Atanasie cel Mare (296-373) spunea că împăratul, chiar dacă este de sine stăpânitor (autocrat), rămâne totuși un slujitor, un ajutor al lui Dumnezeu și deplin supus adevărului dumnezeiesc.

Împăratul, afirmau Părinții greci, nu era nici absolut, nici dumnezeiesc. Deși creștinii trebuiau să se supună împăratului, cea dintâi datorie a lor era față de Evanghelie. Atitudinea față de împărat era una de datornică cinstire, fiind cel uns de către Biserică. Însă când împăratul nu era ortodox, se puteau auzi nume precum tiran, antihrist și luptător împotriva lui Hristos²⁴⁵.

Iarăși, împăratul nu era un slujitor al cuvântului și al Sfintelor Taine, împăratul nu putea impune dogme sacerdoțiului, cu atât mai puțin societății creștine. Negreșit, împăratul purta veșminte similare episcopului și chiar avea un rol special în cultul Bisericii, cum ar fi căderea altarului la Liturghia Nașterii lui Hristos, ținerea de predici la Vecerniile din Postul Mare și primirea Sfintei Împărtășanii direct din altar, la fel ca și clericii. Cu toate acestea, împăratul nu era preot și mulți Părinți greci dezaproba chiar și aceste privilegii²⁴⁶. Deși împăratul Marcian (450-457) fusese aclamat ca preot-împărat la Sinodul de la Calcedon (451), aceasta nu-i conferea un statut sacerdotal, nici lui și nici altui *imperator* bizantin.

Funcțiile oarecum sacerdotale ale împăratului erau de fapt o continuare a presupusei

²⁴³ In Ps. 32, 9, PG 29, 344-45.

²⁴⁴ Contra Eunomios I, PG 45, 293 A.

²⁴⁵ Sfântul Atanasie, Hist. Arian. 67, PG 25, 773B.

²⁴⁶ Canonul 69 al sinodului Quinisext nu îngăduia nici unui mirean, în afară de împărat, să intre în altar pentru a aduce dar lui Dumnezeu.

alegeri divine, ce își avea obârșia la cezarii romani și care mai târziu a fost asumată de împărații creștini ai Noii Rome.

Deci împăratul, ca domnitor al unei împărății creștine, avea obligația de a interveni în unele probleme religioase; căci starea religiei avea certe ramificații politice și sociale, împăratul pune la dispoziția clerului structura pentru evanghelizarea Imperiului. Împăratul avea datoria de a veghea asupra eforturilor lor și de a asigura reușita clerului prin orice mijloc la îndemână. Bizanțul era o societate creștină, ceea ce înseamnă că dogma religioasă, bunacinstire și legea erau preocuparea tuturor. Împăratul trebuia nu doar să zidească orfeline, spitale și biserici sau să sprijine financiar pe misionari, ci și să creeze o atmosferă în care oamenii să-și poată lucra mântuirea cu frică și cutremur, împăratul trebuia să mărturisească și să răspândească adevărul creștinismului și, ori de câte ori era cu putință, să întărească hotărârile și disciplina Bisericii. Iată deci că împăratul avea o însărcinare religioasă din partea lui Dumnezeu.

Dimpotrivă, clerul unei astfel de împărății avea dreptul de a da sfaturi și chiar de a-l înfrunta pe împărat când politicile împărătești afectau bunăstarea duhovnicească a creștinilor. În ciuda triumfului vreunui împărat, nici una din ereziile sau greșelile îmbrățișate de *imperium* nu a ajuns vreodată să predomină prea mult după moartea sa. Deși împăratul era în stare să manipuleze ierarhia și să „aranjeze” sinoadele, ortodoxia Bisericii rămânea un continuum organic și nealterat.

Împăratul Iustinian (527-565) scria în Novela a Șasea: „*Sacerdotium* și *imperium* sunt cel mai mare dar de la Dumnezeu, darul suprafireștii Sale iubiri de oameni. Cel dintâi ocârmuiește cele dumnezeiești, cel din urmă stăpânește și poartă destoinică grijă de oameni. Amândouă slujirile purced din același izvor și împodobesc viața. Pentru aceea, nimic nu se cade a fi mai cu sârguință căutat de către împărat decât vrednicia sacerdoțiului, iar preoții trebuie să face cerere neconținută către Dumnezeu pentru împărat. Căci dacă *sacerdotium* este cu totul neprihănit, lucrând cu deplină încredere înaintea lui Dumnezeu, în vreme ce *imperium* cu dreptate împodobește ocârmuirea (πολιτεία) încredințată lui, se poate aștepta o bună împreună-glăsuire (συμφωνία) din care izvorăște tot ce este de folos omenirii. Pentru aceea purtăm mare grijă de adevărul dogmelor lui Dumnezeu și de cinstea sacerdoțiului care, dacă este cu credincioșie susținută de el, poate duce la cel mai mare bine de la Dumnezeu. Astfel vom păzi și orice alt bun se poate adăuga la cel pe care îl avem până acum. Căci dacă începătura strădaniilor noastre este cuviincioasă și plăcută lui Dumnezeu, acesta negreșit va urma. Și credem că aceasta se va întâmpla dacă se vor ține cu scumpătate sfintele canoane pe care slăviții și cinstiții apostoli, martori și slujitori ai Cuvântului Dumnezeiesc, le-au predanisit, iar Sfinții Părinți ai Bisericii le-au păstrat și tâlcuit.”

Părinții greci au respins cu tărie chesaro-papismul și adeseori au amintit împăratului că *imperium* nu cuprinde lucrurile lui Dumnezeu. Sfântul Atanasie cel Mare scria împăratului Constantie (337-361): „Judecata se face de episcopi; ce treabă are împăratul cu ea? Sau dacă o amenințare din partea împăratului este hotărâtoare, ce trebuință mai este de episcopi? Când oare s-a mai auzit așa ceva de când este lumea? Când oare hotărârea Bisericii și-a luat tăria de la împărat? Au fost multe sinoade și multe judecăți ale Bisericii; dar Părinții nu au cerut niciodată încuviințarea unui împărat ca să le facă, și nici acesta nu a cutezat să se amestece în treburile Bisericii²⁴⁷.”

Sfântul Ioan Gură de Aur credea că nu este nevoie de o guvernare specială pentru realizarea planului dumnezeiesc și că, firește, nici o împărăție nu este veșnică. El afirmă că curgerea istoriei dovedește că împărățiile se ridică și cad, fiecare jucându-și rolul ei în scopul lui Dumnezeu. Cât despre împărat, el spune: „Cum zici că fiecare domn este ales de Dumnezeu? Dară nu așa zice Pavel. Ci nu vorbesc acum despre niște domni anume, ci de domnie îndeobște. Că neîndoielnic trebuie să fie domnitori, domnii și cei peste care se domnește. Ei sunt puși ca să nu se iste tulburare, căci oamenii tălăzuiesc ca valurile mării în toate părțile. (...) Pentru aceea Pavel nu zice «nu este domnitor, fără numai de la Dumnezeu»

²⁴⁷ St. Atanasios, *Hist. Arian.* 52, PG 25, 756C.

ci mai curând vorbește despre ocârmuire și zice «nu este stăpânire, fără numai de la Dumnezeu» (Rom. 13, 1)²⁴⁸. În ce privește cele ce țin de religie, el scrie: „Episcopul a primit stăpânia de a dezlega păcatele săvârșite împotriva lui Dumnezeu; cu atât mai mult va fi în stare să ierte pe cele săvârșite împotriva omului. Căci sfintele legiuri se petrec sub mâinile sale și însuși împăratul este supus lor. Deci când este trebuință de vreo bunătate de la Dumnezeu, împăratul are obicei să dea fuga la preot, iar nu preotul la împărat”²⁴⁹.

Când împăratul Leon al III-lea (717-741) a trecut de partea iconoclaștilor și a început să-i prigonească pe ortodocșii iconoduli, Sfântul Ioan Damaschin a protestat, zicând: „Nu se cade împăratului să pună lege Bisericii”²⁵⁰. Deși Leon a replicat „Eu sunt preot”, Sfântul Ioan a încheiat zicând: „Nu sunt încredințat că Biserica se ocârmuiește de legile împărătești, ci numai de canoanele Părinților...”²⁵¹. Când Sfântul Maxim Mărturisitorul a fost întrebat: „Oare nu toți împărații creștini sunt preoți?”, el a răspuns: „Împăratul nu stă la altar, iar după sfințirea pâinii nu iese afară ca să strige: Sfintele Sfinților; nici botează ori sfințește mirul, nici ridică episcopi sau hirotonește preoți și diaconi”²⁵².

În Răsărit, Ortodoxia s-a dezvoltat încă de la început în felurite culturi regionale foarte vechi. Îngăduirea pluralismului în viața Bisericii Ortodoxe a încurajat întemeierea unor Biserici autonome. În cazul popoarelor slave putem vedea că dezvoltarea alfabetului lor a fost foarte importantă pentru Sfântul Fotie. El s-a ferit cu grijă să impună o limbă străină, astfel că evanghelizarea nu a fost privită ca un fel de colonialism cultural. Din nefericire nu la fel au stat lucrurile în intensiva misiune străină a apusenilor. Astfel, pentru ortodocși a predominat ideea unei Biserici a Imperiului, ecumenică în acest sens. Încă de la început existența unor Biserici locale, cu propria limbă liturgică și propria autonomie a orientat mintea răsăriteană către ideea comuniunii de Biserici. Ortodocșii erau mult mai deschiși, prin faptul că respectau limba fiecărei Biserici locale și obiceiurile istorice.

Aceasta se datorează faptului că unitatea Bisericii este unitatea episcopatului. Nu există decât o singură Biserică răspândită în toată lumea și „un episcopat răspândit în armonioasă mulțime a mai multor episcopi. Episcopatul este unul, fiecare parte ținută de fiecare pentru toți”²⁵³. Însă autoritatea unui singur episcop nu se întinde dincolo de obștea pentru care a fost sfințit ca păstor, căci „episcopul este în Biserică și Biserica în episcop.” Ortodocșii văd Biserica Universală ca fiind compusă din mai multe Biserici care, în anumite limite, sunt independente de alte Biserici. Aceasta fiindcă, potrivit ecleziologiei patristice grecești, fiecare episcop și turma sa constituie Trupul lui Hristos. Fiecare episcop adună sub un cap în sine însuși turma pe care o cârmuiește în chip părintesc. Fiece episcop este chipul lui Hristos. Unitatea Bisericilor este în mod esențial o taină analogă unității Persoanelor Treimii. Ele sunt ontologic una, deși empiric sunt multe. Istoric, ele sunt unite prin obârșia comună, prin credință, lege și dragoste. Totuși, din pricini administrative, bisericile au fost grupate în districte sau eparhii, iar primatul aparținea marilor și vechilor scaune ale Creștinătății.

Era deci inevitabil ca concepția greacă și cea latină asupra puterii să fie incompatibile și să ducă la conflicte.

Diferențe în liturghii

Diferitele căi de abordare a unicei taine a lui Hristos au avut consecințe și în liturghiile Răsăritului și Apusului, ca și în ecleziologie. Răsăritul a dezvoltat o Liturghie deosebit de

²⁴⁸ *In Ep. Ad Rom.* 23, PG 60, 615.

²⁴⁹ *Ad pop. Antioch.* 3, 2; PG 49, 50.

²⁵⁰ *De imag.* 2, 12, PG 94, 1296 C.

²⁵¹ PG 94, 1301 D.

²⁵² *Ep.* 70, PG 91, 524 A.

²⁵³ Sfântul Chiprian, *De unit. eccl.* 6; PL 4, 516 AB.

măreață, pătrunsă de Sfintele Taine și de ideea „cerului pe pământ.” Este o Biserică sacramentală și de rugăciune. Apusul, punând ceva mai mult preț pe lucrările umanității lui Hristos, era inevitabil să aibă o corespondență a acestui fapt și în Messă, care ținea la zidirea omului și la nevoile sale morale. Încă de la început, accentul este mai mult, p

XXVIII afirma: „Aceleași întâietăți să se dea preasfântului scaun al Romei celei Noi”, fiindcă „este cu dreptate ca cetatea care s-a cinstit cu împărăția și cu senatul și care a dobândit întâietăți deopotrivă cu ale Vechii Rome împărătești, întocmai ca și aceea să se mărească și în lucrurile cele bisericești, fiind a doua după aceea.” Bisericele Răsăritene au sprijinit canonul, dar reprezentatii papali s-au opus iar Papa I-a respins. Papa Leon a protestat energic împotriva acestui canon care îngăduia Episcopului Constantinopolului același titlu onorific și aceleași prerogative ca și episcopului Vechii Rome. Astfel, antagonismul ascuns dintre cele două centre bisericești a ieșit la iveală.

Răsăritul era gata să socotească Sinodul Ecumenic ca pe autoritatea insuflată în toate cele ce țin de dogmă și de organizare, pe când Apusul socotea că singura autoritate ultimă era urmașul apostolului Petru. Astfel comuniunea era foarte dificilă.

Titlul de „Patriarh Ecumenic”. Când în 595, Sfântul Patriarh Ioan al IV-lea Postnicul (585-595) a adoptat titlul de „Patriarh Ecumenic”, aceasta a stârnit protestul Papei Grigorie cel Mare, care socotea aceasta un act de agresiune. Papa Grigorie cel Mare a protestat și mai vehement decât Papa Leon - deși fără succes - împotriva titlului de „Patriarh Ecumenic”, crezând că acest titlu se dădea unui episcop cu autoritate asupra tuturor episcopilor și Bisericilor. La rândul lor, bizantinii au fost profund jigniți că Biserica Romei cerea supunerea Bisericii Răsăritene papalității.

Pentru bizantini cuvântul ecumenic (οἰκουμένη) era folosit cu conotația de Imperiu creștin, deși literal implica întreaga lume locuită. Constantinopolul era capitala ecumenică, deci patriarhul ei era Patriarh Ecumenic. Era doar un epitet onorific, care cu siguranță nu îi dădea nici o autoritate asupra celorlalți Patriarhi. De fapt, toți dregătorii din capitală, bibliotecari, profesori etc. își prefătau rangul și dregătoria cu cuvântul „ecumenic”, de pildă bibliotecar ecumenic etc.

Rivalitatea dintre Roma și Constantinopol s-a intensificat. Roma decăzuse în urma războaielor și năvălirilor; în vreme ce Constantinopolul era de departe cea mai bogată, mai populată și mai civilizată cetate a creștinătății. Era inevitabil ca ierarhii ei să înceapă a ignora vechile pretenții ale Episcopului Romei. În mod ironic, haosul Apusului a făcut să crească prestigiul Papei, fiindcă era capul singurului așezământ permanent.

Factori politici în Apus

Multă vreme Papii au ezitat să pricinuiască o ruptură pe față cu Biserica din Constantinopol. Totuși în 751 stăpânirea bizantină din Italia a căzut sub asalturile lombarzilor iar ajutorul din îndepărtatul Bizanț nu a venit. Împăratul Constantin al V-lea (741-775), în vreme ce își sărbătorea victoriile din Răsărit, arăta prea puțină grijă față de menținerea autorității imperiale în Italia. Papii, după ce făcuseră tot ce le era în puteri să salveze Ravenna și împărăția, s-au văzut siliți să cerșească ajutorul francilor spre a salva Roma de regele lombard Aistulf (749-756) și de oștirea sa. Căderea Ravennei în 751 a pus capăt stăpânirii bizantine în Italia de nord și centrală, lipsind pe Papa de orice nădejde de sprijin de la împăratul Bizantin. Papa avea să afle curând că protecția francă a regelui Pepin al III-lea (751-768) făgăduia un ajutor mult mai concret împotriva lombarzilor. În multe privințe el găsea protecția francă mult mai binevenită pentru Biserica Romei decât cea a bizantinilor pe care Apusul îi socotea niște eretici iconoclaști. Atunci Papa Ștefan al II-lea [al III-lea] (752-757) a trecut Alpii și s-a întâlnit cu Regele Pepin la Ponthion la 6 Ianuarie 754, ceea ce a pus temei autorității vremelnice a papalității. Ruptura politică dintre Roma și Constantinopol era acum un fapt împlinit. Zilele autorității imperiale în Italia luaseră sfârșit. Papalitatea a întors spatele împăratului bizantin și a făcut alianță cu regii franci, ceea ce avea să ducă peste o jumătate de veac la nașterea Imperiului de Apus²⁵⁶.

²⁵⁶ Charles Diehl, *Byzantium: Greatness and Decline*, op. cit., pp. 151-152.

În 774 Carol cel Mare a confirmat solemn *Donația lui Pepin*, o garanție scrisă de a ocroti Biserica Romei și pe posesorii ei de drept. Apoi, în anul 800, Papa Leon al III-lea a pus punct final rupturii politice dintre Roma și Constantinopol punând coroana reînființatului Imperiu de Apus pe capul lui Carol cel Mare²⁵⁷.

Au mai existat și alți factori ce au dat o puternică lovitură puterii bizantine și prestigiului ei moral. Mulți din cei ce se închinau icoanelor cereau sprijin Romei împotriva iconoclaștilor, recunoscând prin aceasta autoritatea Papei de a judeca o asemenea pricină. Această purtare a displicut mult conducerii imperiale și a pricinuit neliniște capilor Bisericii Răsăritene. O altă rivalitate a apărut în veacul al nouălea între Bizanț și Roma în încercarea de a converti pe păgâni. Episcopii germani s-au opus cu sălbăticie misiunii sfinților Chiril și Metodie, apostolii slavilor. În Croația și pe coasta Dalmației Roma a adus sub jurisdicția sa popoarele slave pe care grecii tocmai le convertiseră la Ortodoxie. În Bulgaria, care fusese convertită de Bizanț, Papa Nicolae I a întâmpinat cu căldură propunerile Țarului Boris-Mihail. La cererea țarului, Papa i-a trimis preoți de la Roma. Toate aceste intruzii în sfera de influență ortodoxă i-au exasperat pe bizantini. Ei s-au simțit jigniți de aceste încercări stridente de a impune primatul papal în Răsărit.

Roma sub stăpânirea regilor barbari

Când Apusul a căzut sub dominația barbarilor și Roma însăși a fost cucerită, italienii s-au aliat cu dușmanii Imperiului Bizantin; de pildă, în veacul al unsprezecelea, ei s-au aliat cu normanzii. În 962, Otto Saxonul, regele Germaniei, a condus o oștire spre Roma și l-a silit pe recalcitrantul papă Ioan al XII-lea să-l încoroneze împărat. În următorii patruzeci de ani Roma a fost scena luptelor între germanii barbari și nobilimea locală. Papa Ioan al XIII-lea (965-972) a mers până la a scrie că, în 967, exista „un împărat al grecilor” și „un împărat al romanilor.” De fapt abia spre sfârșitul veacului al XIV-lea i s-a dat pentru prima dată lui Manuil al II-lea Paleologul titlul de „împărat al Ellinilor.” Cu câteva veacuri mai devreme, dacă vreo ambasadă apuseană sosea la Constantinopol cu scrisori adresate „împăratului grecilor”, nu era primită la curte. Însă în ultimele sale decenii Constantinopolul era în mod conștient o cetate grecească.

Înstrăinarea între cele două lumi a fost simultan politică și culturală. Lumea bizantină afirma că este urmașa legitimă a vechii Rome, acum o lume barbară latinizată, dominată spiritual de Roma papală. Cele două lumi nu se acceptau una pe alta.

Între timp bizantinii erau prinși cu propriile războaie civile și cu recuceririle din Răsărit și din Balcani. La început nu au manifestat un interes activ față de Italia, cu excepția momentului când germanii au încercat să ocupe provinciile din Italia de Sud. Podul între Bizanț și Apus era asigurat de Italia de Sud, posesiune bizantină. În ciuda refuzului sau incapacității Bizanțului de a apăra această zonă, ea era încă locul unde contactele între Constantinopol și Roma puteau fi frecvente și cordiale. Însă la Roma germanii își stabiliseră autoritatea, iar teologia lor triumfase.

Germanii aveau propriile obiceiuri bisericești, fundamental diferite de cele ale romanilor apuseni sau ale bizantinilor. Ei socoteau că cel ce clădește o biserică este singurul proprietar al clădirii. Astfel episcopii din Apus au pierdut controlul administrativ al bisericilor pe care nu le construiseră ei înșiși. Ctitorii socoteau bisericile clădite pe socoteala lor ca fiind proprietatea lor. Ei își arogau dreptul de a numi preoți care urmau a fi schimbați de către ei. Astfel se putea afla în Franța și Germania un întreg sistem de biserici private. Ca urmare, creștinătatea apuseană în veacul al unsprezecelea era o adunătură de biserici autonome și naționale. Puterea centrală a papalității a scăzut și abuzurile s-au strecurat în ea, precum simonia, investitura laicilor etc.

²⁵⁷ Ibid., p. 214.

Au existat două mari mișcări de reformare în Biserica apuseană: una cu centrul în Lorena și alta în abația de la Cluny, centrul unei vaste rețele ecleziale. Cei din Lorena doreau să abolească simonia și numirea unor episcopi nevrednici. Ei insistau asupra celibatului preoților și, în general, asupra înăsprii disciplinei bisericești. Împărații voiau să controleze Roma dar au văzut că un ierarh eficient ar fi sporit valoarea administrației lor. Călugării de la Cluny, dorind să repună un standard înalt în viața monahală, și-au pus ordinul direct sub stăpânirea Papei. De fapt atât lorenezii cât și cei de la Cluny erau interesați de afirmarea pretențiilor istorice ale Scaunului Romei.

Triumful teologiei germane însemna și adăugirea lui Filioque la Crez. În decursul veacului al nouălea el a fost general adoptat de către Biserica din Germania și Lorena și de către multe biserici din Franța, cu excepția Parisului, care a păstrat textul neschimbat încă două veacuri. Clericii germani l-au dus la Roma, unde Formosus din Porto, legatul Papei Nicolae I, printre alții, l-au acceptat. Formosus l-a introdus apoi în Bulgaria. Patriarhul Fotie a observat imediat și a protestat împotriva lui. Papa Ioan al VIII-lea socotea că este un lucru necuvenit să schimbi Crezul.

Totuși reparația influenței germane a dus în mod necesar la promovarea lui Filioque, iar introducerea lui a fost treptat acceptată. Se spune că Papa Hristofor a fost cel care a adăugat Filioque la Crez în Scrisoarea sa de înscăunare către Patriarhul Nicolae Mistikos (901-907), care, drept urmare, a refuzat să-l recunoască. Documentele istorice mai afirmă că Filioque exista în Crez atunci când a fost cântat în mod oficial la încoronarea împăratului Henric al II-lea în 1054.

Disputa despre Filioque avea să producă o enormă cantitate de predici și scrieri polemice. În acord cu tradiția teologică apuseană, care a văzut întotdeauna ca principal dușman arianismul goților, apusenii au tins să susțină că Treimea este un singur ipostas interschimbabil. Pe de altă parte, tradiția teologică răsăriteană, dezvoltată în aprigele controverse hristologice din veacurile cinci și șase, se ferea de nestorienii și eutihieni. Ei accentuau de asemenea omniprezența și atotpătrunzătoarea natură a Duhului Sfânt²⁵⁸.

Sfântul Fotie avea dreptate să declare că noua adăugire pare că miroase ori a maniheism, prin faptul că împarte pe Creator în două principii, ori a neoplatonism, prin aceea că introduce o scară a ființelor dumnezeiești.

Însă pentru ortodocși era la îndemână o altă rezolvare teologică. În ochii răsăritenilor singura autoritate dogmatică insuflată era Biserica. Un sinod dobândește autoritate numai atunci când învățăturile lui erau recunoscute ca ortodoxe de către Biserică. Doar un alt Sinod Ecumenic, recunoscut de către Biserică, avea dreptul nu să schimbe, ci să amplifice și să explice hotărârile date la un Sinod anterior. De aceea Răsăritul a văzut schimbările făcute în Crez de Biserica Apuseană ca un atac direct la întreaga sa concepție despre doctrina și guvernarea Bisericii.

În 996, împăratul apusean Otto al III-lea a dat Romei primul papă german, în persoana mai tânărului său văr Bruno, cunoscut ca Grigorie al V-lea (996-999). Papa Grigorie al V-lea nu era pomenit la Constantinopol, probabil fiindcă, în calitate de german, folosea adausul Filioque. Urmașul său, un grec din Calabria, Papa Ioan Filagathus, cunoscut ca Ioan al XVI-lea (997-998), după ce a trimis Scrisoarea de înscăunare, a fost pomenit la Constantinopol. Urmașul său, primul papă francez, Gerbert d'Aurillac, cunoscut ca Silvestru al II-lea (999-1003), nu este pomenit în dipticele din Constantinopol. Se pare că papii numiți prin influență germană nu erau pomeniți la Constantinopol, probabil din pricina teologiei lor germane. Mai există și posibilitatea ca ei să nu se fi deranjat să trimită o scrisoare de înscăunare.

Dacă ar fi să punctăm exact schisma finală dintre Roma și Constantinopol după ultima menționare a unui papă în dipticele Constantinopolului, atunci data ar fi 1009. Ultimul papă consemnat a fost Ioan al XVIII-lea (1004-1009). Urmașul Papei Ioan, Papa Serghie al IV-lea (1009-1012) și-a trimis scrisoarea de înscăunare la Constantinopol. În obișnuita scrisoare sinodală despre luarea scaunului papal, mărturisirea sa de credință conținea Filioque. Firește,

²⁵⁸ G. Every, *The Byzantine Patriarchate*, Londra, 1947.

patriarhul Serghie al Constantinopolei a scos numele Papei Serghie al IV-lea din dipticele ortodoxe. De aici încolo nici un papă nu a mai fost pomenit vreodată în diptice. Nedorind să exagerăm importanța anului 1009, pe care poate unii o vor critica, trebuie să reamintim că culminarea tuturor evoluțiilor anterioare a avut loc în anul 1054. Listele dipticelor erau incomplete, fiindcă de multe generații Constantinopolul nu primea scrisori de înscăunare de la patriarhalele răsăritene aflate sub stăpânire musulmană, deși era în deplină comuniune cu ele. Abia pe la sfârșitul veacului al nouălea, îmbunătățirea comunicațiilor internaționale a îngăduit ierarhilor să țină legătura în mod regulat unii cu alții.

La începutul veacului al unsprezecelea, în ciuda diferenței din Crez ca prim semn al primejdiei ce ar fi putut să se ivească în viitor, nu exista încă simțământul că unitatea creștinătății fusese ruptă.

Patriarhul Mihail Cerularie

O dată cu alegerea pe tronul papal a lui Leon al IX-lea (1049-1054), nepotul împăratului Henric al III-lea, Biserica Romei și-a extins activitățile în sudul Italiei, în teritoriul bizantin, unde se aflau atât comunități grecești cât și latine. Leon al IX-lea a emis pretenții și asupra Siciliei, teritoriu socotit a fi bizantin, deși era ocupat de arabi. După ce Papa a convocat un sinod la Siponto în 1050, unde un mare număr de hotărâri au fost votate în vederea unei reforme viitoare, unele dintre hotărâri au fost îndreptate împotriva practicilor liturgice grecești care se statorniciseră în Italia. O campanie activă de oprire a lor a fost lansată în toate provinciile, inclusiv în Apulia, teritoriu bizantin.

Când normanzii au început să ocupe principatele lombarde și să se apropie de granițele Romei, Papa Leon al IX-lea a hotărât că ar fi prudent să se alieze cu împăratul Bizantin ca să-i respingă. Împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1054) a acceptat, dându-și seama că o alianță militară și politică era necesară spre a ocroti teritoriul bizantin. Spre a câștiga populația latină, împăratul Constantin a numit ca guvernator al teritoriului bizantin un lombard pe nume Arghir. Arghir, care primise comanda trupelor imperiale din Italia, a pus la cale un pact cu Papa îndreptat împotriva normanzilor. Arghir era latin, deci în mod firesc agreea ideea unei alianțe cu Roma.

În vremea împăratului Constantin al IX-lea, pe tronul patriarhal a fost numit Mihail Cerularie, în anul 1043. El fusese un funcționar civil care intrase în cinul preoțesc târziu în viață. Se dovedise a fi un iscusit și îndrăzneț chivernisitor, deși era lipsit de subțirimea, spiritul și vasta cultură ce-l caracterizaseră pe Sfântul Fotie cel Mare. Deși poate nu este o figură atractivă pentru istorici, Cerularie era extrem de popular la Constantinopol unde influența sa era mult mai mare decât a amabilului, dar oarecum excentricului și inefficientului împărat.

Patriarhul Mihail nu-l plăcea pe Arghir și era bănuitor în privința lui. Patriarhul se temea și de influența lui asupra împăratului Constantin. Mihail nu era preocupat îndeosebi de lumea latină ci, asemeni Bisericii latine din vremea lui, dorea și el să introducă o uniformitate a practicilor din patriarhia sa. Patriarhul Mihail a înțeles că Papa Leon se străduia să extindă dominația Romei în sudul Italiei și ducea o campanie împotriva preoților căsătoriți. Apoi Patriarhul Mihail Cerularie a aflat că normanzii, cu aprobarea Romei, interziceau practicile grecești în zonele controlate de ei și că sinoadele reformatoare din întreaga Italie denunțau bisericile ce păstrau obiceiuri grecești, a poruncit îndată ca bisericile latine din Constantinopol să adopte practicile grecești. Când latinii din capitală au refuzat, Patriarhul Mihail a poruncit închiderea bisericilor lor pe la sfârșitul anului 1052.

Tot ca represalii, Cerularie, împreună cu capul Bisericii Bulgare, Arhiepiscopul Leon al Ohridei, au închis mănăstirile și bisericile de rit latin din acel teritoriu. Apoi Patriarhul Mihail l-a pus pe Arhiepiscopul Leon al Ohridei să scrie o scrisoare către reprezentantul patriarhal grec (*syngellos*), episcopul Ioan de Trani din Apulia, Italia. Episcopul Ioan avea să trimită apoi scrisoarea „preacinstului papă” și „tuturor episcopilor franci.” Scrisoarea

cuprindea un aprig atac asupra folosirii azimelor sau pâinii nedospite pentru Sfânta împărtășanie. Scrisoarea mai avea unele adăugiri ce denunțau obiceiul de a posti Sâmbăta, de a consuma carne sugrumată și de a nu cânta Alliluia în zilele de după *Septuagesima*²⁵⁹.

Cardinalul Humbert

Deși Papa Leon și Arghir făcuseră o alianță, înainte ca ostile lor să se poată întâlni, Arghir a fost învins de normanzi în Februarie 1053. La 18 Iunie 1053, oastea papală, avându-l în frunte pe Papa Leon, a fost pusă pe fugă la Civitate. Papa a fost dus într-o captivitate onorabilă la Benevento. Normanzii biruitori, deja membrii ai Bisericii Latine, nu doreau să întrerupă funcționarea Bisericii lor. De aceea au îngăduit ca secretarul papal principal, Humbert de Mourmourtiers, Cardinal de Silva Candida, să se alăture Papei. Însă Humbert nu a mers direct de la Roma la Benevento, unde era stăpânul său, ci s-a dus mai întâi în Apulia, dorind să stea de vorbă întâi cu Arghir.

Când Cardinalul Humbert a trecut prin Trani, Episcopul Ioan de Trani i-a înmănat scrisoarea Arhiepiscopului Leon din Ohrida. Humbert știa puțin grecește și a făcut în grabă o traducere. Traducerea nu putea fi prea exact și exagera tonul deja agresiv al scrisorii. Când Humbert a sosit la Benevento și a înfățișat scrisoarea cu traducerea Papei Leon, Papa s-a simțit jignit. Deși Papa Leon își petrecea răgazul forțat încercând să învețe grecește, este puțin probabil să fi știut destulă greacă spre a putea verifica traducerea Cardinalului.

De fapt, Papa nutrise nădejdea unei cooperări prietenești cu Bizanțul - mai ales în situația sa de față. O astfel de scrisoare, pe care o socotea jignitoare și extrem de aspră, atacând obiceiurile Bisericii Romei, era ultimul lucru pe care se aștepta să-l citească. Singurul lucru care-i rămânea de făcut era să se apuce de scris.

Papa scrie împăratului și Patriarhului. Papa Leon i-a cerut Cardinalului Humbert să schițeze două replici în numele Papei. Una dintre scrisori era adresată în chip nepolitic „episcopilor” Mihail al Constantinopolului și Leon al Ohridei. Scrisoarea, o replică cruntă, conținea o dizertație asupra supremației Scaunului Romei, întemeiată pe argumente luate din *Donația lui Constantin*.

Prima scrisoare cuprindea o lungă introducere asupra unității Bisericii. Papa Leon pretindea că unitatea este însăși Biserica Romană, care a primit de la Dumnezeu, prin Sfântul Petru, această înaltă prerogativă. Nu poate fi deci nici o greșală în Biserica Romană, și numai ca urmare a îngâmfarii Biserica Răsăritului a ridicat contra ei învinuiri. Cuteza a aminti împotrivirea vechilor episcopi ai Romei titlului de „Patriarh Ecumenic.” Pretindea în chip mincinos că întâiul Sinod de la Niceea declarase că Episcopul Romei nu poate fi judecat de nimeni fiindcă era șeful tuturor Bisericilor. Cita apoi apocrifa *Donației lui Constantin*, pentru a dovedi puterea suverană a papei atât din punct de vedere vremelnic cât și din punct de vedere duhovnicesc. Afirma că Constantinopolul nu datorează decât Sfântului Scaun al doilea rang ce ocupă între Bisericile Patriarhale. Cât despre Biserica Romană, ea are un rang excepțional, și a ataca drepturile sale înseamnă a ataca Biserica Universală, al cărei centru dumnezeiesc este ea. Acesta era conținutul întâii scrisori a lui Leon al IX-lea către Patriarhul Mihail Cerularie²⁶⁰.

A doua scrisoare, ce nu are un adresant anume, cuprindea o amănunțită apărare a obiceiurilor latine. Aceste scrisori însă nu au fost trimise imediat.

Împăratul și Patriarhul scriu Papei. Între timp a sosit de la Bizanț un curier cu două scrisori, una de la împăratul Constantin și alta de la Patriarhul Mihail. Scrisorile aveau un cu totul alt ton decât ceea ce Papa tocmai citise. Împăratul Constantin dorea o strânsă alianță

²⁵⁹ Leon din Ohrida, *Epistola ad Ioannem Episcopum Tranemem*, PG 120, 836 ff.

²⁶⁰ Cf. Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., pp. 242-243.

politică. Aceasta fiindcă împăratul era prea slab pentru a ține piept tuturor dușmanilor săi. El a hotărât să ceară ajutorul germanilor și al Italianilor, și se adresa pentru aceasta papei, care avea asupra acestor popoare multă influență. Iată de ce împăratul Constantin Monomahul a scris o scrisoare împăciuitoare²⁶¹.

În scrisoarea sa, Patriarhul Mihail se ruga pentru o mai strânsă unitate între Biserici. Niciuna din scrisori nu pomenea de obiceiurile disputate din Biserica Romei. Patriarhul Mihail chiar făgăduia să înscrie numele Papei în dipticele din întreg imperiul, cu condiția, firește, ca și numele său să fie înscris la Roma. Patriarhul Mihail își începea scrisoare cu „Frate”, nu cu „Părinte”, titlul onorific cu care patriarhii din trecut îl recunoșteau de obicei pe Episcopul Romei. Când Patriarhul Mihail și-a semnat scrisoarea cu titlul de „Patriarh Ecumenic”, traducătorii lui Leon au tradus greșit titlul Patriarhului ca *universalis*²⁶². Nu mai trebuie să spunem că Papa a fost profund șocat când Cerularie s-a oferit ca, dacă numele lui va fi pomenit în Biserica Romei, să aibă grijă ca numele Papei să fie pomenit în bisericile din tot pământul locuit (*in toto orbe terrarum*). Este puțin probabil ca Patriarhul Mihail Cerularie să fi pretins că controlează toate bisericile din întreaga lume. Cerularie folosea cuvântul lume (οἰκουμένη) cu sensul bizantin de „imperiu.” Latinii traduceau cuvântul literal, adică „întreaga lume locuită.” Același tip de neînțelegere a pricinuit tulburările legate de titlul de „Patriarh Ecumenic.”

Ce anume a pricinuit schimbarea tonului scrisorii Patriarhului Mihail? Să fi fost influența împăratului? Este prea puțin probabil, fiindcă niciodată Cerularie nu a arătat nici cea mai mică deferență față de dorințele suveranului său. Cu siguranță, făcătorul de pace era episcopul Ioan de Trani, pe care Arghir tocmai îl trimisese la Constantinopol să raporteze situația din Italia. Împăratul avea încredere în Episcopul Ioan, astfel că a fost convins de acesta că Papa este un om distins și rezonabil, a cărui prietenie este necesară dacă se dorea salvarea Italiei. Întrucât Patriarhul Mihail vorbise cu Episcopul Ioan despre situația și caracterul Papei, reacția sa trebuie să se fi datorat încrederii sale în cele spuse de Episcopul Ioan.

Scrisorile Cardinalului Humbert. Ar fi fost mai bine ca Papa Leon însuși să răspundă conciliatoarei scrisori a împăratului și să treacă cu vederea exprimările Patriarhului. Leon al IX-lea ar fi putut să răspundă liniștit la aceste învinovățiri; să îndreptățească mai multe obiceiuri latine potrivit principiului că rânduiala se poate deosebi după țări, cu condiția ca rânduilele Apostolilor și ale Sinoadelor Ecumenice să fie respectate. Papa Leon putea să-și întoarcă atenția către reforma Bisericii Apusene; în loc de aceasta el nu cugetă decât la atingerea ce credea că s-a dat pretențiilor sale de șef suveran al Bisericii²⁶³. Pe deasupra, sănătatea Papei Leon se deteriora rapid, așa că el a lăsat totul în mâinile Cardinalului Humbert.

Cardinalul Humbert era un om destul de erudit, dar cu un temperament iute și războinic. Nu-i iubea pe greci și era liderul partidei cu totul ostile punctului de vedere bizantin. El a decis să se trimită legați la Constantinopol. Astfel, Cardinalul Humbert a redactat încă două scrisori în numele Papei Leon. Pe lângă Cardinalul Humbert, Papa Leon a mai numit doi legați papali, pe Frederick al Lorenei, cancelar al Scaunului Romei, și pe Arhiepiscopul Petru de Amalfi. Amalfi era un stat vasal al imperiului și cuprindea multă populație grecească.

Scrisoarea adresată împăratului Constantin începe prin a felicita pe împărat pentru evlavioasa dorință ce i-a împărtășit, dar curând Papa Leon ajunge la drepturile Scaunului Romei. „Biserica Catolică”, zice el, „mamă și fecioară neprihănită, deși aleasă a umple cu mădularele sale pământul întreg, nu are totuși decât un cap, care trebuie să fie cinstit de toți.

²⁶¹ Ibid., p. 243.

²⁶² Scrisorile acestea sunt cunoscute numai din răspunsurile papale și din scrisoarea lui Cerularie către Petru al Antiohiei (PG 120, 781796).

²⁶³ Cf. Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 242.

Oricine îl nesocotește, în zadar se pretinde a fi unul din mădularele ei. Acest cap al Bisericii este Roma, a cărei putere a recunoscut-o marele Constantin prin donația sa. Și, ca Episcop al Romei, Papa este Vicarul lui Dumnezeu, însărcinat cu purtarea de grijă a tuturor Bisericilor.” Papa caută a reda strălucirea scaunului Romei, care de mult timp, zice el, era cărmuit mai mult de năimiți decât de păstori. Împăratul Constantinopolei poate să-l ajute în această lucrare, înapoindu-i bunurile ce le are Biserica Romană în Răsărit. Scrisoarea cuprindea și plângeri la adresa Patriarhului Mihail Cerularie, căruia îi impută planuri ambițioase asupra Bisericilor Alexandriei și Antiohiei. Papa îl avertiza pe împărat că, dacă Cerularie nu va fi împiedicat, va lua măsuri de represalii²⁶⁴. Scrisoarea mai cerea împăratului să dea tot ajutorul legaților papali.

În scrisoarea către Mihail Cerularie, Papa arată că a primit scrisorile ce îi scrisese acest patriarh în favoarea restabilirii păcii. După rândurile de început, Patriarhul a citit următoarele: „Pacea va fi, dacă nu veți căuta a trece marginile puse de Părinți.” Tot aceasta zicea și Biserica Răsăriteană papalității. Apoi Papa ajunge la pretenziile drepturi ale Bisericii Romei: „Biserica Romană nu este, după cum ziceți, o Biserică locală; oare nu este ea cap și mamă? Cum ar putea fi ea astfel, dacă n-ar avea nici mădulare, nici copii? Noi credem cu tărie aceasta, și de aceea o mărturisim sus și tare. Biserica Romană este atât de puțin locală încât, în tot universul, orice națiune care are îngâmfarea de a nu fi de părerea ei, nu poate fi mai mult privită ca făcând parte din Biserică. Ea nu mai este o Biserică, ci o adunare de eretici, o sinagogă a Satanei!... Deci cel ce voiește a se slăvi cu numele de creștin, să înceteze a huli și a ataca Biserica Romană; căci în zadar pretinde a cinsti pe Tatăl familiei, dacă necinstește pe soția lui!”

Papa Leon imputa apoi lui Mihail ambiția, luxul și bogățiile sale. Cu cuvinte de reproș pentru folosirea titlului de „Patriarh Ecumenic”, el adaugă: „Ce hrăpire necuviincioasă, jalnică și fără de lege este a voastră când, din gură și prin scris, vă pretindeți patriarh «universal» (ecumenic).” Apoi amintește împotrivirea făcută de Sfântul Grigorie acestui titlu²⁶⁵. Fără vreo îndreptățire, scrisoarea arunca îndoeli asupra alegerii lui Cerularie la episcopat. Scrisoarea îl mai acuza pe Cerularie de a fi încălcat prerogativele Bisericilor Alexandriei și Antiohiei. De asemenea, în scrisoare se vorbea de „nerușinarea” lui Cerularie de a critica practicile latine, mai ales folosirea pâinii nedospite, în încheiere, scrisoarea afirma că se nădăjduiește ca legații să-l afle pe Patriarh pocăit.

Să nu ne mirăm deci când citim răspunsul Patriarhului Mihail la această scrisoare cu o învățătură nelegiuită și cu acuzații neîntemeiate.

Pornind în 1054, legații latini s-au oprit în Apulia ca să stea de vorbă cu Arghir. Arghir i-a sfătuit prostește să nu-l bage în seamă pe Cerularie și să se concentreze asupra împăratului. Era o mare greșală, căci Patriarhul era cu siguranță o figură mai puternică și mai populară. Legații au sosit în Aprilie cu două scrisori. Ei mai aduceau un dosar ce cuprindea cele două scrisori anterioare neexpediate și un raport din partea Patriarhiei Ierusalimului care arăta că practicile de acolo difereau de cele din Constantinopol.

Legații latini în Capitală. Legații au făcut întâi o vizită Patriarhului Mihail, „nu să afle și să discute, ci să învețe pe greci și să le transmită hotărârile lor.” Nemulțumiți de protocolul primirii lor, trufașii legați au încredințat Patriarhului scrisoarea Papei și s-au retras fără a-i da măcar salutul obișnuit. Apoi Patriarhul a deschis scrisoarea și a rămas uimit. Cerularie fusese asigurat de Episcopul Ioan că Papa Leon era un om înțelept și binevoitor. De aceea a rămas tulburat de purtarea nepoliticoasă a legaților Papei. Pe deasupra, Patriarhul se aștepta la o scrisoare prietenoasă ca răspuns la scrisoarea sa, care fusese scurtă și politicoasă.

Patriarhul a început apoi să cugete la cele întâmplate. El a cercetat pecetea scrisorii și a crezut că cineva a umblat la ele. Îndată Cerularie a tras concluzia că legații arătasera întâi

²⁶⁴ Ibid., pp. 243-244.

²⁶⁵ Ibid., p. 244.

scrisoarea lui Arghir și că poate acesta schimbase textul. Deși era puțin probabil, Patriarhul s-a gândit: Cum de reușea Papa să trimită legați dacă era prizonier? Ce garanție avea că aceste cuvinte reprezentau simțămintele lui? Cu cât se gândea mai mult, cu atât Patriarhul se încredința să nu recunoască autoritatea legaților. El refuză să continue negocierile cu acești legați, declarând că nu erau trimiși de Papa, ci de Arghir.

Precauția și prudența Patriarhului aveau să se dovedească îndreptățite peste câteva zile, fiindcă la 15 Aprilie, 1054, Papa Leon a murit. Era la doar câteva zile după sosirea legaților în capitală. Conform tuturor precedentelor Legii Canonice, legații nu puteau reprezenta un papă decedat. Legații nu aveau un statut legal.

În Septembrie, 1054, Henric al II-lea a numit un nou papă, un german, Victor al II-lea (1055-1057). El nu era în legătură cu legația, și poate nici nu știa de existența ei. El dezaprobase dorința lui Leon de a se alia cu Bizanțul și nu fusese consultat în privința politicii sale recente.

Deși Patriarhul îi ignora pe legați, împăratul Constantin i-a primit în chip ales și Humbert a intrat îndată în discuție, căutând a face apărarea Bisericii Latine. El a adresat Bisericii Răsăritene mai multe învinuiri, arătând că și ea avea rânduilele ei deosebite și abuzurile sale, la fel ca și Biserica Latină, încurajați de cordialitatea împăratului, latinii au făcut publice documentele aduse de ei. Raportul Patriarhiei Ierusalimului s-a dovedit irelevant, fiindcă nimeni din capitală nu s-a plâns vreodată de practicile bisericești din Cetatea Sfântă. Însă cele două schițe de răspuns la scrisoarea Arhiepiscopului de Ohrida, traduse în grecește de către Humbert și neexpediate, i-au supărat pe bizantini.

Cardinalul Humbert a pornit ofensiva față de atitudinea lui Cerularie. În încercarea de a-l depune pe Patriarh, el a publicat o foarte lungă scrisoare, care a fost tradusă în grecește, ca un fel de pamflet împotriva Patriarhului. Pentru prima dată motivațiile legaților au devenit limpezi pentru bizantini din pamfletul și din scrisorile lui Humbert. Până atunci ei nu realizau schimbările ce avuseseră loc în mentalitatea Bisericii Romane. Extinderea absolutei și directe autorități a Papei peste toți episcopii și credincioșii era pentru cugetul bizantinilor nimic mai puțin decât tăgăduirea deplină a tradiției cunoscute de ei și de strămoșii lor. O asemenea putere ar fi dus la anularea autonomiei Bisericilor lor.

În veacul al V-lea, Sfântul Ioan Gură de Aur scria Papei Inochentie I al Romei (401-417) despre o situație similară cu cea descrisă mai sus, când Cardinalul Humbert a intrat într-o altă eparhie și a încercat să-l depună pe patriarh. Sfântul Ioan scria: „Dacă s-ar ajunge să stăpânească acest obicei și ar fi legiuit ca, oricine dorește, să intre în eparhii străine și îndepărtate, și să alunge pe cei pe care dorește să-i schimbe, și să facă tot ceea ce îi place potrivit puterii sale arbitrare, să fiți încredințat că toate acestea ar duce la pieire și (...) neorânduiala ar cuprinde întregul pământ.”

Faptul că Humbert se sprijinea pe falsul document al *Donației lui Constantin* era cu totul de neacceptat pentru bizantini. Ceea ce avea de spus Humbert era mult prea nou, iar critica adusă de el practicilor liturgice ortodoxe le jignea sentimentele patriotice. Purtarea lui Humbert era așa de nediplomatică și jignitoare, încât nu numai că nu a reușit să-i întoarcă pe bizantini împotriva Patriarhului, ci întregul cler bizantin și-a strâns rândurile în jurul lui Cerularie.

Nichita Stithatul, călugărul studit. În replică, un călugăr de la Mănăstirea Studion, Nichita Stithatul, s-a adresat Bisericii Romei în termeni foarte curtenitori. Însă el critica practicile legate de pâinea nedospită, postul de Sâmbăta, interzicerea preoților căsătoriți și săvârșirea Liturghiei obișnuite în locul Liturghiei darurilor în Postul Mare. Humbert a văzut tratatul și l-a tradus în latină, pierzându-și cumpătul cu totul. El a dat la iveală un pamflet grozav de insultător la adresa lui Nichita Stithatul, traducându-i numele prin „Pectoratus”, ceea ce, spunea el, înseamnă „fiara ce se târăște pe burtă.” Apoi a declarat că „Pectoratus trebuie să fi ieșit dintr-un bordel, nu dintr-o mănăstire.” Fără a răspunde criticilor călugărului studit, Humbert încheia cu un contraatac asupra unor practici grecești, precum amestecul de

apă caldă în Sfânta împărtășanie.

Patriarhul Mihail se ținea încă deoparte. El știa fără îndoială că împăratul voia cu orice preț să jertfească Biserica Greacă papalității, pentru a dobândi oarecare ajutoare pentru tronul său. Pe de altă parte, împăratul Constantin se temea că furia lui Humbert putea periclita alianța politică pe care o dorea. Apoi împăratul l-a pus pe Nichita Stithatul să-și retracteze tratatul și să-și ceară scuze de la legații latini. Umflându-se de mândria victoriei, Humbert a forțat nota, ridicând problema lui Filioque. Deși această provocare i-a iritat pe bizantini, totuși Patriarhul a rămas tăcut, ignorând pe legați.

Bula de excomunicare. Răbdarea Cardinalul Humbert se apropia de sfârșit. Deși știa că Papa murise, în ziua de Sâmbătă, 16 Iulie 1054, în ochii întregii obști adunate pentru Liturghie, Humbert și colegii săi au năvălit în Biserica Sfânta Sofia. După ce se plânseră cu glas mare de îndărătnicia patriarhului Mihail, puseră pe altar o Bulă de excomunicare a lui Mihail Cerularie, a lui Leon din Ohrida, a lui Mihail Constantin, cancelarul patriarhal, și a tuturor celor ce urmează lor. În Bula de excomunicare se putea citi printre altele: „Mihail și adepții lui, vinovați de sus-pomenitele greșeli și de nerușinare, (...) dimpreună cu toți ereticii, dimpreună cu diavolul și îngerii lui.” Apoi latinii ieșiră din Biserică scuturând praful de pe picioarele lor. Un diacon a alergat după ei, implorându-i să ia Bula înapoi. Ei au refuzat, iar diaconul a aruncat-o pe stradă. Ea a fost ridicată și dusă în final la Patriarh.

Documentul a fost apoi tradus pentru Patriarh. Este de necrezut cum un om cu învățătura lui Humbert a putut să scrie un manifest atât de jalnic. Documentul începea prin a refuza lui Cerularie, atât personal cât și ca Episcop al Constantinopolului, titlul de Patriarh. Se pretindea că toți cei ce îl sprijină pe Cerularie sunt vinovați de simonie. Cât de ciudat era ca Humbert să acuze pe bizantini de un viciu despre care știa bine că predomină în Biserica sa din acea vreme. El îi acuza pe bizantini de multe alte lucruri precum: că încurajează castrarea (practică ce era îngăduită și la Roma), că insistă să-i reboteze pe latini (lucru ce nu era adevărat pe atunci), că îi lasă pe preoți să se căsătorească (lucru neadevărat, căci un bărbat căsătorit putea deveni preot, dar un bărbat deja hirotonit nu se mai putea căsători), că botează femeile aflate în chinurile nașterii, chiar și dacă erau pe moarte (o bună și veche practică creștină), că refuză împărtășania bărbaților cu bărbile rase (lucru neadevărat, deși ortodocșii dezaprobă pe preoții rași) și în final, că au scos o porțiune din Crez (ceea ce era exact opusul adevărului!). După asemenea afirmații eronate, plângerile referitoare la închiderea bisericilor latine din capitală și la nesupunerea față de Papa și-au pierdut orice efect. Anatema finală era urmată de afirmația că de atunci înainte Mihail Cerularie și aderenții săi vor fi cunoscuți ca eretici *prozimiți* (adică ai pâinii dospite).

Patriarhul Mihail a dus îndată împăratului o traducere grecească a Bulei. Împăratul a fost profund șocat, fiindcă tocmai își luase rămas bun de la legați în chip prietenesc, sperând că planul său de alianță politică s-a realizat. La început împăratul nu a vrut să-i recheme în capitală. Apoi a dat înapoi, fiind de acord să trimită un mesager care să ceară versiunea latină originală a Bulei. Mesagerul i-a ajuns la Selimbria și s-a întors cu o copie a textului. Astfel împăratul a văzut că traducerea Patriarhului era corectă. Atunci împăratul a trimis un alt mesaj, poruncind ca legații să se întoarcă în capitală ca să explice în fața unui sinod ce vor să spună. Legații au refuzat și și-au continuat călătoria.

Excomunicarea lui Humbert. Patriarhul Mihail era mâhnit de această ruptură și se temea de reacția curții împărătești. Prietenii Patriarhului făcuseră ca cuprinsul Bulei să fie cunoscut în toată cetatea. Bizantinii obișnuiți, sătui de aroganța legaților, erau mândri pe purtarea cordială a împăratului și mulți erau convinși că împăratul este în înțelegere cu ei. Au izbucnit răscoale și demonstrații, împăratul Constantin, dându-și seama că opinia publică susținea Biserica împotriva lui, a anunțat că va pedepsi pe traducătorii care colaboraseră cu legații. Apoi împăratul a pus să fie arestate rudele lui Arghir care se aflau atunci în capitală și a poruncit ca un exemplar al Bulei să fie ars în public. Astfel răscoalele s-au liniștit.

Apoi Sâmbătă, 24, Iulie, s-a ținut un Sinod care să răspundă la toată această afacere. Sinodul a declarat că niște bărbați nechibzuiți din Apus l-au excomunicat pe Patriarh și pe toți cei ce refuzau să se conformeze dogmei latine despre Duhul Sfânt și practicilor lor de a se rade și de a avea preoți celibatari. Se dădea în întregime textul Bulei și textul decretului împăratului Constantin prin care porunca ca Bula să fie arsă. Scrisorile aduse de legați au fost citate și s-a spus că erau opera lui Arghir. Apoi Humbert și ceata sa au fost excomunicați în mod solemn, căci veniseră în „de Dumnezeu păzită cetate ca un trăsnet sau ca o furtună sau, mai bine zis, ca niște mistreți sălbatici, spre a răsturna adevărul.”

Totuși redactarea era făcută cu grijă, astfel încât să nu implice papalitatea sau Biserica Apuseană în general. Vinovații erau cei trei legați și nepopularul dregător Arghir. Astfel se lăsa cale deschisă pentru oricare papă, ca să reia prietenește negocierile cu Constantinopolul, dacă recunoștea că Humbert acționase depășindu-și puterea legală sau autoritatea. Eșecul acelor legați nu a compromis papalitatea. Următorul papă ar fi putut respinge acțiunile acestor legați fără a-și pierde ceva din prestigiu. Situația relațiilor dintre Biserici nu se înrăutățise, cu excepția unui resentiment sporit.

Consecințele. Tradiția spune că evenimentele din 1054 marchează ruptura finală dintre Roma și Bisericele Răsăritene. Așa cum am menționat anterior, deși nici un Papă nu mai fusese pomenit în dipticele din Constantinopol din 1009, totuși contactul dintre Roma și Constantinopol nu era întrerupt cu totul.

La Constantinopol, episodul cu Humbert a fost socotit doar ca o criză internă în care Patriarhul Mihail câștigase o victorie asupra împăratului Constantin, însă în Apus incidentul a fost luat mult mai în serios. De ce? Pe atunci reforma papalității făcea ca evenimentele ce priveau Roma să fie urmărite cu un avid interes în întreaga Biserică Apuseană. Neașteptatul atac bizantin asupra practicilor lor a stârnit o publicitate ostilă mai mult decât orice altceva.

De atunci încolo Roma și Constantinopolul au rămas permanent divizate. În ochii Apusului grecii erau acum doar niște schismatici nedemni de încredere. Scopul apusenilor avea să fie de acum înainte acela de a săvârși, fie amical, fie cu forța, unirea Bisericilor în condițiile lor. Între timp grecii întrețineau o constantă activitate polemică împotriva ereticilor latini care a exacerbât neînțelegerea, resentimentul și ura.

Patriarhul Mihail își sfătuia turma: „O, voi cei ce sunteți ortodocși, fugiți de tovărășia celor ce au primit pe ereticii latini și care-i privesc ca pe cei dintâi creștini în soborniceasca și sfânta Biserică a lui Hristos!” Căci, așa cum spunea el ceva mai încolo, „Papa este eretic.” Deci de acum nu mai era doar acuzația de schismă, ci de erezie.

Totuși multe țineau de personalitățile implicate. Cardinalul Humbert nu era defel stânjenit de grosolana sa comportare în această afacere. De fapt el și-a citit raportul ca și cum ar fi fost un triumf, iar Apusul l-a crezut pe cuvânt. Până la moartea sa din 1061 el a rămas cel mai influent om din Curia Papală (numele colectiv pentru organele executive, administrative și juridice ale guvernului central al Bisericii Romei, sub domnia absolută a Pontifului). Colegul de legăție al lui Humbert, Frederick de Lorena, Abate de Monte Cassino, a devenit curând Papă, cunoscut ca Ștefan al IX-lea (1057-1058). Și el era un înfocat reformator și un susținător al autorității Scaunului Romei.

De asemenea, cel mai bun prieten al lui Humbert, Hildebrand, a devenit Papa Grigorie al VII-lea (1073-1085), cel ce a produs *Dictatus Papae*, poate cea mai faimoasă dintre toate declarațiile despre pretențiile și prerogativele papale, îndreptată împotriva teoriei pentarhiei (cele cinci patriarhate). El a dezvoltat propria teorie conform căreia puterea spirituală a Papalității, în comparație cu puterea laică a împăraților și regilor era ca soarele față de lună. În timpul administrației sale, juriștii Curiei au început să pună teoria în termeni juridici și practici.

Iată deci că Biserica Romei nu a avut niciodată intenția de a repudia acțiunile legaților. Dimpotrivă, ei i-au îndreptățit, până când apusenii au ajuns să creadă că atacul neprovocat al lui Cerularie fusese pedepsit legitim și în chip cuvenit prin excomunicare, întrucât Cerularie și

cei dimpreună cu el nu au cerut niciodată „absolvire” de la Biserica Romei, ei se găseau „în schismă”. Deși Humbert avusese grijă să nu incrimineze întreaga Biserică din Constantinopol în excomunicarea sa, totuși dacă acești oameni continuau să aleagă și să sprijine episcopi schismatici, atunci, desigur, erau și ei schismatici.

Această interpretare nu a prins rădăcini în cugetele apusene decât peste mai bine de un secol. Marea masă a populației a reacționat foarte calm la separare. Pentru o vreme, mulți nici nu au fost conștienți de deosebirea dintre învățăturile Constantinopolului și ale Romei. Ruptura a fost resimțită imediat doar de către cercurile oficiale, de către cler și guverne. Prin veacul al XIV-lea grecii recunoșteau că schisma avusese loc în vremea Patriarhului Mihail. Ei erau încredințați că el răspunsese atacului papal în mod corect prin excomunicarea Papei, spunând apoi Patriarhilor Răsăriteni să-l recunoască în viitor ca Patriarh mai mare.

Ruptura din 1054 a făcut ca Patriarhul Constantinopolului să devină complet independent de pretențiile papale. Aceasta a sporit și autoritatea sa în lumea slavă și în cele trei patriarhii răsăritene. Însă din punct de vedere politic ruptura avea să se dovedească îngrijorătoare. Bizantinii știau că au nevoie de ajutor spre a stăvili valul turcilor răsăriteni.

Patriarhul Petru al Antiohiei. Adevărata tragedie a episodului din 1054 a fost creșterea resentimentului de ambele părți. Patriarhul Mihail a căutat să obțină sprijinul colegilor săi răsăriteni. După ce legații latini au părăsit capitala, Cerularie a scris o scurtă dare de seamă a vizitei lor prietenului său, Patriarhul Petru al Antiohiei. În prima scrisoare el lăsa să se înțeleagă că întreaga Biserică Ortodoxă fusese excomunicată. Ceva mai târziu el a scris o dare de seamă mai exactă a aceluși episod și a adăugat o listă a credințelor și practicilor apusene pe care le socotea greșite. Principalele sale obiecții au fost folosirea lui Filioque și pâinea nedospită. Patriarhul Petru i-a răspuns, dar fără a fi cu totul de acord. El credea că Arghir era principalul rău. După părerea sa, pâinea nedospită era indezirabilă, dar în privința controverselor despre Filioque era nevoie de economie. El admitea că adăugirea la Crez era greșită, dar scria că „Nu trebuie să cerem de la ei aceeași acrivie pe care o cerem de la cercurile noastre cu o înaltă învățătură. Este de ajuns dacă ei mărturisesc Taina Treimii și a întrupării.” În încercarea de a media între cei aflați în dispută, el a sugerat chiar lui Cerularie că „poate au pierdut copiile actelor vechilor Sinoade.” El îi socotea pe latini frați creștini, iar abaterile lor ar fi trebuit privite cu dragoste îngăduitoare atâta vreme cât nu încearcă să impună practicile lor altora. Cu toate acestea, pretenția Papei de a dicta Bisericilor din Răsărit era de neacceptat pentru ele, mai ales că teoria colegialității celor cinci Patriarhate era universal acceptată în Răsărit.

Patriarhul Mihail Cerularie avea destule necazuri ca să mai deschidă o controversă cu Patriarhul Petru. Prin Patriarhul Antiohiei, au fost anunțați de separare și patriarhii Alexandriei și Ierusalimului. În ciuda sărăciei izvoarelor asupra acestei probleme, se poate afirma cu certitudine că celelalte trei patriarhate au rămas credincioase Ortodoxiei și au sprijinit Patriarhia Constantinopolului.

Cerularie a rămas figura dominată în stat până la moartea împăratului Constantin al IX-lea în Ianuarie, anul următor. Urmașa lui a fost Teodora, ultima din dinastia Macedoneană, o împărăteasă extrem de populară. În dorința sa de a-l opri pe Cerularie să se mai amestece în treburile statului, ea i-a spus odată pe un ton acru să-și vadă de treburile lui și să se ocupe de cele ale Bisericii. Ea a domnit doar optsprezece luni și a fost urmată de Mihail al VI-lea Stratiotikos (1056-1057) care s-a dovedit a fi un împărat slab. Istoricii cred că Cerularie a luat parte la complotul politic pentru aducerea pe tron a lui Isaac I Comnenul (1057-1059). Totuși Comnenul nu s-a lăsat intimidat atunci când Cerularie a început să se amestece în treburile lumești. Cerularie a mers până acolo încât a purtat pantofi de purpură, simbolul rangului împărătesc. Apoi popularitatea lui Cerularie în capitală a început să scadă. Nimeni nu era pregătit să tolereze un patriarh care se vedea pe sine împărat. Isaac, sigur pe ajutorul armatei, l-a depus pe Cerularie.

Patriarhul Mihail Cerularie, cinstit de unii și socotit de alții ca principal arhitect al

schisme, nu a supraviețuit mult dizgrației și depunerii, răposând după câteva zile spre sfârșitul anului 1058. A fost îndată canonizat prin aclamarea poporului, împăratul a fost silit de opinia publică să-i facă o înmormântare măreață. Următorul patriarh a așezat o prăznuire anuală în cinstea lui.

Răspunsul lumii ortodoxe. Din momentul când papalitatea a încercat să impună autocrația asupra celorlalte patriarhale, a existat o puternică reacție în toate aceste Biserici. În Răsărit se credea că guvernarea Bisericii trebuie să fie în mâinile celor cinci Scaune istorice - Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Biserica Apuseană cerea ca autoritatea Papei asupra tuturor Bisericilor creștinătății să fie neîndoielnică și deplină.

Ideea colegialității era expresia universalității Bisericii. Din punctul de vedere bizantin aceasta pune la adăpost drepturile lui *sacerdotium* pe care *imperium* nu trebuia niciodată să le încalce. Cele patru patriarhale orientale nu se opuneau ca Episcopul Romei să aibă cinstea de întâiul între egali. Aceasta însă numai atâta vreme cât Papa mărturisea adevărata Credință. El a pierdut această cinste când a adoptat erezia lui Filioque. Însă pentru mentalitatea latină ideea pentarhiei era socotită ca foarte primejdioasă și chiar în directă opoziție cu primatul Bisericii Romei.

Patriarhul Mihail Cerularie nu a fost decât interpretul plângerilor înaintate de creștinătatea răsăriteană. El nu ar fi avut niciodată destulă influență pentru a impune plângerile sale Răsăritului creștin. Ceea ce făcuse forța lui Fotie contra Papalității a fost faptul că toate Bisericile din Răsărit au fost cu dânsul, cu toate intrigile politice, influența împăraților, silnicia papilor și ura înverșunaților săi dușmani. Patriarhul Mihail nu avea nici învățătura, nici geniul, nici virtuțile Sfântului Fotie; însă el vorbea în numele Răsăritului, și Răsăritul s-a recunoscut în protestările sale împotriva înnoirilor Romei²⁶⁶.

Astfel, pentru Biserica Romei unire însemna supunerea Bisericii Răsăritene față de Roma. Pentru bizantini, unirea însemna ca Episcopul Romei să renunțe la înnoirile lui. Astfel avea să-și recapete locul de cel dintâi Patriarh și să fie din nou pomenit în diptice. El avea să primească toată considerația și toate titlurile onorifice datorate lui. Totuși cu toții știau că va fi greu să se pună de acord aceste păreri.

În final, partidele politice din Bizanț au ajuns a fi clasificate după atitudinea lor față de Apus; a fi un latinofron, adică latino-cugetător, însemna a avea și a arăta simpatie față de latini, ceea ce era tot una cu a fi un trădător al Ortodoxiei²⁶⁷.

²⁶⁶ Cf. Guettée, *Papalitatea schismatică*, op. cit., p. 245.

²⁶⁷ Charles Diehl, *Byzantium: Greatness and Decline*, op. cit., p. 216.

CAUZELE SIMȚĂMINTELOR POTRIVNICE UNIRII ÎN RÂNDUL BIZANTINILOR

Pe la mijlocul veacului al treisprezecelea, Bisericele creștinătății răsăritene și apusene erau conștient separate. Neînțelegerea dintre Patriarhul Mihail Cerularie și Cardinalul Humbert fusese un episod amar și nefericit în istoria bisericească. Neîndoielnic, el a creat o atmosferă de schismă, dar nu era nici primul și nici ultimul incident în nefericita poveste²⁶⁸.

Dezaprobarrea Bisericii Răsăritene față de odioasa adăugire a unui cuvânt în Crez era cât se poate de reală. Din motive politice, ea reprezenta triumful influențelor germane la Roma, pricinuind astfel refuzul Patriarhului de a include numele Papei în diptice. Pe lângă aceasta, trebuie amintit că oamenii de rând, conduși de călugări, erau mișcați de o pasionată loialitate față de Crezul lor, de Liturgia și tradițiile lor, despre care credeau că sunt dumnezeiește poruncite; ei credeau că este un păcat să le părăsească.

Având în vedere obiceiurile, interesele și ideile divergente, schisma între creștinătatea răsăriteană și cea apuseană era inevitabilă, împreună cu criza pricinuită de o extraordinară coincidență a evenimentelor politice din secolele unsprezece și doisprezece. Un aspect și mai serios al adăugirii la Crez a fost faptul că ea a ridicat problema dreptului Papei de a fi arbitru absolut al învățăturii creștine. Dacă Bisericele Apusene au schimbat unilateral Crezul Sinoadelor, punând la îndoială autoritatea și insuflarea Părinților Bisericii, prin aceasta trebuiau automat să cadă în erezie, în ciuda oricărei sentințe a Papei. Răsăritul a văzut în dispută un atac direct asupra întregii sale înțelegeri a ocârmuirii și dogmelor Bisericii.

Remarcabila reformare a papalității neglijente și decadente, condusă mai întâi de împărații apuseni și apoi, în timpul vremelnicei eclipse a Imperiului Apusean, de către Biserica însăși, a dus la o agresivă și imperialistă politică bisericească din partea Papilor. Papalitatea a încurajat pe normanzi, ca membri ai Bisericii Latine, în invaziile lor din Sudul Italiei stăpânit de bizantini. Ca răspuns la această agresiune, bizantinii nu au putut să reacționeze în forță, căci aveau de făcut față unui dușman mult mai periculos - turcii din răsărit.

Primele cruciade. În 1095, când Papa Urban al II-lea (1088-1099) a ținut marea sa predică la Clermont, lansând Cruciada întâi, turcii amenințau Bosforul. Astfel, în Răsărit, împărații erau deosebit de grijulii să păstreze bunele relații cu Apusul. Văzute în perspectiva istoriei, Cruciadele, în unele aspecte, și-au pus pecetea pe dezvoltarea politică a Europei apusene. Unul dintre principalele scopuri ale Papei Urban în propovăduirea Cruciadelor a fost acela de a găsi o ocupație mai folositoare pentru turbulenții și războinicii baroni care își cheltuiau energia în războaie civile. Deși transferul unui larg segment din acest element nesupus a servit neîndoielnic la întărirea puterii monarhilor din Apus, papalitatea a beneficiat și ea. Întrucât Cruciadele erau lansate de Papa, succesul lor inițial a sporit mult prestigiul și puterea lui. Toți cruciații aparțineau turmei sale; deci cuceririle lor erau cuceririle sale.

Curând însă s-a iscat o cruntă ceartă între împăratul Alexie I Comnenul și cruciați pentru cetatea Antiohiei, ocupată de latini, și pentru Biserica sa istorică, ceea ce a aruncat creștinătatea latină și cea ortodoxă într-o opoziție clară. Mai spre sud, întemeierea regatului franc al Ierusalimului a agravat relațiile dintre latini și ortodocșii care trăiau acolo, al căror ocrotitor era împăratul.

Cruciadele a Doua și a Treia au sporit antipatia între cetățenii bizantini de rând pe de-o parte, și soldații obișnuiți și pelerinii din armatele cruciate pe de alta. Cu toate acestea, de-a

²⁶⁸ Sir Steven Runciman, *The Eastern Schism*, Oxford University Press, Londra, 1956.

lungul veacului al doisprezecelea au existat influențe politice care au împiedecat în mod serios o ruptură mai largă. Deși împăratul bizantin dezaproba cu tărie pe principele franc al Antiohiei, el găsea totuși că regele franc al Ierusalimului putea fi de folos ca aliat. Împăratul avea nevoie și de prietenia politică a Papei pentru tentativele sale italiene, ca să-l sprijine împotriva normanzilor din Sicilia și Imperiului Apusean. Influența personală a Papei a fost mereu folosită spre a împiedeca o ruptură gravă.

Totuși principala tragedie a Cruciadelor a fost profunda neînțelegere generată până la nivel popular între creștinii răsăriteni și cei apuseni. Bizantinii găseau ideea unui război sfânt de neînțeles și respingătoare. (Așa cum a dovedit istoria, asemenea atitudini apusene aveau să ducă în Apus la Inchiziție.) Efectele mișcării cruciate, care la început adusesese unele avantaje materiale Imperiului, au sporit cu timpul neîncrederea și antipatia reciprocă între Bizanț și Apus.

Bizantinii erau dornici de aliați împotriva turcilor, dar nu se puteau implica în războaiele din Palestina. Între timp, cruciații apăreau în ochii bizantinilor ca niște soldați nesupuși și lacomi care au venit să ceară să fie tratați ca niște oaspeți dragi. Era un lucru groaznic pentru bizantinii de rând să privească marile oștiri din Apus mășăluind prin teritoriul lor, după cât se părea la ordinele Papei, jefuind totul în cale. Ei îi găseau pe apuseni a fi grosolani, nelegiuți și lipsiți de respect, cu o agresivitate nelalocul ei și nediplomatică. Pe deasupra, bizantinii au fost profund șocați de preoții înarmați și combatanți din armatele cruciate, căci canoanele apostolice depun pe orice episcop, preot sau diacon care lovește un credincios sau necredincios²⁶⁹.

Cruciații, la rândul lor, credeau că au intenții nobile - deși își executau cu sălbăticie țelurile - prin faptul că vin să „salveze” creștinătatea răsăriteană. Ei rămăneau surprinși și jigniți când nu erau primiți cu căldură și nici cu deplină cooperare. Ei nu puteau înțelege de ce bizantinii nu le împărtășeau arzătoarea dorință de a merge să lupte cu necredincioșii.

Neînțelegerile au apărut încă de la început, căci mii de ostași și pelerini apuseni s-au trezit într-un pământ unde limba, obiceiurile și religia păreau ciudate și incompreensibile - deci greșite. Cruciații nu și-au dat seama că obiceiurile lor distructive nu aveau cum să le aducă afecțiunea și respectul victimelor lor bizantine. Ca urmare, cruciații s-au simțit răniți, mânioși și invidioși. Totuși până în veacul al doisprezecelea bizantinii de rând au crezut că apusenii obișnuți sunt niște adevărați frați creștini, oricât de deplorabile ar fi fost obiceiurile lor. Cu timpul însă antipatia și neîncrederea au sporit. Dezbaterile dintre Biserici doar înrăutăteau lucrurile, evidențiind deosebiri nu numai în privința concepțiilor și intereselor politice, dar și în practica religioasă și în teologie.

Interesele comerciale. Contemporană cu Cruciadele, și în parte afectată de ele, a fost creșterea și agresivitatea comercială a puterii republicilor maritime italiene, mai ales a Veneției, în veacurile unsprezece și doisprezece. Grecii protestau împotriva lăcomiei și insolenței acestor străini. În timpul dinastiei Comnenilor (1081-1185) Constantinopolul era plin de latini. Eustatie din Tesalonic ne spune că spre sfârșitul domniei împăratului Manuil (1143-1180) erau nu mai puțin de 60.000 în capitală.

Cetățeanul de rând era foarte iritat de numărul mare de negustori italieni care se stabileau în Constantinopol și în alte orașe mari ale Imperiului, dominând viața comercială. Situația economică disperată a bizantinilor i-a făcut pe împărați să le dea concesii și privilegii comerciale în schimbul ajutorului naval și financiar. Când la sfârșitul secolului unsprezece a izbucnit o criză, împăratul a avut nevoie de ajutorul cetăților maritime italiene. El le-a plătit dându-le concesii comerciale mai mari decât cele de care se bucurau supușii lui. Astfel întregul comerț internațional bizantin a trecut în mâinile latinilor. Aroganta prosperitate a negustorilor italieni era o neconținută pricină de iritare pentru bizantini și aceasta a contribuit mult la antipatia populară față de latini. Era cu neputință ca un constantinopolitan sau un

²⁶⁹ Canonul apostolic XXVII.

tesalonicean să nu fie înfuriat de acești trufași apuseni umblând țăntoși pe străzile lor și prin bazare și îmbogățindu-se pe seama negustorilor locali. Pe deasupra, ei și-au adus proprii capelani și li s-a dat voie să-și ridice biserici latine, sporind astfel mânia publică.

Armata. Comandanți și mercenari străini luptau în armata împăratului, alcătuită din lombarzi, francezi, englezi și germani. Împăratul Manuil I chiar și-a reînarmat cavaleria în stil latin. Latinii dețineau poziții importante și în administrație și diplomatie. Un asemenea favoritism strigător la cer displacea grecilor, ducând la scăderea popularității împăratului.

Cruciada a IV-a și jefuirea Constantinopolului. Marea tragedie a Cruciadelor nu este faptul că au eșuat în misiunea lor, ci că au reușit să distrugă Bizanțul. Oroarea jefuirii Constantinopolului la 13 aprilie, 1204, a produs o intensă ură ce nu a putut fi uitată. Cruciada a Patra a fost rezultatul logic al antipatiei religioase, ambiției politice, lăcomiei economice și antagonismului incurabil între două popoare și două lumi. Ocuparea capitalei bizantine de către latini, cu aprobarea tacită a papalității, în aplauzele generale ale creștinătății apusene, dimpreună cu dezmembrarea teritoriului în folosul venețienilor, a dat o lovitură Bizanțului din care nu și-a mai revenit niciodată deplin. El a fost atacat și jefuit ca de niște dușmani, nu ca de niște frați creștini.

Dacă ar fi fost după ostașii cruciați de rând, capitala ar fi fost atacată și jefuită mult mai devreme. Ceea ce s-a întâmplat în 1204 a fost o dramatică și catastrofală criză care s-a dovedit prea mult pentru Bizanț. Pe neașteptate, o armată de cruciați, împinși de propria rapacitate nelegiuită și îndemnați de calculata lăcomie a venețienilor, a profitat de o conducere cu totul incapabilă la Constantinopol. Slabii împărați din dinastia Anghelilor (1185-1204) au fost neputincioși să oprească ostilitățile.

Cetatea, necucerită din vremea lui Constantin cel Mare, care rezistase asediului perșilor, arabilor, avarilor și bulgarilor, a devenit acum prada cruciaților și venețienilor. Când o armată cucerește cel mai bogat oraș din lume, nu te poți aștepta la o purtare bună. Ei au jefuit vreme de trei zile, furând, violând și desfătându-se mai ales cu torturarea preoților ortodocși. Comori fără de preț au fost risipite printre cuceritori și multe au fost distruse cu barbarie.

Istoricul francez al Cruciadei a Patra, Villehardouin, comenta: „De la facerea lumii, niciodată nu s-a luat din vreo cetate o asemenea pradă uriașă.” Scriitorul bizantin Nikita Honiatis comenta: „Chiar și saracinii sunt blânzi și milostivi” în comparație cu aceste creaturi „ce poartă crucea lui Hristos pe umărul lor.” Ei au venit din Apus să lupte cu necredincioșii turci, dar s-au abătut din cale ca să jefuiască cea mai mare dintre cetățile creștine.

Sfintele moaște, multe adunate chiar de Sfânta Elena, au fost cărate în Franța. Manuscrise de preț, multe din ele singurele copii păstrate ale unor opere clasice grecești și romane, au fost puse pe foc. Aghia Sofia, universal slăvită a fi printre cele mai frumoase biserici ale creștinătății, a fost scena celebrării victoriei jefuitorilor beți. Comorile bisericii au fost nimicite sau furate iar altarele ei au fost folosite ca mese de joc. Unii dintre cheflii, în necuviințioasa lor petrecere, au adus o prostituată și au pus-o pe tronul patriarhal. Ce ironie ca armatele cruciaților, care își începuseră campania cu scopul mărturisit de a salva locurile sfinte de necredincioși, să pângărească acum Constantinopolul care era afierosit Maicii Domnului!

După ce au răvășit și jefuit marea Cetate, latinii au purces să întemeieze un Imperiu Latin cu un împărat franc și un vicerege venețian cu care să împartă puterea. Tragica evoluție a masacrului din 1204 a fost încununată de instalarea unui patriarh venețian la Constantinopol, Thomaso Morosini (1204-1211). Cei mai mulți dintre clericii greci au fost deposezați de proprietățile bisericești și oamenii au fost siliți să accepte supremația Bisericii Romei. În special, grecilor li se cerea să rostească Crezul cu Filioque, iar Sfânta Liturghie avea să fie săvârșită cu pâine nedospită. La începutul cuceririi, Papa Innocențiu al III-lea (1198-1216) a poruncit ca grecii să fie lăsați să-și păstreze ritualurile, dar acest lucru nu s-a

respectat. De fapt grecii din sudul Italiei au fost îndemnați de Papa Martin al IV-lea (1281-1285) să cânte Crezul cu Filioque, sub amenințarea cu excomunicarea. Unele practici feudale, caracteristice Bisericii Latine, au fost impuse de asemenea clerului grec, precum depunerea obligatorie a unui jurământ prin care se recunoștea autoritatea papală, săvârșit prin lovirea palmei cu a unui superior latin. Totuși numeroși clerici ortodocși și-au păstrat credința și nu s-au supus acestor practici. O mărturie elocventă a adâncului resentiment ortodox față de stăpânii papali este dată de canonul latin al celui de-al Patrulea Sinod Lateran din Roma (1215), care se referă la obiceiul ortodocșilor de a resfinți altarele de fiecare dată când erau folosite de latini și de a reboteza copiii după săvârșirea aceluiași ritual de către latini. Până la urmă a fost trimis chiar un legat papal la Constantinopol spre a dicta deciziile bisericești și care, de fapt, a influențat deciziile politice.

Numai după cucerirea parțială a imperiului lor de către latini bizantinii au înțeles deplin dezvoltările ce avuseseră loc în privința primatului papal. Pentru greci, simpla numire a unui Patriarh de către Papa, desemnarea episcopilor fără vreo consultare a sinoadelor și fără confirmarea împăratului erau experiențe la care nici nu visaseră. Dar ceea ce îi mânia cel mai mult pe greci era pierderea identității lor naționale, adică începerea latinizării Bisericii Grecești și a poporului.

Împărțirea prăzilor a fost urmată de o brutală împărțire a Imperiului Bizantin, pecetluindu-i-se căderea. Sub dominația latină Constantinopolul, „împărăteasa Cetăților”, se depopula constant datorită sărăciei și foametei. Vreme de mai mult de cincizeci de ani Bizanțul a trebuit să-și săvârșească lucrarea de reconstrucție în provinciile de la marginea imperiului. Totuși cruciații nu au reușit în încercarea de a anexa întreaga împărăție.

Bizanțul a supraviețuit în trei părți, în răsărit o ramură a dinastiei Comnenilor s-a așezat în Trapezunt. În apus, o ramură a ultimei dinastii a Anghelilor s-a așezat în Epir. Aproape de centru, Theodor I Laskaris, ginerele ultimului împărat, a întemeiat un stat în vechea și sfânta cetate a Niceei. Totuși principate france au dăinuit în Grecia și în insule încă două veacuri. Venețienii au dobândit și ei câteva insule și porturi cu valoare strategică și comercială.

Baldwin al II-lea (1217-1273) a fost ultimul împărat latin al Constantinopolului. În vremea domniei sale teritoriul regatului s-a restrâns și țara era într-o situație financiară jalnică. Căutând cu disperare ajutor, Baldwin a vândut sfintele moaște din Bizanț lui Ludovic al IX-lea, regele Franței. În 1261, alungat din Constantinopol de către Mihail al VIII-lea Paleologul (1259-1282), Baldwin a fugit și și-a căutat refugiu în Italia. Astfel, după mai mult de o jumătate de veac de exil la Niceea, în nord-vestul Asiei Mici, autoritățile imperiale au reintrat în capitală și imperiul latin s-a prăbușit. Totuși imperiul reîntemeiat de Mihail Paleologul nu mai era puterea dominantă în răsăritul creștin.

Relațiile după recucerirea Cetății. Oricât ar părea de ciudat, aproape fiecare împărat de după recucerirea Constantinopolului a încercat să țină ușa deschisă reunirii Bisericilor, deși majoritatea supușilor bizantini nu ar fi sprijinit niciodată un compromis cu papalitatea. Masele au rămas neclintite în sila și neîncrederea lor față de străini. Alături de ele se afla Biserica Ortodoxă, mai ales clericii de rang mai jos, mereu tulburați de ambițiile papale. Se pare că oriunde se stabileau latinii instalau o ierarhie latină care încerca să impună practicile și dogmele latine asupra obștilor ortodoxe.

Erau însă și greci care împărțeau părerea împăratului că imperiul nu-și putea permite politic riscul unei dușmăanii cu Apusul. Amenințarea turcească creștea mereu. Mai mult, unii simțeau că prin ruperea bisericească față de Apus s-ar fi rupt și intelectualicește, rămânând în izolare culturală. Aceasta era adevărat, căci din contactul continuu, chiar neprietenesc, apărea un anume schimb intelectual și social între Răsărit și Apus. Totuși, cât ajutor militar putea Apusul să dea? Mișcarea cruciată se dizolva. De fapt atunci când Papa Pius al II-lea (1458-1464) a propovăduit ultima Cruciadă, în 1464, turcii se pregăteau să treacă Dunărea. Venețienii și genovezii, cu marile lor nave și cu angajamente în Răsărit, ar fi fost niște aliați

foarte utili, dar aceștia nu ar fi cooperat niciodată unii cu alții.

După recucerirea Cetății, Mihail al VIII-lea Paleologul era foarte speriat de pregătirile făcute de protejatul Papei, Carol de Anjou, regele Siciliei și Neapolelui, de a reface Imperiul Latin. Ce a făcut Mihail? El a decis să deschidă tratative de unire cu Biserica Romei. În 1273, în ciuda protestelor Patriarhului Iosif, Mihail a obligat un sinod să recunoască deplinul primat al Scaunului Romei. S-a mai decis ca orice cleric să aibă dreptul de a face apel la Roma și ca numele Papei să fie pomenit la Dumnezeiasca Liturghie. În anul următor Mihail a trimis o delegație să anunțe supunerea sa față de Sinodul ținut de Papa Grigorie al X-lea la Lion. Dintre vasele cu destinația Italia, cel care-i ducea pe doi înalți dregători oficiali ai curții, o mulțime de clerici, de secretari, și toate darurile împărătești pentru Papa, a naufragiat la Cape Malea, cu o mare pierdere de vieți omenești. Se pare că la această misiune a împăratului nu a luat parte nici un episcop mai remarcabil.

Delegația a înmănat Papei scrisorile de la împăratul Mihail, fără vreo dezbateri teologice. La slujba bilingvă Crezul a fost rostit cu Filioque. Împăratul Mihail a rămas loial Unirii de la Lion, deși nu a putut-o impune supușilor săi ortodocși. Refuzul Patriarhului Iosif de a accepta unirea a dus la schimbarea sa.

Hartofilaxul Ioan Vekkos a fost numit patriarh (1275-1282). Era primul patriarh pro-unionist al Constantinopolului. El chiar a scris câteva tratate în care încerca să dovedească faptul că atunci când unii Părinți greci scriau despre purcederea Duhului Sfânt „prin Fiul” ei de fapt voiau să spună „de la Fiul.” Între timp împăratul îi prigonea crunt pe cei ce i se împotriveau. Temnițele erau ticsite atât de nobili cât și de oameni sărmani. Schisma îi afecta pe toți, inclusiv familia imperială.

În această perioadă latinii și unioniștii au ocupat Sfântul Munte și au omorât o mulțime de călugări athoniți care refuzau să-l pomenească pe Papa. Cele mai vestite locuri de mucenicie au fost Karyes, Iviron, Vatopedi și Zografu, unde călugării au fost decapitați, spânzurați, înecați sau arși de vii.

Scolastica latină și mistica orientală. În veacul al patrusprezecelea întreaga ceartă asupra unirii s-a mutat într-un alt plan. Amenințarea turcească creștea, amintirile neplăcute ale domniei latine în capitală se estompau, iar prigoana lui Mihail al VIII-lea a fost până la urmă uitată, cu excepția cercurilor monahale. De asemenea, un număr tot mai mare de negustori italieni se așezaseră și făceau negoț în imperiu. Deși stârneau pizma, acești negustori au realizat și un contact intelectual mai strâns între Răsărit și Apus²⁷⁰. De pildă Dimitrie Kidonis a tradus operele lui Toma din Aquino în grecește, care circulau printre intelectualii bizantini. Mulți greci erau atrași de o atât de completă interpretare filosofică a învățăturii creștine. Tomismul se întemeiază pe concepția latină a Treimii, care pune accent pe unitatea Substanței în detrimentul deosebirii Persoanelor. Mulți greci ezitau să abandoneze concepția ortodoxă tradițională; pe deasupra, traducerea termenilor era problematică.

O dată cu apariția lui Grigorie Palama, Biserica Greacă a dezvoltat dogma energiilor dumnezeiești. De asemenea se dădea o formă mai rafinată interpretării tradiționale a teoriei Părinților greci despre legătura dintre Dumnezeu și om. Pentru Apus însă aceasta era o erezie clară și nu putea fi reconciliată cu tomismul. Pe atunci mulți greci ajunseseră să privească tomismul cu simpatie, ceea ce a făcut ca mulți dintre intelectualii bizantini anti-palamiți să fie favorabili unirii cu Roma.

Diferențele de limbaj

Dezbateri teologice. Încercările de unire prin diverse dezbateri teologice au dezvăluit faptul că creștinătatea răsăriteană și cea apuseană gândeau diferit despre Credință. Care deci ar fi autoritatea ultimă pe care ambele ar accepta-o? Cu siguranță Scripturile, hotărârile

²⁷⁰ Dar fără folos duhovnicesc. (n. Apologeticum).

Sinoadelor Ecumenice recunoscute de ambele părți și scrierile Părinților Bisericii socotiți a fi ortodocși și insufiați. În vreme ce oponenții erau ocupați să-și arunce unii altora texte, unele manuscrise grecești redactate în latină erau adesea greșit citate și traduse. Problemele lingvistice s-au adăugat diferențelor de gândire. Pe deasupra, Părinții greci erau uimitor de lipsiți de curiozitate față de Părinții latini, iar aceștia abia dacă erau ceva mai bine informați despre greci.

Bisericile Răsăritene își hrăneau teologia din unicul izvor al Părinților, atât în pustiu cât și în cetăți, îmbogățindu-și astfel comoara duhovnicească. Apusul rămânea o lume îndepărtată, ignorantă și nefamiliară gândirii și temperamentului bizantin. Deci neîncrederea a crescut.

Roma a impus latina în slujbe, în relațiile bisericești, în scrieri și în expunerea gândirii teologice, și chiar în treburile cotidiene ale clasei intelectuale. Gândirea latină, cu aplecarea ei spre precizie și legalism, împreună cu tendința ei de a diseca și a desface toate fenomenele în părțile lor componente, așezându-le în ordine, a dezvoltat o altă plasare a accentelor față de cea a răsăritenilor. De pildă, ei erau mult mai interesați de aspectele formale și tehnice ale validității Tainelor. Adevăratul înțeles al Euharistiei era ascuns sub prescripții tipiconale, mișcări măsurate, stropi de apă bine stabiliți; existau nenumărate comentarii tipiconale asemănătoare unor cărți de bucate liturgice sau unor tratate de chimia hranei liturgice. Aceasta avea să ducă la un cult tehnic exact pentru ei, dar mort lăuntric. Poate că precizia s-a dezvoltat, dar duhul, „sufletul” era pierdut.

Credincioșii ortodocși veneau dintr-un trecut istoric de lupte cu ereziile hristologice din veacul al patrulea până în veacul al șaptelea. Astfel, ei puneau accentul pe ipostasurile Treimii. În Apus însă, oamenii Bisericii luptau cu arianismul goților și cu popoarele germane politeiste, astfel că ei se concentrau asupra unității de esență a lui Dumnezeu.

Peste prăpastia dintre Răsărit și Apus nu se putea trece prea ușor. Generație după generație, Apusul se distanța de cultura grecească, pe când în Răsărit se întâmpla cel mai adesea exact invers. Teologia răsăriteană se afunda în cultura greacă și își formula cea mai mare parte a gândirii sale pe asemenea structuri. De fiecare dată când teologii latini se întâlneau cu ortodocși, aveau enorme dificultăți de a se înțelege. Apusul era incapabil să urmărească terminologia, formularea gramaticală și felul de a gândi al grecilor. Ca urmare, grecii se plâneau de sărăcia latinei în a transmite terminologia teologică profundă. Este unul din motivele pentru care nu doreau să învețe latina.

Deși *essentia* (esență) era singurul mod posibil de a traduce grecescul οὐσία, cele două cuvinte nu erau întotdeauna înțelese la fel. Pentru ortodocși „esența” este în întregime simplă și de necunoscut. Grecii preferau teologia apofatică, adică teologia negativă, însemnând că tot ce cunoaștem despre Dumnezeu este ceea ce nu cunoaștem și nu putem cunoaște. Cauza și principiul Ființării și unității în Treime este ipostasul Tatălui. Tatăl, ca izvor al Dumnezeirii (πηγαία θεότης) în Treime, prin puterile Sale ipostatice cauzează nașterea Fiului și purcederea Duhului. El dă la iveală pe Fiul și pe Duhul. Ipostasurile semnifică în același timp diversitatea și unitatea în raport cu Tatăl, Care este principiu dar și recapitulare (συγκεφαλαίωσις) a Treimii.

Sfântul Grigorie Teologul (cca. 329-391) scria: „După părerea mea, noi păstrăm pe unul singur Dumnezeu raportând pe Fiul și pe Duhul la un singur Principiu, nici amestecându-I, nici contopindu-I”²⁷¹.

Cu o asemenea tradiție, ortodocșii nu puteau accepta adăugirea latină a lui Filioque. Ei ar fi putut folosi iconomia și să treacă cu vederea diferențele de ritual, dar să folosească iconomia spre a include o alterare a Crezului ar fi însemnat să întrecă limitele acesteia. Pentru cugetul latin, adăugirea răsărea logic din dogma apuseană despre Treime; în plus, ea a fost aprobată de suprema autoritate a papalității. Grecii erau pregătiți să spună doar că Duhul Sfânt purcede prin Fiul în Iconomia Dumnezeiască. Latinii nu respingeau teologia apofatică,

²⁷¹ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Oratio XX*, PG 35, 1073.

dar tindeau să privească esența lui Dumnezeu într-o lumină mai ontologică și să subordoneze acesteia Persoanele Treimii.

Persana nu este o traducere perfectă a lui ipostasis (ὑπόστασις). Însă dacă *ipostasis* s-ar traduce prin *substantia*, care este ceva mai exact, iar *persana* ar traduce pe πρόσωπον, s-ar naște alte confuzii. Pentru apuseni, a numi Persoanele Treimii *substanțe* aduce a triteism, pe când πρόσωπον în grecește sugerează exteriorul, mai curând decât personalitatea. Adeseori latinii și grecii interpretau cu bunăcredință același text în mod diferit fiindcă cuvintele nu aveau aceeași conotație pentru fiecare. Se poate vedea acest lucru mai ales în cazul lui Marcu al Efesului la Sinodul de la Florența²⁷².

Metode teologice diferite. Alți factori ce trebuie luați în considerare sunt metodele teologice și marile deosebiri în concepțiile doctrinare. În perioada dintre sfârșitul veacului al unsprezecelea și sfârșitul celui de-al doisprezecelea, în Apus s-a ajuns la un punct de cotitură decisiv, o dată cu începutul scolasticii. Apusul a evoluat spre un tip de cunoaștere analitică care, în rezumat, este rațională; ea are nevoie să definească forma exactă a lucrurilor, să le vadă independent unul de altul. Răsăritul a urmat calea tradiției. Astfel teologii latini, deprinși cu scolastica, rămâneau adeseori interziși văzând cum grecii se refugiau în tărâmul textelor patristice și al canoanelor sinodale, refuzând să cedeze la argumentele lor raționale.

Diferențele culturale și religioase au ajuns la limita critică în cursul controverselor, fiindcă chiar când pozițiile fundamentale erau identice, totuși aproape totul era diferit, în sensul că era diferit resimțit, interpretat, analizat, exprimat și trăit.

Cerințele papale. Nu, tragedia Schismei nu a fost doar o problemă de gelozii superficiale și reciproce antipatii și neîncrederi. Ea a mers mai adânc, întemeindu-se pe tradiții și probleme teologice conflictuale. Cerințele papale au fost sprijinite de agresiva opinie publică apuseană ce stăruia asupra supunerii Răsăritului. Însă când opinia publică din Răsăritul ortodox își amintea de Cruciade și de Imperiul Latin, percepea supremația papală ca o sălbatică formă de dominație străină - nemailăsând loc de vreun compromis asupra purcederii Duhului Sfânt sau asupra pâinii Sfintelor Taine. Răsăritenii nu doreau să se supună Apusului - dar Apusul nu accepta nimic mai puțin decât supunerea.

²⁷² Mai multe despre sinodul de la Ferrara-Florența a se vedea lucrarea lui Ivan M. Ostrumov, *Istoria sinodului de la Florența*, Editura Scara, București, 2002 sau versiunea electronică oferită de Biblioteca Teologică Digitală, <http://apologeticum.net> (n. Apologeticum).

CUPRINS

Prefață	3
Troparul Sfântului Fotie cel Mare	4
Viața și nevoințele celui între sfinți părintelui nostru	
FOTIE cel Mare, Patriarhul Constantinoplei	5
Primii ani din viața sfântului	5
Anii de învățătură	6
Împărăteasa regentă Teodora	7
Sfântul Ignatie	8
Dregătoriile sfântului	9
Cele dintâi scrieri	10
Atmosfera bisericească și politică	11
Candidat la patriarhat	12
Scrisoarea de înscăunare	14
Neînțelegeri în vremea primei păstoriri a lui Fotie ca patriarh	15
Teognost	15
Sinodul din 859	16
Bardas atacă pe ignatieni	16
„Donăția lui Constantin” și „Decretalele”	17
Răspunsul Papei Nicolae	19
Sinodul întâi - al doilea	20
Epistola Patriarhului către Papa	20
Sinodul de la Roma din 863	23
Năvălirea rușilor	24
Lucrarea misionară	25
Sfinții Chiril și Metodie	26
Țarul Boris I al Bulgariei	27
Papa îl lovește direct pe Patriarhul Fotie	33
Problema bulgară	33
Schimbări politice în capitală	35
Enciclica Patriarhului Fotie către Patriarhii Răsăriteni	36
Sinodul din 867	38
Vasile I, întemeietorul dinastiei Macedonene	39
Depunerea lui Fotie	39
Surghiunul lui Fotie	42
Correspondența din surghiun a Sfântului Fotie	43
Cearta asupra Bulgariei	45
Papa Ioan al VIII-lea	46
Rechemat din surghiun	46
Restabilirea suveranității bizantine	47
Reașezarea pe scaunul patriarhal	48
O altă scrisoare a Papei Ioan al VIII-lea	51
Al doilea patriarhat al lui Fotie	52
Mistagoghia, adică începătura Tainelor	54
A doua depunere	58

Patriarhatul după Fotie	59
Surghiunul și adormirea Sfântului Fotie	59
Scurtă istorie a lui Filioque	61
Evenimentele care au dus la schisma din 1054	64
Introducere	64
Rolul împăratului	65
Diferențe în liturghii	68
Privilegiile Noii Rome	69
Factori politici în Apus	70
Roma sub stăpânirea regilor barbari	71
Patriarhul Mihail Cerularie	73
Cardinalul Humbert	74
Cauzele simțămintelor potrivnice unirii în rândul Bizantinilor	82
Diferențele de limbaj	86